

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

**Δ. Λ. ΔΡΙΤΣΑ- Δ. ΜΟΣΧΟΥ- ΣΤΥΛ. Λ.
ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ**

Χριστιανισμός και θρησκευματα

Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος Β΄

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΑ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος Β΄

Συγγραφείς

1. Δημήτριος Λ. Δρίτσας, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος
2. Δημήτριος Μόσχος, Δρ. Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Αναβύσσου
3. Στυλιανός Λ. Παπαλεξανδρόπουλος, Επίκ. Καθηγητής Θεολ. Σχολής Πανεπ. Αθηνών

Κριτική Επιτροπή

1. π. Κων/νος Φούσκας, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπ. Αθηνών
2. π Θεοδώρητος Πολυζωγόπουλος, Δρ Φιλοσοφίας, Καθηγητής Κολεγίου Αθηνών
3. Γεώργιος Στάθης, ΔΕΑ Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος

Γενική Επιμέλεια

**Δημήτριος Ε. Καραμάτσιος, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα
Θρησκευολογίας**

Εποπτεία

**Ιωσήφ Περάκης, Δρ Γλωσσολογίας, Πρόεδρος
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου**

Εικονογράφηση και Εικόνα εξώφυλλου

Νικόλαος Χούτος

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

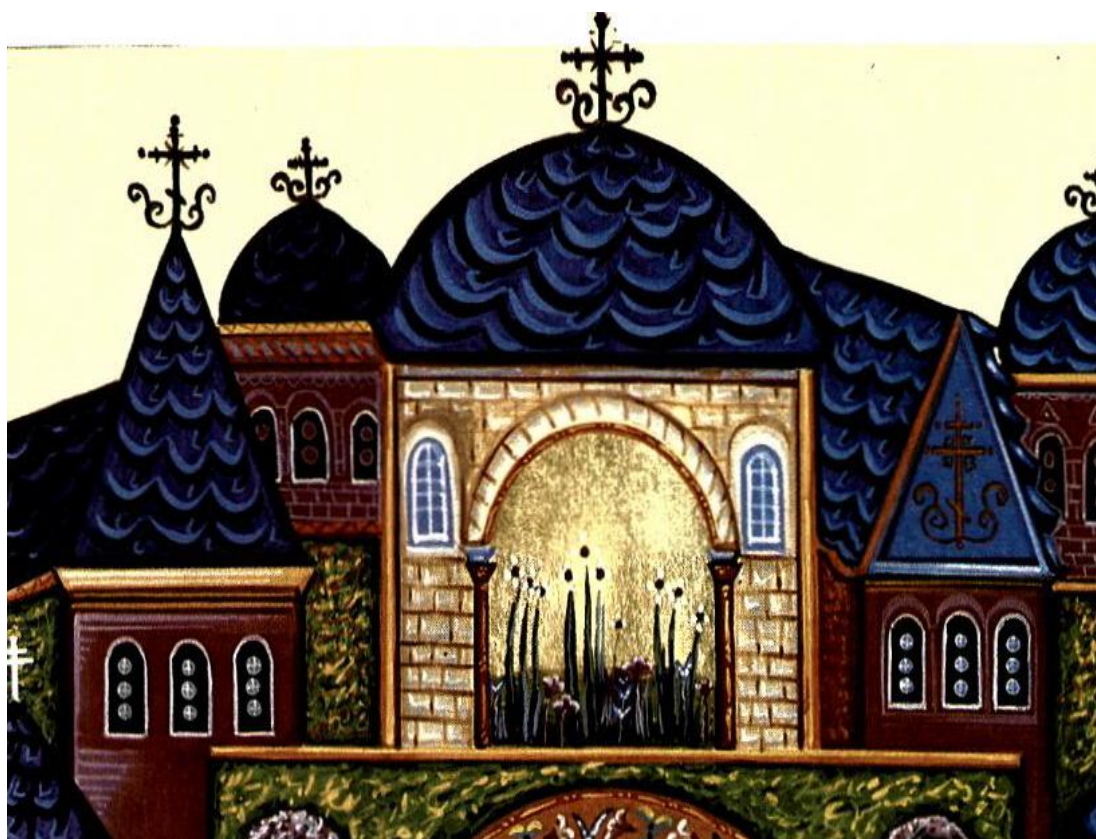
**Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής
(Άννα Σπανάκη)
(Επιμέλεια: Σπυριδούλα Σκούταρη)**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

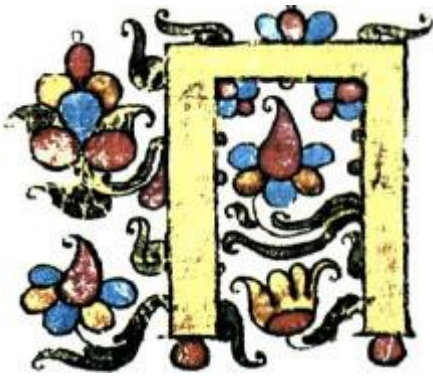
**ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΑ**

Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος Β΄

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

ΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ: ΟΥΣΙΑ-ΠΡΟΣΦΟΡΑ-ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ

12. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ορθοδοξίας.....	5
13. Η παράδοση της Εκκλησίας: πολύτιμη κληρονομιά ζωής ή τροχοπέδη της.....	16
14. Η ορθόδοξη άσκηση.....	25
15. Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού.....	36
16. Η δικαιοσύνη του κόσμου και η δικαιοσύνη της Εκκλησίας.....	43
17. Ο συνάνθρωπος ως αδελφός.....	53
18. Το χριστιανικό ήθος ως υπέρβαση των προκαταλήψεων του κόσμου- Σύγχρονες θεολογικές ζυμώσεις.....	62
19. Η χριστιανική κοινότητα μέσα σ' έναν πλουραλιστικό κόσμο.....	69
20. Η χριστιανική θεώρηση του κράτους και της πολιτικής.....	77
21. Φανατισμός και ανεξιθρησκία.....	85
22. Πόσο δίκαιη είναι η κριτική κατά του Χριστιανισμού;.....	95
23. Το φαινόμενο της αθεΐας.....	103
24. Πίστη και Επιστήμη: αλληλοαποκλειόμενα ή αλληλοσυμπληρούμενα;.....	114
25. Ελληνισμός και Χριστιανισμός.....	124
26. Ποια η σχέση μεταξύ Χριστιανισμού και πολιτισμού;....	133

12. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ορθοδοξίας

Όπως είναι γνωστό από προηγούμενες τάξεις η Εκκλησία του Χριστού διασπάστηκε με το Σχίσμα το 1054 στα δύο, στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στη Ρωμαιοκαθολική, από την οποία κατά τη Μεταρρύθμιση αποσχίσθηκαν οι Προτεστάντες ή Διαμαρτυρόμενοι (16ος αι.). Τι σημαίνει όμως Ορθοδοξία και σε τι διαφέρει, εκτός από τις δογματικές διαφορές, από την υπόλοιπη χριστιανοσύνη; Τι σημασία έχει η διαφορά αυτή για την καθημερινή μας ζωή; Αυτά είναι ερωτήματα που θα εξετάσουμε σήμερα.

α) Η έννοια της Ορθοδοξίας

Όταν αναφερόμαστε στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η λέξη ορθοδοξία σημαίνει την ορθή δόξα, την ορθή πίστη στο Θεό. Η ορθή όμως αυτή πίστη δεν είναι τυφλή προσκόλληση σε κάποιο ιδεολόγημα. Είναι η βιωμένη πίστη του συνόλου της Εκκλησίας από την εποχή των Αποστόλων στην Αποκάλυψη του Θεού μέσω του Ιησού Χριστού. Αυτήν την πίστη τη ζει κανείς σε κάθε τοπική σύναξη όπου τελείται η Θεία Ευχαριστία όπως αυτή ξεκίνησε από την πρώτη Εκκλησία και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Στην ευχαριστιακή αυτή κοινότητα μετέχει ο κλήρος και ο λαός. Αυτό που έζησαν και ζουν εκεί το διατύπωσαν και το διατυπώνουν προφορικά και γραπτά και το παραδίδουν από γενιά σε γενιά.

β) Χαρακτηριστικά της Ορθοδοξίας

1. Σύσταση και διοίκηση της Εκκλησίας. Κατά την ορθόδοξη διδασκαλία εφόσον η φανέρωση της Εκκλη-

σίας γίνεται στα πλαίσια της τοπικής ευχαριστιακής σύναξης πρωταρχικό ρόλο για τη σύσταση της Εκκλησίας παίζει η αδιάκοπη συνέχεια και σωστή λειτουργία αυτής της σύναξης. Αυτά τα διασφαλίζει ο θεσμός του επισκόπου όταν αδιάσπαστα συνεχίζεται από την εποχή

Εξωκκλήσι της Πάτμου

των αποστόλων, όταν βρίσκεται σε κοινότητα πίστεως με τους υπόλοιπους επισκόπους και όταν περιβάλλεται από τον πιστό λαό. Το σύνολο των επισκόπων ενός τόπου ή όλης της Εκκλησίας λαμβάνει αποφάσεις και διοικεί μέσα από το θεσμό της Συνόδου και ειδικά της Οικουμενικής που φωτίζεται από το Άγιο Πνεύμα.

Από τους Ρωμαιοκαθολικούς ο Επίσκοπος (Πάπας) Ρώμης θεωρείται διάδοχος του Πέτρου που κατά την άποψή τους ήταν επικεφαλής των αποστόλων και αρχηγός της Εκκλησίας. Έτσι προέκυψε μια Εκκλησία με ισχυρή διοίκηση, αλλά με κληρικοκρατικά και συγκεντρωτικά χαρακτηριστικά. Χαρακτηριστικό του διοικητικού συγκεντρωτισμού και της απόλυτης εξουσίας του πάπα είναι η αντίληψη για το αλάθητο του, και ο απόλυ-

τος ρόλος του στη λήψη αποφάσεων σε κάθε Σύνοδο Επισκόπων. Ωστόσο, μετά τη Β' Σύνοδο του Βατικανού (1962- 1965) αναβαθμίστηκε η θέση των υπόλοιπων Επισκόπων στη διοίκηση της Εκκλησίας. Αναγνωρίστηκε επίσης ο ιδιαίτερος ρόλος των λαϊκών στο σώμα της Εκκλησίας και προωθήθηκε η ενεργότερη συμμετοχή τους στη λατρεία.

Οι Προτεστάντες, που είναι όλες εκείνες οι χριστιανικές Ομολογίες που προέκυψαν μετά τη Μεταρρύθμιση, όπως Λουθηρανοί*, Καλβινιστές*, Βαπτιστές* κτλ., αντέδρασαν στο συγκεντρωτισμό της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Επίσης κατήργησαν ουσιαστικά τις εκκλησιαστικές δομές, μερικές από τις οποίες παρέμειναν μόνο για πρακτικούς λόγους. Η λεγόμενη σύνοδος ή Συνέδριο των Προτεσταντών είναι κάτι αντίστοιχο με τα Κοινοβούλια των κρατών και υπακούει στην αρχή της αντιπροσωπευτικότητας. Η αρχή αυτή έχει θετικά στοιχεία αφού ο χριστιανός δε ζει υπό πνευματική καταπίεση. Όμως, δε διασφαλίζει την υπόσταση της Εκκλησίας: κάθε προτεσταντική κοινότητα διαμορφώνει ουσιαστικά τη δική της διδασκαλία, ξεχωριστά από τις άλλες και από την ιστορική συνέχιση της πρώτης Εκκλησίας. Η πολυδιάσπαση των Προτεσταντών που προήλθε έτσι επιχειρείται να ξεπεραστεί στις μέρες μας με τον Οικουμενικό διάλογο.

2. Εκκλησία και Παράδοση. Η Ορθόδοξη Εκκλησία κατανοεί τον εαυτό της ως την ιστορική συνέχεια της αρχαίας Εκκλησίας, των Αποστόλων, των αγίων, των Πατέρων της Εκκλησίας. Σέβεται την παράδοση, την παραδομένη διδασκαλία και λατρεία, όπως αυτή βιώθηκε στην ιστορική της πορεία, την οποία επιβεβαιώνει και αναπτύσσει (βλ. επόμενο μάθημα). Αξιοποιεί και εξηγεί τον πλούτο που της παραδόθηκε ανάλογα με τις ανάγκες και τα ερωτήματα κάθε εποχής.

Οι Ρωμαιοκαθολικοί, αναπτύσσοντας ως άξονα της Εκκλησίας τον παπικό θεσμό, υπέταξαν την Παράδοση στην ολοκληρωτική δομή του θεσμού αυτού, ο οποίος μπορεί να διακηρύξει και νέα δόγματα, όπως συνέβη στο παρελθόν (παράδειγμα η άσπιλη* σύλληψη της Θεοτόκου ή το Καθαρτήριο πυρ).

Μετά τη Β' Βατικανή σύνοδο όμως ορίστηκε ότι η Εκκλησία συνολικά αντλεί τη βεβαιότητα της αλήθειας της πίστης όχι μόνο από την Αγία Γραφή αλλά από την ολότητα της Παράδοσης.

Οι Προτεστάντες αρνούμενοι τις αυθαιρεσίες του πάπα αρνήθηκαν μαζί και το Ρωμαιοκαθολισμό, και το νήμα που τους ένωνε με τη συνέχεια της Εκκλησίας. Βάσισαν την πίστη τους μόνο στην Αγία Γραφή και αρνήθηκαν οποιαδήποτε έννοια Παράδοσης. Έτσι όμως έχασαν τη δυνατότητα να αντιμετωπίζουν όποια προβλήματα παρουσιάζονταν στην εποχή τους και για να ξεπεράσουν αυτήν τη δυσκολία δημιούργησαν ένα ιδεολογικό σύστημα αρχών που διαμόρφωνε κάθε ομάδα

Το εσωτερικό του κοινοτικού ναού, Βίττεμπεργκ όπου κήρυξε ο Λούθηρος

όπως ήθελε με βάση κείμενα διακήρυξης κοινά αποδεκτών αρχών (τις Ομολογίες*), χωρίς καμία εγγύηση ότι αυτός ο Χριστιανισμός είχε εφαρμοστεί μέσα στην ιστορία. Μετά τη δεκαετία του 60 όμως και υπό την επίδραση του διαλόγου με τους Ορθόδοξους υπήρξε θετικότερη ανταπόκρισή τους σε βασικά στοιχεία της Παράδοσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας και του λειτουργικού της πλούτου.

3. Η ασκητικότητα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία χαρακτηρίζεται από ασκητικότητα που τη βλέπει κανείς όχι μόνο στη μοναστική ζωή αλλά και στη ζωή κάθε χριστιανού. Καθώς ο Χριστός με τη ζωή και το έργο Του εγκαινιάζει τη Βασιλεία του Θεού, ο χριστιανός ασκεί τον εαυτό του για να δεχθεί το Χριστό και μαζί Του να επανανοηματοδοτήσει τον κόσμο και να τον προετοιμάσει για τον ερχομό της Βασιλείας. Η προετοιμασία αυτή και η διαμόρφωση του εαυτού μας γίνεται και με τη συμμετοχή του σώματος (νηστεία, αγρυπνίες κτλ.) γεγονός που εξηγεί γιατί η ορθόδοξη εκκλησιαστική ζωή εμπειριέχει εκτός από την πνευματική και τη σωματική άσκηση που αναμειγνύεται με τη χαρά της ανάστασης.

Στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία η άσκηση συνδέθηκε πολύ νωρίς, και παρά τους αξιόλογους ασκητές που ανέδειξε, με την προσπάθεια του ανθρώπου να ταυτιστεί κυρίως με τη Σταύρωση του Χριστού, να μιμηθεί Εκείνον και θυσιαζόμενος να προσφέρει αγάπη. Ο άνθρωπος, για να δικαιωθεί, πρέπει να θυσιάζεται και να παράγει έργα πίστεως που η Εκκλησία ως οργανισμός τα διαχειρίζεται και τα κατευθύνει. Έτσι οι περισσότεροι ασκητές οργανώθηκαν σε πολλά μοναχικά «τάγματα» που στράφηκαν σε κοινωνικό, μορφωτικό ή ιεραποστολικό έργο. Ωστόσο, ο Ρωμαιοκαθολικισμός εμφάνισε

Το άνοιγμα των εργασιών της Βατικανικής Συνόδου, μιας από τις σημαντικότερες στιγμές όχι μόνο για το Ρωμαιοκαθολικισμό αλλά και για όλη τη σύγχρονη ιστορία του χριστιανισμού

και ένα μεγάλο ρεύμα ασκητών που επιδίωξαν τη μυστική ταύτιση με το Χριστό πέρα από το σκοπό παραγωγής έργων (π.χ. ο Ιωάννης του Σταυρού).

Αντίθετα, οι Προτεστάντες αρνούνται τη ρωμαιοκαθολική άσκηση επειδή βλέπουν σ' αυτή νομικισμό*. Έτσι προσαρμόζουν τη ζωή τους σύμφωνα με τις απαιτήσεις κάθε ατόμου. Μερικές όμως προτεσταντικές ομάδες (όπως ο Καλβινισμός*) αντικατέστησαν την άσκηση με τον ηθικισμό και ένα μόνιμο αίσθημα ενοχής που νιώθει ο πιστός, αφού ο Θεός σώζει ούτως ή άλλως όποιον θέλει και ο άνθρωπος απλά υπακούει. Ανάμεσα, πάντως, σε πολλούς Προτεστάντες η αναζήτηση μιας σωστότερης σχέσης ανθρώπου-κόσμου οδήγησε σε θετικότερη στάση απέναντι στην άσκηση και ίδρυση έως και Ευαγγελικών μοναστικών αδελφοτήτων, που όμως διαφέρουν από τον κλασικό μοναχισμό.

4. Τιμή των αγίων. Η τιμή των αγίων στην Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί συνέχεια της τιμής προς τους πρώτους μάρτυρες του Χριστιανισμού. Κάθε πιστός στο βαθμό που μετέχει στον κυρίως Άγιο Ιησού Χριστό μπορεί να γίνει κατά χάριν άγιος. Τα συγκεκριμένα πρόσωπα όμως τιμώνται και εορτάζονται από την Εκκλησία και προσκυνούνται τα άγια λείψανα ώστε κάθε χριστιανός να παραδειγματίζεται, να τους μιμείται και να οδηγείται μέσω αυτών στο Χριστό. Στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία η τιμή των αγίων υπάρχει αλλά διαφέρουν τα κριτήρια και η διαδικασία αναγνώρισης ενός αγίου. Στους Ρωμαιοκαθολικούς κρίνεται η προσωπικότητα του αγίου και η ανακήρυξή του γίνεται με μια γραφειοκρατική διαδικασία, που είναι ένα είδος δικαστηρίου, ενώ στους ορθόδοξους η αναγνώριση ξεκινά αυθόρμητα από το λαό που δίνει έμφαση στα σημεία με τα οποία ο Θεός αναδεικνύει τον άγιο, (θαύματα κτλ.). Οι Προτεστάντες αρνούνται κάθε τιμή στους αγίους.

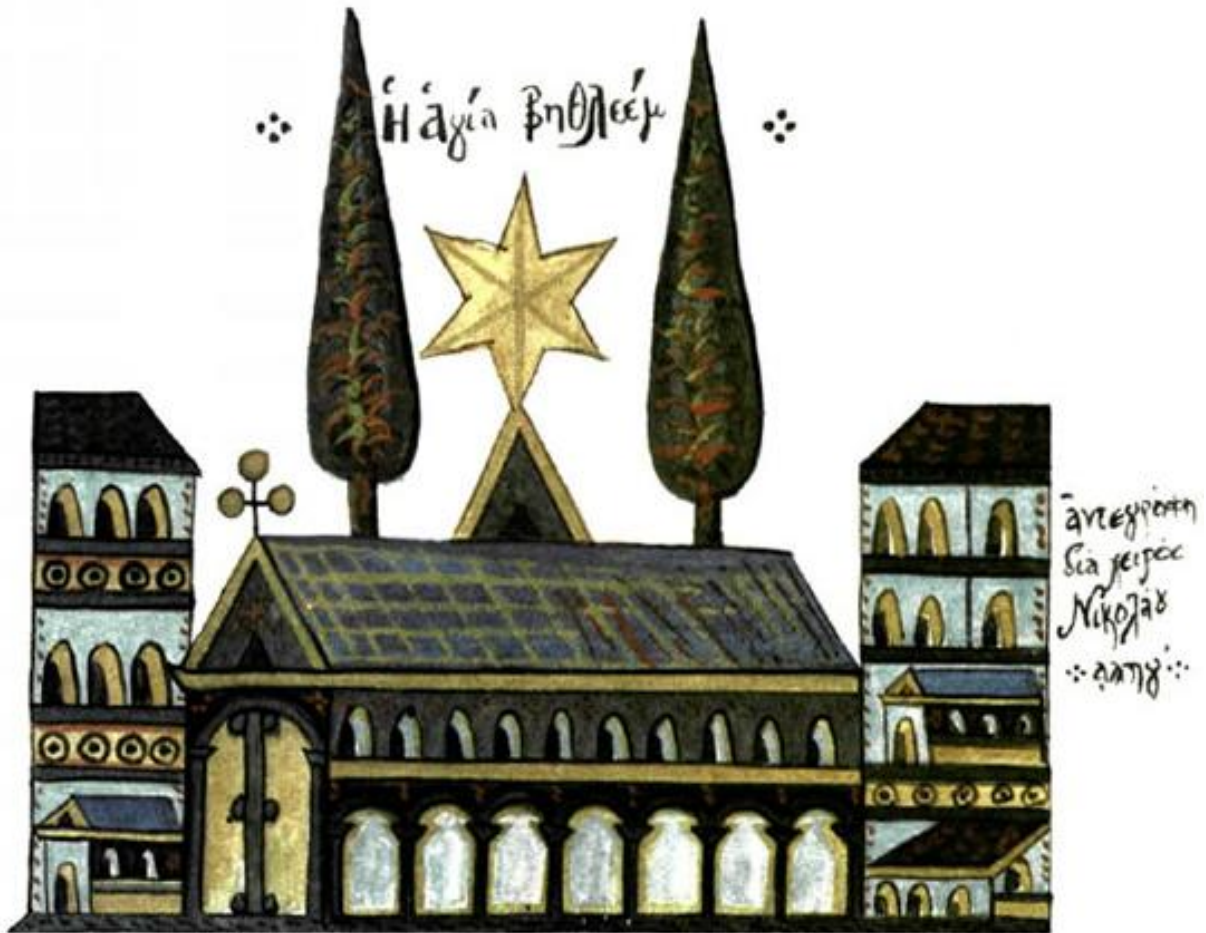
5. Ορθόδοξη πνευματικότητα. Η ορθόδοξη παράδοση χαρακτηρίζεται από την πνευματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι η παρουσία του Αγίου Πνεύματος διαπερνά όλους τους τομείς της ζωής, για να τους ανακαινίσει και να φέρει παντού τα χαρακτηριστικά του καινούργιου κόσμου του Θεού που εγκαινιάστηκε με την Ανάσταση του Χριστού. Η ευσέβεια, η λατρεία, οι σχέσεις των πιστών μεταξύ τους αλλά και η αντιμετώπιση του υλικού κόσμου στην Ορθοδοξία χαρακτηρίζεται από την έντονη πρόγευση και αναμονή των εσχάτων. Έτσι, η Ορθόδοξη Εκκλησία εμφανίζεται κι εδώ ν' αποτελεί συνέχεια της αρχαίας Εκκλησίας και της Εκκλησίας των μεγάλων Πατέρων και ασκητών. Πράγματι, σε κάθε μορφή εκκλησιαστικής κοινότητας, ενορία πόλης ή χωριού, μεγάλα κοινόβια μοναστήρια ή ασκητήρια σύγχρονων ασκητι-

Η τιμή των αγίων αποτελεί σημαντικό στοιχείο στη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας (εικόνα του αγ. Ιωάννη του Χρυσόστομου, 15ος αι.)

κών προσωπικοτήτων η αυθόρμητη εκκλησιαστική ευσέβεια και η εγκάρδια αδελφοσύνη δείχνουν ότι η ορθόδοξη ζωή είναι μια διαρκής οικοδόμηση του καινούργιου κόσμου. Οι σχέσεις των ανθρώπων φωτίζονται από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος και το φως της αναστάσιμης χαράς, που κατευθύνει τη ζωή προς τη Βασιλεία του Θεού.

Στη Δύση παρά τα αξιόλογα δείγματα θρησκευτικότητας, η ζωή της Εκκλησίας εμφανίζεται είτε ως διαχείριση κοινωνικού έργου είτε ως ψυχοθεραπευτική βοή-

Ἔργο Νικόλαου Χούτου

θεια, που παρέχεται από τις μικρές ενθουσιαστικές* ομάδες σε μεμονωμένους ανθρώπους¹. Μολονότι κι αυτά δεν είναι αμελητέα έργα, εγκλωβίζονται ωστόσο στο μεγαλύτερο μέρος τους στο παρόν κι έτσι λείπει η προο-

¹ Είναι, πάντως, αξιοσημείωτη η στροφή πολλών Προτεσταντών στο λειτουργικό πλούτο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που έγινε στην Ευρώπη γνωστός κυρίως μέσω της Ρωσικής Εκκλησίας, μέσα στον 20ό αιώνα. Χρέος κάθε Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι να εξηγήσει και το θεολογικό βάθος αυτού του πλούτου, ώστε να μη θεωρηθεί από τους Δυτικούς ως απλός «εξωτικός μυστικισμός».

πτική της Βασιλείας του Θεού ως στόχος, που φωτίζεται από το φως της Ανάστασης.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ορθοδοξίας, είναι ο λατρευτικός της πλούτος που συνδέεται και με την πνευματικότητα και με τη διδασκαλία της και με την ταυτότητά της. Στο παρακάτω κείμενο επισημαίνεται πώς αυτός ο πλούτος βοηθά και τις μη Ορθόδοξες Εκκλησίες στη δική τους αυτοσυνειδησία.

Σε κάθε λατρευτική και λειτουργική σύναξη βιώνεται και επαναλαμβάνεται η εμπειρία ενός καινούργιου κόσμου μιας αλλαγής και μεταμόρφωσης ή τελείωσης. Επομένως στη λειτουργική διάσταση εκφράζεται και πιστοποιείται η ενότητα της διδαχής, της αγάπης και της ευταξίας. Έτσι η Ορθόδοξη Εκκλησία, που διατηρεί αυτήν την παράδοση ολοκληρωμένη και ζωντανή ήταν πάντοτε πόλος έλξης των ετεροδόξων... Στην προκειμένη περίπτωση η Ορθοδοξία έχει περίοπτη θέση, μια και όχι μόνο ο Προτεσταντισμός, αλλά και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία προσπαθεί να πάρει στοιχεία από το λατρευτικό πλούτο της Ανατολής, και επομένως και από τη δογματική διδασκαλία. Πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο είχαν συνασπιστεί ομάδες μέσα στο Ρωμαιοκαθολικισμό, οι οποίες προωθούσαν, όσο ήταν μπορετό, μια γνωριμία με τη θεολογία και τη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αργότερα και η Β' Σύνοδος του Βατικανού έστρεψε την προσοχή της και πάλι προς την Ανατολή για τον εμπλουτισμό και την ανανέωση της λατρείας της... Οι προτεσταντικές εκκλησίες, χρόνο με το χρόνο έφτασαν σε μια απελπιστική απογύμνωση των συνάξεών τους από λατρευτικά στοιχεία. Η κατάσταση αυτή έδειχνε μια φανερή ανεπάρκεια κάθε φορά που γινόταν σύγκριση με τη

λατρευτική ζωή της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Έτσι η ανάγκη του Προτεσταντισμού να γνωρίσει την Ορθοδοξία και να καρπωθεί το λειτουργικό της θησαυρό έγινε περισσότερο έντονη. Το ενδιαφέρον μάλιστα τον προτεσταντικού κόσμου στράφηκε και προς την οργάνωση της Εκκλησίας, στον επισκοπικό βαθμό και στο Εκκλησιαστικό Δίκαιο.

(Ν. Ματσούκα, Οικουμενική Κίνηση, ιστορία - θεολογία, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 287-289).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Γνωρίζετε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο πιστός λαός ακύρωσε με τη στάση του αποφάσεις Συνόδων;
2. Πιστεύεις ότι οι διαφορές μεταξύ της Ορθοδοξίας και της υπόλοιπης Χριστιανοσύνης έχουν πρακτική σημασία στη σύγχρονη ζωή ή όχι και γιατί;
3. Ποιες οι διαφορές μεταξύ Ορθοδόξων και Δυτικών χριστιανών στο θέμα της ασκητικότητας;
4. Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ορθοδοξίας;

13. Η Παράδοση της Εκκλησίας: Πολύτιμη κληρονομιά ζωής ή τροχοπέδη της;

Στο περασμένο μάθημα επισημάνσαμε ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ορθοδοξίας την εμμονή της στην Παράδοση. Πολύς λόγος γίνεται για την Παράδοση και τη σχέση της με τη σημερινή πραγματικότητα. Στο σημερινό μάθημα θα παρουσιάσουμε την έννοια της Παράδοσης στην Εκκλησία, τη σχέση της με την Αγία Γραφή και τη σημασία της για το σημερινό χριστιανό.

α) Η έννοια της Παράδοσης

Με τον όρο Παράδοση της Εκκλησίας εννοούμε την αδιάσπαστη συνέχεια της πίστης της Εκκλησίας από την εποχή της επί γης παρουσίας του Χριστού, όπως παραδόθηκε στους πρώτους μαθητές του και τους διαδόχους τους. Η πίστη αυτή έχει ως αντικείμενο τον ίδιο το Χριστό και την εμπειρία της ζωής και του κοσμοσωτήριου έργου Του. Αυτό είναι που οι μαθητές «άκουσαν και είδαν με τα ίδια τους τα μάτια και τα χέρια τους ψηλάφησαν» (1 Ιωάν. 1,1) και που αποτελεί το χαρμόσυνο μήνυμα της σωτηρίας (Ευαγγέλιο). Καθώς στο βασικό της μέρος η εμπειρία αυτή καταγράφηκε στην Καινή Διαθήκη, ονομάζουμε σήμερα Παράδοση ειδικά: α) τη διδασκαλία του Χριστού και των Αποστόλων που δεν έχει καταγραφεί στην Αγία Γραφή, αλλά παραδόθηκε στην Εκκλησία στην αρχή προφορικά και στη συνέχεια καταγράφηκε στα έργα των Αποστολικών Πατέρων ή των διαδόχων τους, καθώς και στις αποφάσεις των Συνόδων της Εκκλησίας, επομένως σήμερα η Παράδοση εί-

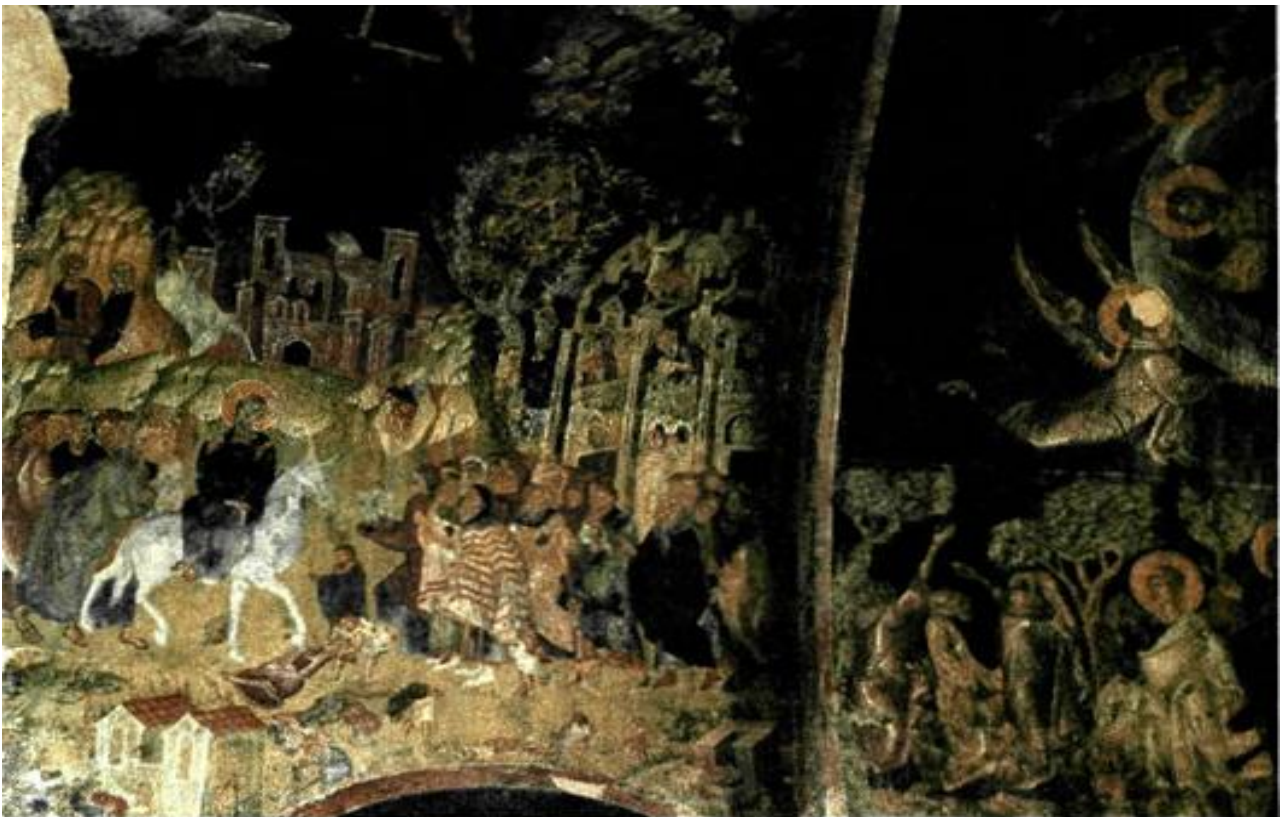
ναι γραπτή, και β) θέματα που σχετίζονται με τη λατρεία, τη διοίκηση και τη ζωή της Εκκλησίας, και η συνείδηση του σώματος της Εκκλησίας έχει αποδεχθεί ότι εκφράζουν την πίστη και το μήνυμα του Ευαγγελίου. Την πίστη αυτήν την έζησαν και τη ζουν οι χριστιανοί μέσα στη ζωή της Εκκλησίας, δηλαδή στα μυστήρια της και την ευρύτερη εκκλησιαστική ζωή, κάτω από την καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος. Κλήρος και λαός που ζουν αυτήν την εκκλησιαστική ζωή την αναπτύσσουν και τη διατυπώνουν ως διδασκαλία σε κάθε ευκαιρία και την κάνουν πράξη στη λατρευτική ζωή.

Όπως δείχνει η διαφορετική απόδοση του ίδιου θέματος σε δύο διαφορετικές εποχές (επάνω και δίπλα) η παράδοση δεν είναι κάτι αποστεωμένο. Η είσοδος του Ιησού στα Ιεροσόλυμα, ανάγλυφο (αιγυπτιακής τέχνης του 6^{ου} αι.).

β) Παράδοση και Αγία Γραφή

Βασικός φορέας της Παράδοσης της Εκκλησίας είναι η Αγία Γραφή. Ωστόσο η απολυτοποίησή της ως μοναδικού φορέα της Παράδοσης δεν εξασφαλίζει την ιστορική συνέχεια όλης της διδασκαλίας της Εκκλησίας. Η Αγία Γραφή κατανοείται και ερμηνεύεται στα πλαίσια της γενικότερης Παράδοσης της Εκκλησίας. Τα έργα των αποστολικών Πατέρων και των διαδόχων τους, η λατρευτική πράξη, η υμνογραφία και η εκκλησιαστική τέχνη γενικότερα, καθώς και οι αποφάσεις των Συνόδων της Εκκλησίας, ερμηνεύουν την Αγία Γραφή επειδή το ίδιο Άγιο Πνεύμα φωτίζει τους δημιουργούς τους. Γι' αυτό και αυτές οι μορφές της Παράδοσης είναι θεόπνευστες, όπως η Αγία Γραφή, και είναι ισότιμες και ισόκυρες μ' εκείνη.

Το ίδιο θέμα της εισόδου του Ιησού στα Ιεροσόλυμα σε βυζαντινή τοιχογραφία του Μυστρά 8 αιώνες αργότερα από τη διπλανή παράσταση.

Η καταγραφή των γεγονότων της ζωής του Χριστού και η διδασκαλία του στα Ευαγγέλια έγινε στα μέσα του 1ου αιώνα (τα τρία πρώτα γύρω στο 65-70 μ.Χ., του Ιωάννη περί το 94 μ.Χ.), ενώ και οι διάφορες επιστολές γράφηκαν μετά το 52 μ.Χ. Επομένως, επί αρκετές δεκαετίες η πρώτη κοινότητα που έζησε κοντά στο Χριστό, αλλά και αργότερα, μέχρι να κυκλοφορήσουν ευρύτερα τα Ευαγγέλια και οι Επιστολές των Αποστόλων, η διδασκαλία του Χριστού μεταδιδόταν με το προφορικό κήρυγμα. Μετά το 2ο αιώνα, όταν γράφονταν πολλά «Ευαγγέλια» αιρετικών ή απλά ευφάνταστων ανθρώπων που υπέγραφαν με ονόματα αποστόλων, τα λεγόμενα «απόκρυφα», η Εκκλησία για να κατοχυρώσει τη διδασκαλία του Χριστού και να τη διαφυλάξει ανόθευτη, σε διάφορες Συνόδους με βάση τη συνέχεια της προφορικής αποστολικής διδασκαλίας καθόρισε ποια κείμενα θα αποτελέσουν τον «κανόνα» της Αγίας Γραφής, δηλαδή τον κατάλογο των γνήσιων βιβλίων που αποτελούν την Αγία Γραφή, ο οποίος είναι δεσμευτικός για το πλήρωμα της Εκκλησίας. Τέλος, η ερμηνεία της Αγίας Γραφής από τους Πατέρες της Εκκλησίας και τις Συνόδους έγινε με βάση την εκκλησιαστική εμπειρία και το βίωμα των Αγίων μέσα στην Εκκλησία, δηλαδή την Παράδοση.

γ) Παράδοση ή «συντήρηση»;

Η παραδοχή ότι η Παράδοση έχει μεγάλη αξία για τη ζωή της Εκκλησίας δε σημαίνει ότι κάθε συνήθεια που επικρατεί ιστορικά έχει δεσμευτικό χαρακτήρα για την Εκκλησία. Υπάρχουν παραδόσεις που δεν έχουν σχέση πάντοτε με το γνήσιο πνεύμα του Χριστιανισμού όπως αυτό εκφράστηκε από την Αγία Γραφή, τις Οικουμενικές Συνόδους και την ομόφωνη άποψη των Πατέρων της Εκκλησίας. Πρόκειται για τις επιμέρους «παραδόσεις», που δεν είναι πάντοτε παραδόσεις της

Εκκλησίας, έστω και αν συνδέονται με γεγονότα της ζωής της Εκκλησίας, ή για λαϊκές παραδόσεις με παγανιστικά και λαϊκά στοιχεία που έχουν ζυμωθεί με τη θρησκευτική ζωή και είναι δύσκολο να διακρίνει ο απλός πιστός μέχρι πού οι παραδόσεις αυτές είναι γνήσιες παραδόσεις της Εκκλησίας. Αυτές και κριτική και αλλαγή επιδέχονται, στο βαθμό που δεν εκφράζουν τη γνήσια Παράδοση της Εκκλησίας. Σε αντίθετη περίπτωση έχουμε μια απλή «συντήρηση» ενός παρελθόντος που παύει να είναι ζωογόνος αλήθεια. Επίσης, υπάρχουν οι παραδόσεις των ανθρώπων ή τοπικές παραδόσεις, όπως συμβαίνει σε τοπικές Εκκλησίες ή σε χώρες όπου αναπτύσσεται η ιεραποστολή, όπου τα τοπικά έθιμα και οι τοπικοί παραδοσιακοί τρόποι έκφρασης παραμένουν στη ζωή της τοπικής Εκκλησίας και η λατρευτική ζωή επίσης ακολουθεί άλλη πορεία σύμφωνη με τις τοπικές παραδόσεις.

Η Παράδοση της Εκκλησίας δεν είναι κάτι στατικό και αποστεωμένο. Έχει στοιχεία δυναμικά και δημιουργικά που, αν αξιοποιηθούν σωστά, μπορούν, σε κάθε εποχή, να δώσουν νέα πνοή στη ζωή των πιστών και να εκφράσουν τις ανάγκες της κάθε εποχής, μέσα στο γνήσιο πνεύμα της ζωής της Εκκλησίας. Η γνήσια Παράδοση δεν απολυτοποιεί το παρελθόν, αλλά το χρησιμοποιεί ως βάση για να προετοιμάσει το μέλλον που είναι ο ερχομός της Βασιλείας του Θεού στην πληρότητά της. Είναι μια κατάσταση πορείας, στην οποία το παρελθόν γίνεται οδηγός και δείκτης πορείας για τους πιστούς της κάθε εποχής.

Προσωποποίηση της Παράδοσης. Δια χειρός Ν. Χούτου

δ) Η ευθύνη μας σήμερα

Από τα παραπάνω έγινε φανερό ότι Παράδοση δεν είναι κάποιο υλικό που διαφυλάσσεται σ' ένα «ιερό μουσείο» όπως θα συνέβαινε με νεκρά πράγματα που έχουν ανάγκη διατήρησης. Είναι η ίδια ζωή επειδή είναι η συνέχεια του ζωογόνου σώματος του Χριστού, φωτίζεται από το Άγιο Πνεύμα και μας οδηγεί προς τον τελικό ερχομό της Βασιλείας του Θεού. Συνεπώς, το χρέος του χριστιανού είναι να αξιοποιεί σωστά τη δυναμική που έχει η ίδια η Παράδοση. Όσο ο ίδιος ο χριστιανός παραδίδει τον εαυτό του στη ζωή της Εκκλησίας τόσο

μπορεί να επιτυγχάνει τη διαρκή ανανέωση της Παράδοσης για να απαντήσει δημιουργικά στις προκλήσεις της εποχής του.

Επίσης, ο χριστιανός δεν πρέπει να φοβάται την αντιπαράθεση και την κριτική κατά τη συνάντηση της Παράδοσης με το μη χριστιανικό ή μη ορθόδοξο κόσμο. Αν πιστεύει και ζει τη δυναμική της, είναι χρέος του να διαλέγεται και να υποστηρίζει αυτό που πιστεύει, ότι δηλαδή η Παράδοση είναι οι ρίζες του δένδρου της Εκκλησίας και επομένως δεν μπορεί κανείς χωρίς συνέπειες για την πνευματική ζωή του σώματος της Εκκλησίας, να την απορρίπτει ως είδος μουσειακό και αναχρονιστικό.

Τέλος, πρέπει να αντιληφθούμε ότι προσαρμογή της Παράδοσης στα δεδομένα της κάθε εποχής, όπου χρειάζεται, δεν μπορεί να γίνει από τη μια στιγμή στην άλλη. Χρέος μας είναι να βιώνουμε τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης Παράδοσης, να τα υπερασπιζόμαστε από διάφορες επιβουλές και να μην παραιτούμαστε από το διαρκή αγώνα για τη σωστότερη βίωση του ορθόδοξου ήθους αλλά και την κριτική των κακώς κειμένων μέσα στην Εκκλησία. Αυτό όμως πρέπει να γίνεται μέσα στα πλαίσια της εκκλησιαστικής ζωής (λατρεία, συνοδικότητα κτλ.) και όχι με εύκολη και πρόχειρη κριτική μακριά από την Εκκλησία.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η Παράδοση της Εκκλησίας είναι πολύτιμη κληρονομιά ζωής. Οι πιστοί οφείλουν να τη διαφυλάσσουν, να τη συνεχίζουν και να την ανανεώνουν, όπου απαιτείται, δημιουργικά.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ο απόστολος Παύλος συμβουλεύει τον Τιμόθεο: «Σὺ οὖν τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων,

ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι. Σὺ οὖν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ».

(Προς Τιμόθεον Β´ 2, 1-3).

2. «Διαδόθηκε κάποτε το σύνθημα "επιστροφή στους Πατέρες". Το σύνθημα, ὅμως, αυτό δε θεωρήθηκε ἀπόλυτα ικανοποιητικό, γιατί μπορούσε να ερμηνευτεῖ καὶ ὡς οπισθοδρομικό. Για το λόγο αυτόν αντιπροβλήθηκε καὶ το σύνθημα "μπροστά με τους Πατέρες". Τα συνθήματα, ὅμως, αυτά δεν εκφράζουν ἀπόλυτα τη θέση της Ορθοδοξίας. Η θέση της Ορθοδοξίας είναι: "επόμενοι τοῖς ἀγίοις πατράσι". Ἐπομαι δε σημαίνει οὔτε επιστρέφω οὔτε βαδίζω μπροστά. Ἐπομαι σημαίνει ακολουθώ. Καὶ ὅποιος ακολουθεῖ δεν προσδιορίζει ἴδιος του την πορεία του, ἀλλὰ ἐντάσσεται στην πορεία αὐτοῦ ἢ αὐτῶν που ακολουθεῖ. "Ἐπόμενοι τοῖς ἀγίοις Πατράσι" σημαίνει: ἀποδεχόμενοι τη ζωντανή παρουσία των ἀγίων Πατέρων καὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ το ἠθος καὶ το φρόνημά τους.

Οἱ ἅγιοι Πατέρες ἀνήκουν στο ἀδιαίρετο σῶμα του ζῶντος Χριστοῦ. Γι' αὐτό καὶ δεν μπορεί κανείς να τους γνωρίσει καὶ να τους ακολουθήσει, ἀν δεν ἐνταχθεῖ στο ἴδιο σῶμα. Η Παράδοση των Ἀγίων Πατέρων, ὅπως καὶ η Παράδοση των Αποστόλων καὶ ὅλων των Ἀγίων, βρίσκεται στο ἴδιο το σῶμα τον Χριστοῦ, στο ὁποῖο ἀνήκουν ὅλοι ἀπὸ κοινού».

(Γ. Μαντζαρίδη, Η Παράδοση της Ορθοδοξίας, περ. Σύναξη τ. 1, (Ἰανουάριος-Μάρτιος 1982, σ. 10).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Σε ποια ζητήματα εκκλησιαστικής ζωής πρέπει ή μπορεί να υπάρξει ανανέωση σήμερα;
2. Αναφέρετε περιπτώσεις που η Εκκλησία έκανε αλλαγές και προσαρμογές για να επιτύχει καλύτερα στην αποστολή της.
3. Ποια είναι η σχέση Ιεράς Παράδοσης και Αγίας Γραφής;

14. Η ορθόδοξη άσκηση

Ένα από τα γνωρίσματα της Ορθοδοξίας, η ασκητικότητα, έχει πολλές φορές και από πολλούς παρεξηγηθεί. Πολλοί άνθρωποι, από άγνοια, θεωρούν τους ασκητές ως ανθρώπους απομονωμένους από την πραγματικότητα της ζωής, αδύναμους να αντιμετωπίσουν τη ζωή ή και εχθρικούς προς αυτήν. Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Μήπως, αντίθετα, η άσκηση είναι απάντηση σε πολλά αδιέξοδα της εποχής μας;

α) Τι είναι η άσκηση

Άσκηση είναι ένα μέσον και ένας τρόπος συνεχούς και επαναλαμβανόμενης προετοιμασίας, για να επιτύχει κανείς ένα σκοπό. Στο Χριστιανισμό άσκηση είναι η προσπάθεια του πιστού να τιθασεύσει τις ψυχικές και σωματικές ορμές και αδυναμίες, που τον εμποδίζουν να ζήσει την αγάπη του Χριστού, να τις υποτάξει στο σκοπό που έχει θέσει, να ετοιμάσει, δηλαδή, ο πιστός τον εαυτό του, ώστε να δεχθεί τη χάρη του Θεού και να φτάσει στην ομοίωσή του με το πρότυπο του, το Χριστό, στη θέωση. Η αντίληψη που επικρατεί ότι η ορθόδοξη ασκητικότητα είναι εναντίον του ανθρώπινου σώματος είναι λαθεμένη, γιατί δεν υπάρχει αυτός ο διαχωρισμός σώματος και ψυχής ως διαφορετικών συστατικών που αντιμάχονται μεταξύ τους (πυθαγόρεια και πλατωνική αντίληψη). Ο ασκητής δεν πολεμάει το σώμα του αλλά τα πάθη του, που εμφωλεύουν στο σώμα του και στην ψυχή του.

Μια βασική προϋπόθεση για τη χριστιανική άσκηση, που αποβλέπει στο σκοπό που εκθέσαμε παραπά-

νω, είναι το να δώσει ο άνθρωπος νέο νόημα στα εγκόσμια πράγματα από την αγάπη του στο Θεό. Αυτή η ολοκληρωτική αγάπη προς το Θεό και η παράδοση σ' Αυτόν οδηγεί και στη θυσιαστική αγάπη προς το συνάνθρωπο. Αξεπέραστο πρότυπο άσκησης αγάπης υπήρξε ο ίδιος ο Χριστός, που σταυρώθηκε για να σώσει τον άνθρωπο, και παραδείγματα προς μίμηση οι μεγάλοι ασκητές που μιμήθηκαν το Χριστό, για να ζήσουν μια ζωή προσφοράς.

Όπως διαπιστώνουμε οι στόχοι που θέτουν οι ασκητές δε διαφέρουν από αυτούς που ο κάθε πιστός θέτει στη ζωή του. Επομένως, τα μέσα της άσκησης που χρησιμοποιεί ο ασκητής μπορούν σε ένα βαθμό να γίνουν και μέσα του κάθε πιστού, στο βαθμό που ο καθένας μπορεί να πραγματοποιήσει την άσκηση στην καθημερινή ζωή.

β) Χαρακτηριστικά της ορθόδοξης άσκησης

Η ορθόδοξη μοναστική άσκηση χαρακτηρίζεται από τρία βασικά στοιχεία, τρεις αρετές, που διακρίνουν τον ασκητή: την ακτημοσύνη¹, την υπακοή² και την εγκράτεια³. Αυτές οι αρετές οδηγούν τον ορθόδοξο μοναχό

---

1 Πρόκειται για την παραίτηση από κάθε προσωπική περιουσία και τη χρήση μόνο των αναγκαίων για επιβίωση.

2 Είναι ο απαραίτητος όρος για την επιτυχία της άσκησης, αφού πολεμά το μεγαλύτερο εχθρό του ασκητή: τον εγωισμό. Ο ασκητής παραδίδει τον εαυτό του στην καθοδήγηση ενός εμπειρότερου (γέροντα) που τον μαθαίνει να ταπεινώνεται.

3 Εγκράτεια είναι η αποχή από τη σχέση με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, ώστε ο ασκητής να ασκηθεί στην παρθενία και την ολοκληρωτική αφοσίωση στο Θεό και μέσω αυτών στην αγάπη προς όλους.

(και κάθε ασκούμενο) να τοποθετηθεί απέναντι στον άνθρωπο και τον κόσμο με ταπείνωση, με σεβασμό και σωστή χρήση της κτιστής δημιουργίας. Γενικά χαρακτηριστικά της πολιτείας του ασκητή θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι:

1. Ολοκληρωτικό δόσιμο στο θεό. Η ορθόδοξη άσκηση αξιολογείται πολλές φορές αρνητικά, γιατί θεωρείται ότι ο ασκητής αρνείται τη ζωή και τους ανθρώπους. Η εμπειρία, όμως, των πιστών από την επαφή με τους ασκητές δείχνει ότι ασκούν πλούσια την αρετή της αγάπης προς τους ανθρώπους, γιατί έχουν βιώσει το λόγο του Ευαγγελιστή: «έάν τις εἶπῃ ὅτι ἀγαπῶ τον Θεόν, και τον ἀδελφόν αὐτοῦ μισῆ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γάρ μη ἀγαπῶν τον ἀδελφόν ὃν ἐώρακε, τον Θεόν ὃν οὐχ ἐώρακε πῶς δύναται ἀγαπᾶν;» (1 Ιωάν. 4,20). Αυτή η προσφορά φαίνεται κυρίως στο κοινωνικό και ιεραποστολικό έργο των μεγάλων κοινοβίων μοναστηριών αλλά και στη φιλοξενία που προσφέρουν οι ασκητές προς τους επισκέπτες, καθώς και στη διαρκή προσευχή τους για τη σωτηρία του κόσμου.

2. Σεβασμός του φυσικού κόσμου. Άσκηση δε σημαίνει περιφρόνηση του φυσικού κόσμου, αλλά αγωνιστική προσπάθεια για καθοδήγηση της φύσης προς το Θεό, καθώς ο ασκητής μαθαίνει να γίνεται το εργαλείο με το οποίο περνά η αγάπη του Θεού προς τα πλάσματά Του. Έτσι, μεταχειρίζεται με σύνεση και σεβασμό το περιβάλλον και το χρησιμοποιεί χωρίς να το τραυματίζει. Επικοινωνεί με την έμψυχη και άψυχη φύση με έναν τρόπο διαφορετικό, και προσεύχεται για όλη τη δημιουργία.

Ο Άγιος Σεραφείμ του Σάρωφ (έργο π. Σταμάτη Σκλήρη)

Παράσταση στυλίτη ασκητή από χειρόγραφο του Αγίου Όρους.

3. Αντίσταση στην απολυτοποίηση της ύλης. Ο ασκητής εγκαταλείπει τον κόσμο όχι τοπικά αλλά ως τρόπο σκέψης. Εγκαταλείπει το πνεύμα του κόσμου, και μάλιστα της σημερινής εποχής, που είναι πνεύμα σε μεγάλο βαθμό υλιστικό και χρησιμοθηρικό. Η ακτημοσύνη του ασκητή σημαίνει τέλεια αποδέσμευση από τα υλικά αγαθά. Οι προτεραιότητες που θέτει έχουν στόχους που οδηγούν στον εξαγιασμό της ανθρώπινης ύπαρξης.

Η άσκηση έχει πολλές μορφές από το οργανωμένο κοινόβιο (επάνω) έως το ερημικό ασηκητήριο (κάτω)

4. Συμμετοχή σώματος και ψυχής. Η άσκηση δεν έχει χαρακτηριστικά διανοητικής ενασχόλησης με το Θεό. Είναι πνευματική και σωματική, συνδυάζοντας την προσευχή και τη χειρωνακτική εργασία. Το αντίθετο άλλωστε θα σήμαινε απολυτοποίηση του πνεύματος που είναι εξίσου επικίνδυνο με την απολυτοποίηση της ύλης.

γ) Εμπόδια στην ορθόδοξη ασκητικότητα

Η ορθόδοξη ασκητική ζωή δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Η άσκηση και η συνεχής προσπάθεια του ορθόδοξου ασκητή είναι μια επίπονη δοκιμασία που αντιμετωπίζει πολλά εμπόδια. Αυτά μπορεί να προέρχονται:

1. Από τις δυνάμεις του κακού, το οποίο εμφανίζεται ως πειρασμός στην καθημερινή ζωή, με πάθη και αδυναμίες, που απομακρύνουν τον άνθρωπο από τη σχέση του με το Θεό και το συνάνθρωπο του και τον οδηγούν σε

- χαλάρωση του ασκητικού φρονήματος (αμαρτίες κτλ.)
- εξομοίωση με το κοσμικό φρόνημα (εκκοσμίκευση)
- θεοποίηση του εαυτού του (εγωισμός, φιλαυτία, ματαιοδοξία).

2. Από τον ίδιο τον εαυτό του, όταν, αντί να είναι ο Χριστός το πρότυπο για την ομοίωση, δημιουργούνται πρότυπα αγιότητας που βασίζονται στην εξωτερική συμπεριφορά, με εκδηλώσεις εξωτερικής ευσέβειας, με την πεποίθηση ότι οι ευσεβείς πράξεις σώζουν και όχι ο Χριστός. Όταν η εξωτερική ευσέβεια είναι αποκομμένη από την εσωτερική (κάθαρση της ψυχής από τα πάθη, κατάνυξη, ψυχικές αρετές κ.ά.) και δεν έχει στόχο την ομοίωση με το Χριστό, τότε έχουμε τα φαινόμενα του ευσεβισμού και της τυπολατρίας. Η ευσέβεια αυτή έχει ως στόχο την ευσέβεια καθ' αυτήν και όχι την ομοίωση με το Χριστό. Πρόκειται για ένα φαινόμενο ευσεβισμού. Οι άνθρωποι αυτοί

- απορρίπτουν την ύλη ως κάτι αμαρτωλό,
- εξουθενώνουν τους άλλους ανθρώπους που δεν ασκούνται όπως αυτοί,
- παύουν να αγαπούν πραγματικά το Χριστό, αφού δεν αγαπούν τους συνανθρώπους τους.

Επομένως, όχι μόνο δεν ωφελεί αυτή η «άσκηση» αλλά βλάπτει, αφού επαναλαμβάνεται με τη στάση αυτή το προπατορικό αμάρτημα. Για την αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων υπάρχουν πολλοί τρόποι και όπλα πνευματικά που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο ασκητής. Τέτοιοι τρόποι ή μέσα είναι:

1. Ασκητικές πρακτικές, όπως νηστεία, προσευχή, μετάνοια και εξομολόγηση, έμπρακτη αγάπη και βοήθεια στον πλησίον. Η νηστεία δεν είναι απλά αποχή από συγκεκριμένες τροφές αλλά άσκηση εγκράτειας και απόρριψη του καταναλωτισμού. Η διαρκής μετάνοια και η εξομολόγηση καταπολεμούν τον εγωισμό.

2. Η οργανωμένη ασκητική ζωή στα κοινόβια μοναστήρια, που αναπτύχθηκαν από τον 4ο αιώνα, κρατάει την άσκηση στα πλαίσια της ταπείνωσης και της προσφοράς.

3. Η προβολή των αγίων ασκητών, των προτύπων εκείνων που ασκήτευσαν σωστά, ώστε να γίνουν παραδείγματα προς μίμηση.

4. Η διαρκής προσευχή. Εκτός από τη λατρευτική προσευχή, με τις ακολουθίες, ο ασκητής αλλά και ο κάθε χριστιανός, διαθέτει ένα ισχυρό όπλο. Είναι η νοερά προσευχή, η συνεχής επίκληση του ονόματος του Ιησού: «Κύριε, Ιησού, Χριστέ, ελέησόν με». Όταν ο όλος άνθρωπος (σώμα και ψυχή) είναι δοσμένος στην προσευχή, τα αποτελέσματα, χωρίς αυτά να είναι πάντοτε ορατά, μπορεί να είναι εντυπωσιακά. Στην ιστορία της ορθόδοξης ασκητικότητας αναφέρονται παραδείγματα ασκητών, που η αγιότητά τους και η άσκηση σ' αυτού του είδους την προσευχή τους οδήγησαν σε καταστά-

σεις πνευματικότητας αξιοζήλευτες. Πρόκειται για την πνευματική κατάσταση, στην οποία ο άνθρωπος πλημμυρίζει από το φως του Χριστού, το φως της Μεταμόρφωσης. Είναι αυτονόητο ότι η νοερά προσευχή δεν είναι μια «τεχνική» αυτόνομη από την υπόλοιπη λειτουργική ζωή, αλλά οπλίζει πνευματικά τον ασκητή για την άξια μετοχή του στη θεία Ευχαριστία.

δ) Άσκηση και ελευθερία

Τελικά άσκηση δεν είναι εχθρότητα προς τη ζωή ή τον άνθρωπο, αλλά αντίθετα είναι η έμπρακτη επιβεβαίωση της «εξ όλης της ισχύος και διανοίας» αγάπης του ανθρώπου για το Χριστό και άρα και για τους συνανθρώπους του. Στην περίπτωση της ολοκληρωτικής παράδοσης στο Θεό ο άνθρωπος όχι μόνο δε χάνει την ελευθερία του, αλλά την πραγματώνει, επειδή ξεπερνά τη δουλεία στον εαυτό του, την ψευτοθεοποίηση, που τον οδηγεί στο θάνατο, όπως οδήγησε τον Αδάμ. Ο άνθρωπος ασκείται και θυσιάζει τις εγωιστικές του επιδιώξεις και τις ιδιοτροπίες του, αρνείται την αδικία και το συμβιβασμό, θυσιάζεται ακόμη και για τον εχθρό του. Αυτά τα ιδανικά μπορεί να τα επιτύχει κάθε χριστιανός, κάθε εποχής και κάθε ηλικίας. Η άσκηση είναι κάτι που απευθύνεται στον καθένα μας, σε κάθε στιγμή της ζωής μας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Έστειλε κάποτε ο άγιος Επιφάνιος, επίσκοπος Κύπρου, και προσκάλεσε τον Αββά Ιλαρίωνα, παρακαλώντας τον και λέγοντάς του: έλα να ιδωθούμε, προτού εγκαταλείψουμε το σώμα μας. Έφθασε εκείνος, χάρηκαν που είδε ο ένας τον άλλο και, καθώς έτρωγαν, τους έφεραν πτηνό. Πήρε ο επίσκοπος κι έδωσε στον Αββά Ιλαρίωνα. Του λέγει ο γέρο-

ντας: να με συγχωρείς, αλλά από τότε που καλογέ-
ρεψα δεν έχω φάει κρέας. Του λέει κι ο επίσκοπος:
κι εγώ από τότε που ιερώθηκα δεν άφησα κανέναν
να πάει στο κρεβάτι του να κοιμηθεί έχοντας κάτι
εναντίον μου, κι ούτε κι εγώ κοιμήθηκα έχοντας κάτι
εναντίον άλλον. Του λέει ο γέροντας: συγχώρεσέ με
γιατί αυτό που εφαρμόζεις εσύ είναι ανώτερο απ'
αυτό που κάνω εγώ» .

(Το Γεροντικόν, ιστορία του Αγίου Επιφανίου, επισκό-
που Κύπρου κεφ. δ', παράφραση).

2. Ο Μέγας Βασίλειος (330-379) ήταν από τους ση-
μαντικότερους οργανωτές του μοναχισμού στην
Ορθόδοξη Ανατολή: «Ο Βασίλειος, προωθούσε το
μοναχισμό, όχι σαν ξεχωριστό τάγμα, ούτε καν σαν
μια ειδική κατηγορία χριστιανών, αλλά σαν ένα ιδα-
νικό για «πλήρεις» ή «τελείους» χριστιανούς που α-
παρτίζουν την κοινότητα της Εκκλησίας. Στα Ασκη-
τικά, όταν ο άγ. Βασίλειος μιλάει για κοινότητα, δεν
εννοεί ένα μοναστήρι, αλλά την ίδια την Εκκλησία.
Όλοι οι ιστορικοί του μοναχισμού έχουν προσδιορί-
σει το Βασίλειο σαν ένα δυναμικό και εύγλωττο α-
ντίπαλο τον ατομισμού, τον ερημιτισμού, που κατά-
νοείται ως πρόσκτηση ατομικού οφέλους, και σαν
ένα συνήγορο τον κοινοβίου ή της «κοινής ζωής».
Οι μοναστικοί ηγέτες της Ανατολής και της Δύσης,
όπως ο άγ. Θεόδωρος ο Στουδίτης και ο άγ. Βενέ-
δικτος της Νουρσίας, εμπνεύστηκαν από την έμφα-
ση που δίνει στην αγάπη και την κοινότητα. Πράγμα-
τι, ο Βασίλειος πάντα επαναλαμβάνει ότι κανένας
άνθρωπος δεν είναι ατομικά αυτόρκτης, ότι όλοι οι
άνθρωποι χρειάζονται γείτονες να τους επιτιμούν
για τα λάθη τους, ότι η μονήρης ζωή δεν ευνοεί τις

πράξεις φιλανθρωπίας χωρίς τις οποίες δεν υπάρχει Χριστιανισμός, ότι τα δώρα τον Πνεύματος λαμβάνονται πάντα μαζί με τους άλλους και για τους άλλους. Όλες αυτές οι συστάσεις έγιναν ουσιώδεις για τον κοινοβιακό μοναχισμό» .

(Ι. Μέγιεντορφ, Η βυζαντινή κληρονομιά στην Ορθόδοξη Εκκλησία, Αθήνα 1990, σσ. 248-249).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Πώς αντιλαμβάνεστε τη φράση του Αββά Ποιμένα: «εμείς δε διδαχθήκαμε να είμαστε σωματοκτόνοι, αλλά παθοκτόνοι»:
2. Ποιες περιόδους του χρόνου ιδιαίτερα μας καλεί η Εκκλησία σε μια ασκητική αντιμετώπιση του κόσμου; Τι συμβαίνει τότε;
3. Τι πιστεύετε ότι θα μπορούσε να αποτελέσει ασκητική προσπάθεια στη δική σας καθημερινή ζωή;
4. Ο σύγχρονος καταναλωτισμός και η ορθόδοξη άσκηση σε ποια σχέση βρίσκονται;

15.Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού

Είναι πολύ πιθανό να ακούγεται κάπως παράξενα ο τίτλος αυτού του μαθήματος και να έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη διαδεδομένη αντίληψη ότι οι χριστιανοί είναι ήρεμοι, απλοί και ίσως αδύναμοι άνθρωποι. Μη λησμονούμε ακόμη ότι κατηγορήθηκε η θρησκεία πως είναι το «όπιο του λαού». Ακριβώς σ' αυτό αποβλέπει το σημερινό μάθημα, να αποκαταστήσει δηλαδή τα πράγματα και να παρουσιάσει το θέμα στις αληθινές του διαστάσεις.

α) Τι σημαίνουν οι όροι «δυναμικός» και «απελευθερωτικός»

Στην 5η διδακτική ενότητα είχε αναλυθεί και είχε τονιστεί ότι η Βασιλεία του Θεού δεν είναι μια ουτοπική σύλληψη για τον άνθρωπο και την κοινωνία, αλλά ένα όραμα αλλιώςτικής ζωής. Αυτό, όμως, μπορεί να γίνει πραγματικότητα με την προϋπόθεση ότι οι «εραστές» της Βασιλείας του Θεού είναι και αγωνιστές. Ο Χριστιανισμός, ως φορέας και ενσαρκωτής του επαναστατικού περιεχομένου της, δεν μπορεί παρά να έχει δυναμικό χαρακτήρα. Το γνώρισμα αυτό το αντλεί αφενός μεν από το μεγάλο ήρεμο «επαναστάτη» και ιδρυτή του, το Χριστό, αφετέρου δε από την αγωνιστικότητα και το ηρωικό στοιχείο αυτών που προσπαθούν να μεταφέρουν στη ζωή τους και στην κοινωνία το μήνυμα του Χριστιανισμού.

Ο απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού συνάγεται από το ιδιαίτερο γνώρισμά του, που συγκε-

φαλαιώνεται στις λέξεις «ελευθερία» και «αγάπη». Στην ελευθερία του ανθρώπου απευθύνεται ο Χριστός λέγοντας: «Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν και ἄράτω τον σταυρόν αὐτοῦ και ἀκολουθείτω μοι» (Ματθ.16, 24). Και αλλού τονίζει: «Ἐάν οὖν ὁ υἱός ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε» (Ιωάν. 8, 36). Ο δε Απ. Παύλος προτρέπει: «Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἧ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε...» (Γαλ. 5, 11).

Από τι, όμως, μας ελευθερώνει ο Χριστιανισμός; Είναι ανάγκη να διευκρινίσουμε ότι η απελευθέρωση που υπόσχεται ο Χριστιανισμός δε γίνεται με μαγικό τρόπο, ούτε βέβαια αναγκαστικά. Ὅπως τονίσαμε, αφενός μεν προϋποθέτει την ελεύθερη προσωπική μας συγκατάθεση, αφετέρου δε επιζητεί την ενεργό συμμετοχή και δραστηριοποίησή μας προς αυτήν την κατεύθυνση. Μας προσφέρει, λοιπόν, τη δυνατότητα και τα μέσα για να απαλλαγούμε από τις προσωπικές μας αδυναμίες και τα ποικίλα πάθη, τα οποία μας δεσμεύουν στα εγκόσμια και να γίνουμε πραγματικά ελεύθεροι. Να δημιουργήσουμε κοινωνίες προσώπων με γνωρίσματα την ταπεινότητα, την ειρήνη και την αδελφική σχέση αγάπης. Αυτή είναι μια πραγματικότητα διαφορετική από αυτήν που επιδιώκει ο κόσμος που ζει μακριά από το Θεό, γιατί με την καινούργια πραγματικότητα που εγκαινίασε ο Χριστός «τά ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινά τα πάντα» (2 Κορ. 5,17).

β) Τι προσφέρει ο Χριστιανισμός στον άνθρωπο και στην κοινωνία

Στην υποενοότητα αυτή θα δοθεί μια συνοπτική απάντηση στο ερώτημα: «σε ποια βασικά σημεία ἔδειξε ο Χριστιανισμός το δυναμικό και απελευθερωτικό του χαρακτήρα;». Η διδασκαλία του Ευαγγελίου είναι η μεγαλύτερη πνευματική και ηθική επανάσταση στην ιστορία

της ανθρωπότητας. Ριζική ανακαίνιση και πρωτοφανής αναδιάταξη βασικών και ουσιαστικών αρχών και πεποιθήσεων επιτυγχάνεται με την εμφάνιση, επικράτηση και βίωση των χριστιανικών αληθειών. Μοναδικές και ανεπανάληπτες είναι οι θέσεις του Χριστιανισμού, οι αναφερόμενες στο τρίπτυχο της θεολογίας, της ανθρωπολογίας και της κοσμολογίας. Η χριστιανική αντίληψη για τη ζωή και τον άνθρωπο εξασφαλίζει την αρμονία σχέσεων του ανθρώπου με τον εαυτό του, με το συνάνθρωπό του, με τη φύη και με το Θεό. Ο Απ. Παύλος προτρέπει «ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφήν τον παλαιόν ἄνθρωπον τον φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δε τῷ πνεύματι τοῦ νοός ὑμῶν καί ἐνδύσασθαι τόν **καινόν ἄνθρωπον** τόν κατὰ Θεόν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνη καί ὁσιότητα τῆς ἀληθείας» (Εφεσ. 4, 22-24). (Να πετάξετε ἀπό πάνω σας τον παλιό εαυτό σας, που σας συνδέει με την προηγούμενη ζωή σας και που φθείρεται με τις απατηλές επιθυμίες του. Να ανανεωθείτε σε ὅλο το πνευματικό σας βάθος. Να ντυθείτε τον **καινούργιο ἄνθρωπο** που ο Θεός κατὰ το σχέδιο Του τον έπλασε για να ζει με δικαιοσύνη και αγιότητα που προέρχονται ἀπό την ἀλήθεια).

Σε εντελώς νέα βάση τοποθετούνται οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων διότι στο Χριστιανισμό δεν υπάρχουν διακρίσεις, ἀλλά ἐνότητα «ἐν Χριστῷ»: «Πάντες γάρ υιοί Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ... οὐκ ἐνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλληνας, οὐκ ἐνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἐνι ἄρσεν καί θῆλυ. πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 26, 28). Το ιδιαίτερο γνώρισμα της ζωής και των σχέσεων των ανθρώπων που πιστεύουν στο θεάνθρωπο Χριστό είναι η αμοιβαία ἀγάπη: «ἐντολήν καινήν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς ἵνα καί ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοί μαθηταί ἐστε, ἐάν

ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ιωάν. 13, 34-35). Ο Χριστιανισμός προσφέρει τον χρυσούν κανόνα των διαπροσωπικών σχέσεων. Η αρχή των σοφιστών: «πάντων χρημάτων (=πραγμάτων) μέτρον ἄνθρωπος» αντικαθίσταται με το: «καθώς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως» (Λουκ. 6, 31). Τη σοφιστική ανθρωποκεντρική θεώρηση αντικαθιστά η θεανθρωποκεντρική οπτική. Η χριστιανική πίστη προσφέρει τη βεβαιότητα της παρουσίας του Θεού της αγάπης. Η αλήθεια αυτή απελευθερώνει τον ἄνθρωπο ἀπὸ την αγωνία και τη δουλική υποταγή του σε κοσμικές ἢ δαιμονικές δυνάμεις. Η σχέση με ἕναν τέτοιο Θεό προσφέρει στον ἄνθρωπο ἕνα σταθερό κέντρο και μια ασφαλή βάση, πάνω στην οποία μπορεί να θεμελιώσκει και να οικοδομήσει τη ζωή του.

γ) Η μαρτυρία της ιστορίας και το αἶτημα του παρόντος

Τον δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού απέδειξαν περίτρανα πρόσωπα και γεγονότα ἀπὸ την ιστορία της Εκκλησίας. Ο Χριστός με τη συμπεριφορά του και με τη σταυρική θυσία είναι το υπόδειγμα: «εἰς τοῦτο γάρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστός ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ». (Σ'αυτό σας κάλεσε ο Θεός. Γιατί ο Χριστός πέθανε για σας, αφήνοντάς σας το υπόδειγμα για να βαδίζετε στ' αχνάρια Του. 1 Πέτρου 2, 21). Ακολουθούν οι μαθητές του και Απόστολοι, οἱ οποίοι με τη δράση και το μαρτυρικό τέλος τους εφάρμοσαν την παραπάνω υπόμνηση. Η κρίσιμη και ηρωική περίοδος των διωγμῶν των χριστιανῶν επικυρώνει πειστικά την αλήθεια του τίτλου του μαθήματος. Οἱ μάρτυρες και οἱ ασκητές των πρώτων αἰώνων του Χριστιανισμοῦ απέδειξαν αναντίρρητα ὅτι η θρη-

σκεία του Σταυρού και της Ανάστασης δημιουργεί πραγματικά ελεύθερους και δυνατούς ανθρώπους, δηλαδή ήρωες. Δίπλα από τους ανθρώπινους τύπους της ελληνικής αρχαιότητας του σοφού και του ανδρείου, ο Χριστιανισμός θα προσθέσει τον τύπο του αγίου, του μάρτυρα.

Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού φαίνεται στην ηρωική στάση των μαρτύρων. Στην εικόνα οι πέντε άγιοι μάρτυρες της Σεβαστείας. Έργο του Εμμανουήλ ιερέως Σκορδίλη (1650-1670).

Η αντικειμενική ιστορικοθρησκευολογική εξέταση του φαινομένου της διάδοσης του Χριστιανισμού με ει-

ρηνικά μέσα και η ουσιαστική επίδρασή του σε όλους τους τομείς του πολιτισμού, μαρτυρούν με πειστικότητα ότι αυτές οφείλονται κυρίως στο δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του. Επιτακτική, όμως, προβάλλει η ανάγκη της συσχέτισης των παραπάνω με την εποχή μας. Το αίτημα του παρόντος για ποιότητα ζωής και αναδιάταξη των αρχών και των αξιών βρίσκουν άμεση ανταπόκριση στο δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού. Η διάβρωση των κοινωνικών δομών και θεσμών από το πολύμορφο κακό επιβάλλει στους σύγχρονους χριστιανούς να δραστηριοποιηθούν ως πρόσωπα και ομάδες. Οι αγώνες για προσωπική τελείωση και κοινωνική ανακαίνιση πρέπει να συμπίπτουν. Είναι ανάγκη να παραμεριστούν οι μορφές του παρεξηγημένου και αδικημένου Χριστιανισμού. Όσο περισσότερο γνωρίζουμε σε βάθος και βιώνουμε έμπρακτα τη διδασκαλία του, τόσο περισσότερο επικρατούν στη ζωή μας όσα απαιτούν οι άνθρωποι στην εποχή μας: ειρήνη, χαρά, δικαιοσύνη, ισότητα, ευτυχία. Σήμερα ιδιαίτερα είναι απαραίτητο όσοι έχουν αγάπη, δηλαδή οι σωστοί χριστιανοί, να τη δείχνουν δυναμικά και όσοι έχουν τη δύναμη - πολιτική, οικονομική κτλ. - να έχουν ως οδηγό τους την αγάπη. Την ορθοδοξία μας πρέπει να την αποδεικνύουμε με την ορθοπραξία μας, για να δείξουμε και εμείς ότι πράγματι η θρησκεία μας έχει δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Οὐ γάρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ».

(2 Τιμ. 1,7).

2. « Τί το ὄφελος, ἀδελφοί μου, ἐάν πίστιν λέγη τις ἔχειν, ἔργα δέ μή ἔχη; μή δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν; ... οὕτω καί ἡ πίστις, ἐάν μή ἔργα ἔχη, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν. Ἄλλ' ἐρεῖ τις· σύ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω· δείξόν μοι τήν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγὼ δείξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τήν πίστιν μου... ὡσπερ γάρ τό σῶμα χωρίς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, οὕτω καί ἡ πίστις χωρίς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι».

(Ιακ. 2, 14, 17-18, 26).

3. «Καί γάρ ὁμοίως ἀτελής ἄλογος πράξις καί λόγος ἄπρακτος».

(Γρηγόριος Ναζιανζηνός, P.G. 36, 553).

4. «Πίστις ἄεργος καί ἔργον ἄπιστον τόν αὐτόν ἀποδοκιμασθήσονται... ὁ ἀγαπῶν τόν Θεόν καί πιστεύει γνησίως καί τά ἔργα τῆς πίστεως ἐπιτελεῖ ὁσίως».

(Διάδοχος, ἐπίσκοπος Φωτικής Ηπείρου, Κεφάλαια γνωστικά Κ' και ΚΑ').

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Πώς αντιλαμβάνεστε το δυναμικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού;
2. Πώς η ιστορία της Εκκλησίας επιβεβαιώνει τον δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού;
3. Πώς μπορούμε να δείξουμε έμπρακτα ότι ο Χριστιανισμός έχει αυτά τα δύο γνωρίσματα;
4. Γιατί είναι αίτημα και της εποχής μας η υλοποίηση του τίτλου του μαθήματος;

16. Η δικαιοσύνη του κόσμου και η δικαιοσύνη της Εκκλησίας

Είναι αναμφισβήτητο ότι ένα από τα βασικά αγαθά, για τα οποία οι άνθρωποι αγωνίστηκαν και αγωνίζονται ανυποχώρητα, είναι η δικαιοσύνη. Κι αυτό γιατί είναι αναντικατάστατος συντελεστής της αρμονικής κοινωνικής συμβίωσης. Σχετικά με το πρώτο μέρος του τίτλου του μαθήματος αρμόδιες είναι οι επιστήμες της Νομικής, της Κοινωνιολογίας, της Πολιτικής Οικονομίας κ.ά. Σκοπός, όμως, του μαθήματος αυτού είναι να γνωρίσουμε κυρίως τη διδασκαλία της Εκκλησίας για τη δικαιοσύνη και να συνειδητοποιήσουμε το χρέος μας ως χριστιανών για την επικράτησή της στη ζωή και στην κοινωνία.

α) Η δικαιοσύνη του κόσμου

Από τότε που οι άνθρωποι οργανώθηκαν σε κοινωνίες άρχισαν να διαμορφώνουν και τα νομικά πλαίσια με τα οποία καθόριζαν τις σχέσεις τους. Έτσι, άρχισαν να διατυπώνονται οι πρώτοι νόμοι, οι οποίοι, με την πάροδο του χρόνου, γίνονταν περισσότερο λεπτομερείς και πολύπλοκοι. Είναι γνωστοί από την Ιστορία μεγάλοι νομοθέτες διάφορων λαών, οι οποίοι με το νομοθετικό τους έργο συνέβαλαν σημαντικά στον καθορισμό των προϋποθέσεων της κοινωνικής δικαιοσύνης. Για τη διασφάλισή της ήταν απαραίτητος ο προσδιορισμός του πλαισίου λειτουργίας των διάφορων κοινωνικών θεσμών, οι οποίοι αποτελούν αντικείμενο έρευνας της Κοινωνιολογίας. Με την εξέλιξη και την οργάνωση των

κοινωνιών καθιερώθηκαν και τα βασικά νομοθετικά κείμενα, γνωστά ως Συντάγματα. Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η συμβολή των αναφερθέντων νομικών κειμένων στην αποκατάσταση και την περιφρούρηση της κοινωνικής δικαιοσύνης ήταν και είναι σημαντική. Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να υπενθυμίσουμε και την ύπαρξη του πολυδιάστατου Διεθνούς Δικαίου, του οποίου η σπουδαιότητα είναι προφανής.

β) Η αδικία στο σύγχρονο κόσμο

Η αδικία ως φαινόμενο κοινωνικής παθογένειας είναι τόσο παλαιό όσο και η ανθρωπότητα. Η παγκόσμια ιστορία σημαδεύεται από γνωστές μεγάλες επαναστάσεις λαών ή κοινωνικών ομάδων με κύριο αίτημα την κοινωνική δικαιοσύνη. Είναι γεγονός ότι τα αποτελέσματα των κινητοποιήσεων αυτών ήταν αρκετά ικανοποιητικά. Η μεγάλη αδικία περιορίστηκε και η κοινωνική δικαιοσύνη άρχισε να επικρατεί σταδιακά. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι λύθηκε οριστικά το κοινωνικό πρόβλημα, του οποίου πυρήνας είναι η αδικία και η εκμετάλλευση. Συλλογικά όργανα, συνδικαλιστικοί φορείς και διεθνείς οργανισμοί εργάζονται και συνεργάζονται με σκοπό τη σμίκρυνση της απόστασης ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, δυνατούς και αδυνάτους. Η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο έχει μεν κάπως περιοριστεί, αλλά η απάλειψη της είναι ένα από τα αιτήματα και τους στόχους των σύγχρονων κοινωνιών και των κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. Οι ποικίλες εκφάνσεις της κοινωνικής αδικίας βρίσκονται αδιάκοπα στο στόχαστρο των κοινωνικών κινημάτων και συστημάτων.

Οι μορφές της σύγχρονης αδικίας συναρτώνται με την οικονομική διαστρωμάτωση των κοινωνιών. Επίσης, σχετίζονται με την ηλικία, το φύλο, τη φυλή, το θρήσκευμα και άλλες διακρίσεις. Βασικά αίτια της αδικί-

ας στο σύγχρονο κόσμο είναι αφενός μεν η απληστία, η οποία είναι αποτέλεσμα της ανασφάλειας που νιώθει ο άνθρωπος υ μακράν του Θεού, αφετέρου δε ο ατομοκεντρισμός, που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη κοινωνία με την έλλειψη του πνεύματος της αλληλεγγύης και της έμπρακτης εκδήλωσης του στις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Αποτελέσματα αυτής της κατάστασης είναι η φτώχεια και η ανέχεια που χαρακτηρίζει κάθε εποχή και η διάκριση των ανθρώπων ανάλογα με την οικονομική τους επιφάνεια.

γ) Η δικαιοσύνη στην Εκκλησία

Η Βασιλεία του Θεού είναι βασιλεία ειρήνης, αγάπης και δικαιοσύνης. Επομένως, θεωρείται ως αυτονόητο ότι στο χώρο της Εκκλησίας καταργείται η αδικία και επικρατεί η δικαιοσύνη. Το πρόβλημα της κοινωνικής δικαιοσύνης απασχόλησε και τους προφήτες της Π. Διαθήκης. Η δικαιοσύνη, κατά τους προφήτες, αναφέρεται ταυτόχρονα στη σχέση του ανθρώπου με το Θεό και το συνάνθρωπο του. Όλοι οι προφήτες τονίζουν την ανάγκη απονομής της δικαιοσύνης στο φτωχό και αδικημένο, ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνία χωρίς αδικίες. Ως απεσταλμένοι του Θεού γίνονται συνήγοροι υπεράσπισης των φτωχών και καταπιεσμένων. Οι προφήτες ελέγχουν τους ανάξιους και άδικους άρχοντες καυτηριάζουν την αναληψία και την έλλειψη δικαιοσύνης εκ μέρους των πλουσίων καταγγέλλουν τους άδικους κριτές του λαού που δωροδοκούνται από τους ισχυρούς και πλουσίους. Ο Ησαΐας προτρέπει: «πάψετε να κάνετε το κακό, λυτρώστε εκείνον που αδικείται- προστατέψτε το δίκαιο τον ορφανού, αποδώστε δικαιοσύνη στη χήρα» (Ησ. 1, 17). Ο προφήτης Ωσηέ συμπληρώνει: «σπείρετε δικαιοσύνη, τρυγήστε καρπούς ζωής, φωτιστείτε με το

Ανέχεια. Μια από τις τραγικότερες μορφές αδικίας στο σύγχρονο κόσμο.

φως της γνώσης, ζητήστε τον Κύριο μέχρι να έλθουν οι καρποί της δικαιοσύνης» (Ωσ. 10, 12). Ακόμη, κατά τους προφήτες, ο Μεσσίας «θα κρίνει με δικαιοσύνη» (Ησ. 9. 7), θα είναι «ζωσμένος με δικαιοσύνη» (Ησ. 11,5) και θα εγκαινιάσει τη νέα εποχή της «αιώνιας δικαιοσύνης» (Δαν. 9, 24).

Για την Εκκλησία η δικαιοσύνη δεν είναι κάτι το δευτερεύον ή απλά ένα από τα σημεία της διδασκαλίας της. Είναι βασικό στοιχείο της δομής της. Κι αυτό γιατί ο Χριστός με τη διδασκαλία του και με τα έργα Του ενέταξε τη δικαιοσύνη οργανικά στο κήρυγμα Του για τη Βασιλεία του Θεού και τη συνέδεσε στενά με το πρόσωπο Του. Επομένως, μέλημα της Εκκλησίας είναι η καλλιέργεια της εκκλησιαστικής συνείδησης, που σημαίνει κοινωνική συνείδηση, σταυρική διάσταση τόσο της πίστης, όσο και της δικαιοσύνης. Η αδικία έχει πνευματική ρίζα, την αμαρτία. Επομένως, στην Εκκλησία, το

«σώμα Χριστού» (1 Κορ. 12, 27), όχι μόνο δεν έχει θέση η αδικία, αλλά αντίθετα εξαλείφεται κάθε διάκριση των μελών της και κυριαρχεί η αδελφική αγάπη και η ισότητα: «πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28 και Κολ. 3, 11).

Η Εκκλησία προβάλλει το όραμα για μια κοινωνία δικαιοσύνης τονίζοντας ότι το μήνυμα δεν είναι ουτοπικό, αλλά πραγματοποιήσιμο. Είναι γνωστό ότι στην πρώτη Εκκλησία των Ιεροσολύμων η δικαιοσύνη εφαρμόστηκε έμπρακτα ως κοινωνία κοινοκτημοσύνης ή κοινοχρησίας των αγαθών. Πηγή και αιτία αυτής ήταν η κοινή πίστη στο θεάνθρωπο Χριστό, η ομοψυχία τους λόγω της αγάπης: «τοῦ δέ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καί ἡ ψυχὴ μία καί οὐδέ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι» (Πρ. 4, 32). Η κοινοκτημοσύνη ως πρακτική αγάπης και ενότητας συνέχισε να υπάρχει στον κοινοβιακό μοναχισμό. Η Εκκλησία δεν προτείνει την αντιγραφή αυτών των καταστάσεων, αλλά να αντλήσει ο σύγχρονος άνθρωπος τις πνευματικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή τους. Τέτοιες προϋποθέσεις είναι

- α) η ομοψυχία, που σημαίνει πίστη και αγάπη,
- β) η αντίληψη ότι ο άνθρωπος δεν είναι κύριος των αγαθών, αλλά διαχειριστής τους, όπως διδάσκουν οι Πατέρες της Εκκλησίας και
- γ) το κοινοβιακό πνεύμα.

Είναι γνωστοί οι ανυστερόβουλοι αγώνες των μεγάλων Πατέρων για την επικράτηση της δικαιοσύνης στην Εκκλησία και στην κοινωνία. Χαρακτηριστική είναι η επιγραμματική φράση του Μ. Βασιλείου: «ώστε τόσους αδικείς, όσους μπορούσες να βοηθήσεις» (P.G. 31, 277). Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός επισημαίνει: «Εσύ όμως να βλέπεις την πρώτη ισότητα (την προπρωτική) και όχι την κατοπινή διαίρεση- όχι το νόμο του ισχυρού, αλλά το νό-

«Μητέρα» Αυγοτέμπερα-
Σημειογραφία 1998 έργο
Νικ. Α. Χούτου.

μο του Κτίστη» (P.G. 35, 892). Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος τονίζει με έμφαση: «Αν όλοι αγαπούσαν και αγαπιούνταν κανείς δε θα μπορούσε να αδικήσει κανένα... είναι ολέθριο το πάθος της πλεονεξίας και δεν είναι, δεν είναι δυνατόν να πλουτίσει κανείς χωρίς να αδικεί» (P.G. 61, 271 και 62, 561). Ο Αμβρόσιος επίσκοπος Μεδιολάων (Μιλάνου) τονίζει: «η φύση δεν γνωρίζει πλουσίους, μήτε γενικά φτωχούς» (P.L. 14, 767). Ο Γρηγόριος Παλαμάς συμφωνεί με τα παραπάνω γράφοντας: «Ό,τι θη-

σαυρίζει κανείς δεν του ανήκει. τα αγαθά είναι κοινά, γιατί προέρχονται από τα κοινά ταμεία των κτισμάτων του Θεού». (P.G. 151, 164).

δ) Η ευθύνη των χριστιανών

Ο πυρήνας του πολυεδρικού κοινωνικού προβλήματος εστιάζεται στη δίκαιη κατανομή των μέσων παραγωγής και των υλικών αγαθών. Ο Χριστιανισμός δεν είναι κοινωνικό σύστημα, για να δώσει κάποια συνταγή για τη λύση του προβλήματος αυτού. Μπορεί, όμως, να εμπνέει το ανακαινιστικό μήνυμα του τους ανθρώπους, ώστε να συμβάλλουν αποφασιστικά στη λύση του λεγόμενου κοινωνικού προβλήματος. Αυτοί είναι οι χριστιανοί οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, πολιτικοί, επαγγελματίες κ.ά. Η συνειδητοποίηση της αδικίας είναι το πρώτο βήμα για να ακολουθήσουν ατομικές προσπάθειες και πρωτοβουλίες, αλλά και ευρύτερες κινητοποιήσεις και αλλαγές σε θεσμικό επίπεδο. Όλοι έχουμε χρέος να συμβάλουμε στην εξυγίανση των άδικων κοινωνικών δομών και στην επικράτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ευθύνη βαρύνει όλους μας ανάλογα με τη θέση που κατέχουμε. Η συμμετοχή μας στις δραστηριότητες της Εκκλησίας για την εξομάλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων ισούται με την εξόφληση μέρους της ευθύνης και του χρέους μας προς τους πάσχοντες και αδικούμενους συνανθρώπους μας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Καινούς δέ ούρανούς καί γῆν καινήν κατά το ἔπαγγελμα (ὑπόσχεση) αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ».

(2 Πετρ. 3, 13).

2. «Τίς ἐστὶν ὁ πλεονέκτης; Ὁ μὴ ἐμμένων τῇ αὐτάρκεια. Τίς δ' ἐστὶν ὁ ἀποσπερητητής; Ὁ ἀφαιρούμενος τὰ ἐκάστου. Συ δέ οὐ πλεονέκτης; Συ δέ οὐκ ἀποσπερητητής, ἃ πρὸς οἰκονομίαν ἐδέξω, ταῦτα ἴδια σεαυτοῦ ποιούμενος;... τοῦ πεινῶντός ἐστὶν ὁ ἄρτος, ὃν σύ κατέχεις τοῦ γυμνητεύοντος το ἱμάτιον, ὃ σύ φυλάσσεις ἐν ἀποθήκαις τοῦ ἀνυποδήτου τό ὑπόδημα, ὃ παρά σοί κατασῆπεται...».

(Μ. Βασιλείου, Περί πλεονεξίας, Ρ.Γ. 31, 276-277).

Ποιός εἶναι ὁ πλεονέκτης; Αὐτός που δεν περιορίζεται στην αὐτάρκεια. Ποιος εἶναι ὁ ἀποσπερητητής; Αὐτός που αφαιρεῖ αὐτά που ἀνήκουν σε ἄλλους. Εσύ δεν εἶσαι πλεονέκτης; δεν εἶσαι ἀποσπερητητής ἀφοῦ ἰδιοποιεῖσαι ὅσα δέχθηκες για να τα διαχειριστεῖς;... αὐτοῦ που πεινάει εἶναι τὸ ψωμί που εσύ κατέχεις ἐγωιστικά• στο γυμνό ἀνήκει τὸ ἱμάτιο που εσύ φυλάσσεις στις ἀποθήκες σου• στον ἀνυπόδητο ἀνήκει τὸ ὑπόδημα, τὸ ὁποῖο σαπίζει στο σπίτι σου.

3. «Ἄν τε γάρ κάλλος εἵπης νόσω μαραίνεται καὶ γῆρα δαπανᾶται· ἄν τε δυναστείαν εἵπης, πολλάκις μεταβάλλεται· ἄν τε πλοῦτον, ἄν τε ἄλλο ὅτιοῦν τῶν λαμπρῶν καὶ περιφανῶν τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον, ἢ ζῶντας ἀπελίπεν ἢ τελευτήσαντας γυμνοὺς καὶ ἐρήμους εἶασεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ τῆς δικαιοσύνης καρπός τοιοῦτος· οὐ χρόνῳ δαπανᾶται, οὐ θανάτῳ διακόπτεται, ἀλλὰ τότε μᾶλλον ἀσφαλλέστερος γίνεται, ὅταν πρὸς ἐκεῖνον καταπλεύσῃ τὸν ἀκύμαντον λιμένα».

(Ιωάν. Χρυσόστομος, Εἰς Ψαλμόν 111, 3, Ρ.Γ.55, 294).

Γιατί αν μου αναφέρεις τὸ κάλλος, τὴν ομορφιά, ἀπὸ τὴ νόσο μαραίνεται καὶ ἀπὸ τὰ γηρατεῖά καταστρέφεται• κι αν μου αναφέρεις τὴν ἐξουσία, πολλές φορές

αυτή μεταβάλλεται• αν μου αναφέρεις τον πλούτο ή οποιοδήποτε άλλο από τα λαμπρά, και σπουδαία της παρούσας ζωής ή ενώ ζουν οι άνθρωποι τους εγκαταλείπουν ή αφού πεθάνουν τους αφήνουν γυμνούς και έρημους. Ο καρπός, όμως, της δικαιοσύνης δεν είναι τέτοιος, δηλαδή όπως τα παραπάνω, φθαρτός και πρόσκαιρος• γιατί δεν καταστρέφεται από το χρόνο, ούτε από το θάνατο διακόπτεται, αλλά τότε γίνεται πιο ασφαλής, όταν καταπλεύσει στο γαλήνιο εκείνο λιμάνι (εννοεί την αιώνια ζωή).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποιοι λόγοι συνέβαλαν στη συγκρότηση της δικαιοσύνης του κόσμου;
2. Με ποιους τρόπους και μέσα αντιμετωπίζεται η αδικία στο σύγχρονο κόσμο;
3. Ποια η θέση των προφητών στο πρόβλημα της δικαιοσύνης;
4. Πώς αντιμετώπισαν το ζήτημα της δικαιοσύνης οι Πατέρες της Εκκλησίας;
5. Πώς μπορούμε να συμβάλουμε στην επικράτηση της δικαιοσύνης;
6. Ποια είναι η σχέση αγάπης και δικαιοσύνης;

Χριστιανική κοινωνία: Ο συνάνθρωπος ως αδελφός
(«Τάξεις δικαίων- Μονή Μεγίστης Λαύρας, 14^{ος} αιώνας).

17.Ο συνάνθρωπος ως αδελφός

Το επαναστατικό μήνυμα της διδασκαλίας του Χριστού για τις σχέσεις ανθρώπου προς άνθρωπο περιέχεται στην παραβολή του Καλού Σαμαρείτη. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας εκφραζόταν η άποψη ότι ο συνάνθρωπος μου είναι αδελφός μου, που έχει τα ίδια δικαιώματα στη ζωή με εμένα, αλλά και τις ίδιες υποχρεώσεις. Πώς νοείται, λοιπόν, η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου από χριστιανική άποψη και πώς επιτυγχάνεται; Ποια είναι η έννοια του ορθόδοξου ανθρωπισμού και πώς επιτυγχάνεται η πληρότητα της ζωής στο ορθόδοξο ήθος; Σ' αυτά τα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε με το σημερινό μάθημα.

α) Η χριστιανική έννοια της κοινωνικότητας

Η έμφυτη τάση του ανθρώπου για τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων με τους συνανθρώπους του είναι η κύρια αιτία της συγκρότησης της κοινωνίας. Βασικό και ιδιαίτερο γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης είναι η κοινωνικότητα, όπως επιγραμματικά διατυπώνεται η άποψη αυτή από τον Αριστοτέλη, ότι ο άνθρωπος είναι «ζώον πολιτικόν... αλλά (και) κοινωνικόν». Το εννοιολογικό περιεχόμενο της κοινωνικότητας του ανθρώπου διαμορφώνεται σταδιακά κάτω από την επίδραση πολλών και ποικίλων παραγόντων του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, όμως, καλλιεργείται και αναπτύσσεται σε συνδυασμό με το πνευματικό υπόβαθρο, τη δημιουργικότητα και την αγωνιστική προ-

σπάθεια του ανθρώπου να εναρμονιστεί προς το κοινωνικό περιβάλλον του.

Στα πλαίσια της χριστιανικής βιοθεωρίας η κοινωνικότητα παίρνει άλλες διαστάσεις. Η χριστιανική κοινότητα, ως πρότυπο κοινωνικής συγκρότησης, εδράζεται πάνω σε δυο βασικά θεμέλια. Το πρώτο είναι η πεποίθηση ότι ο Θεός ως δημιουργός των ανθρώπων είναι πατέρας όλων. Η αρχική προσφώνηση της Κυριακής Προσευχής αυτό ακριβώς εκφράζει: «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς...». Το δεύτερο θεμέλιο είναι η πολυεδρική αρετή της αγάπης, η οποία αποτελεί το επίκεντρο και τον άξονα της χριστιανικής βιοθεωρίας.

Συνέπεια των προηγούμενων είναι η πεποίθηση ότι μέσα σε μια χριστιανική κοινωνία ο άνθρωπος διαμορφώνει σωστές διαπροσωπικές σχέσεις, η κοινωνικοποίησή του εξελίσσεται ομαλά, η δε ένταξή του στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας επιτυγχάνεται φυσιολογικά. Για τον αληθινό χριστιανό ο άλλος είναι αδελφός και όχι απλά συνάνθρωπος ως μια ανώνυμη μονάδα του κοινωνικού συνόλου.

Τη βασική αυτή χριστιανική άποψη είναι ανάγκη να συνειδητοποιήσουμε όλοι, γιατί στην εποχή μας η απόσταση μεταξύ των ανθρώπων έχει μεγαλώσει επικίνδυνα. Ο άλλος για το χριστιανό δεν είναι η κόλασή του, όπως διακήρυξε ο άθεος υπαρξιστής Ζαν Πολ Σαρτρ (1905- 1980). Αντίθετα, είναι μια άλλη «εικόνα» του Θεού που πορεύεται προς το «καθ' ομοίωσιν».

Είναι ο «πλησίον» σύμφωνα με την υπέροχη παραβολή του Καλού Σαμαρείτη, δηλαδή κάθε άνθρωπος που τον προσεγγίζει κανείς δείχνοντας του πραγματική αγάπη. Υπόδειγμα έχουμε τον ίδιο το Χριστό, ο οποίος έδειξε έμπρακτα την αγάπη του προς κάθε «πλησίον». Η αγιογραφική εντολή είναι επιγραμματική και σαφής: «ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» (Ματθ. 22,39).

Είναι ανάγκη να τονιστεί ότι προϋπόθεση επιτυχίας της κοινωνικοποίησης, όπως την περιγράψαμε, είναι η υπέρβαση του ατομισμού που χαρακτηρίζει έντονα τη σύγχρονη κοινωνία. Είναι ευνόητο ότι απαιτείται αγωνιστική προσπάθεια για μια «ηρωική» έξοδο από το κέλυφος του εγωισμού για μια θερμή αδελφική επικοινωνία με το συνάνθρωπο. Ρυθμιστικός παράγοντας των διαπροσωπικών σχέσεων σε μια χριστιανική κοινότητα είναι ο χρυσός κανόνας: «Πάντα οὖν ὅσα θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς» (Ματθ. 7, 12). Ὄπου λοιπόν εφαρμόζεται ἔμπρακτα η έννοια της χριστιανικής κοινωνικότητας παραμερίζονται οι γνωστές κοινωνικές διακρίσεις και εξοβελίζεται ο κοινωνικός ρατσισμός.

Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών: η διακονία του αδελφού είναι από τις κυριότερες χριστιανικές εντολές.

β) Ο ορθόδοξος ανθρωπισμός

Όσα αναφέραμε μέχρι τώρα εντάσσονται στα πλαίσια του ορθόδοξου ανθρωπισμού, ο οποίος διαφέρει ριζικά από τον ευρωπαϊκό ανθρωπισμό. Είναι γνωστό ότι κατά την πνευματική κίνηση της Αναγέννησης, ιδιαίτερα κατά τους αιώνες 14ο και 15ο, υπήρξε μια έντονη στροφή προς την κλασική αρχαιότητα. Συνέπεια αυτής ήταν η δημιουργία του Ανθρωπισμού, ο οποίος θέτει ως κέντρο, άξονα και μέτρο κρίσης των αξιών τον άνθρωπο ως αυταξία. Αποβλέπει στη διαμόρφωση του ιδανικού ανθρώπινου τύπου με την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και την αρμονική εξέλιξη όλων των πνευματικών δυνάμεων και δυνατοτήτων του ανθρώπου. Ο Ανθρωπισμός σήμαινε πρόοδο και δημιουργία, μόρφωση και αγωγή με βάση τις αρχές και τις αξίες της κλασικής αρχαιότητας.

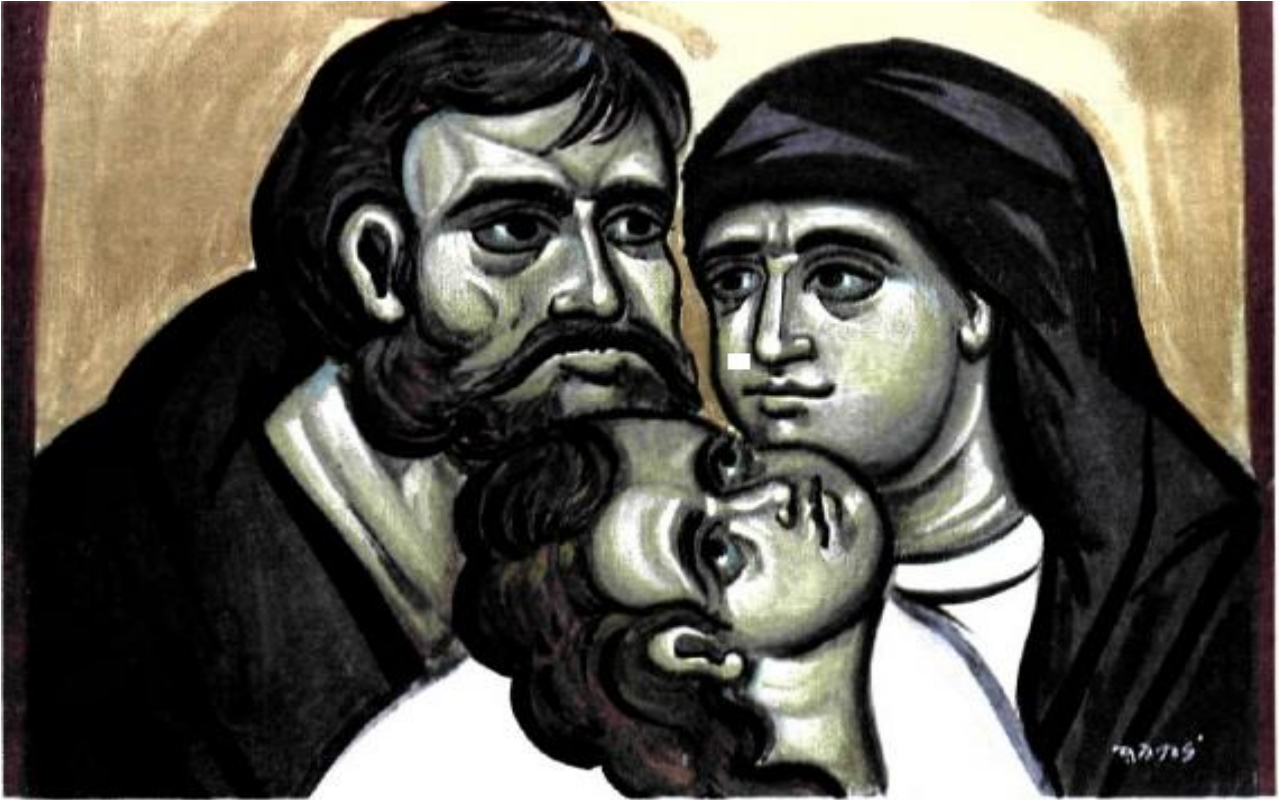
Ο ορθόδοξος ανθρωπισμός, όμως, θέτει ως κέντρο, άξονα και αξιολογικό κριτήριο το θεανθρώπινο πρόσωπο του Χριστού. Αυτό σημαίνει ότι είναι θεανθρωποκεντρικός. Σε προηγούμενη διδακτική ενότητα τονίσαμε ότι η Βασιλεία του Θεού είναι ένα όραμα αλλιώτικης ζωής, το οποίο προβάλλει και ως άμεση αναγκαιότητα για τη σύγχρονη κοινωνία. Στο μάθημα για το δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού δείξαμε ότι οι έννοιες αυτές σχετίζονται και με τους σύγχρονους χριστιανούς, οι οποίοι καλούνται να εκφράσουν δυναμικά την αγάπη τους. Στα μαθήματα αυτά διαπιστώνεται πώς εκφράζεται έμπρακτα και λυτρωτικά ο ορθόδοξος ανθρωπισμός, ο οποίος δεν περιορίζεται στα θεωρητικά πλαίσια της θεολογικής προσέγγισης του θέματος, αλλά διαχέεται δυναμικά σε όλο το πλέγμα των διανθρώπινων σχέσεων.

Στο χώρο του ορθόδοξου ανθρωπισμού όλοι οι άνθρωποι θεωρούνται αδέρφια με συνέπεια την ισότητά τους ενώπιον του κοινού πατέρα, του Θεού. Επομένως

και το δικαίωμα της ζωής είναι καθολικό, θεωρούμενο ως δωρεά του Θεού προς τους ανθρώπους. Αφού στο αγαθό της ζωής όλοι έχουμε το ίδιο δικαίωμα, δεν μπορεί κανείς να το μεταβάλει σε ιδιαίτερο προνόμιο. Αυτό σημαίνει ότι στα πλαίσια του ορθόδοξου ανθρωπισμού δε δικαιολογείται η διάκριση των ανθρώπων σε έχοντες και κατέχοντες και σε μη έχοντες και μη κατέχοντες. Στο δικαίωμα για τη ζωή μου αντιστοιχεί η υποχρέωσή μου για τη ζωή του συνανθρώπου μου, του αδελφού μου. Όπου ο χριστιανός διαπιστώνει καταπάτηση του δικαιώματος στη ζωή, φροντίζει με διάφορους τρόπους, νόμιμους και ηθικούς, να αποκαταστήσει τα πράγματα στη θέση τους. Προέκταση και επικύρωση των θέσεων αυτών αποτελεί η επιθυμία και η αγωνιστικότητα του χριστιανού, ως μέλους της σύγχρονης κοινωνίας, για την εφαρμογή των ευαγγελικών αρχών της ελευθερίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης. Στο χώρο του ορθόδοξου ανθρωπισμού η εργασία θεωρείται ιερό δικαίωμα και υποχρέωση κάθε ανθρώπου. Έτσι, παίρνει και το χαρακτήρα κοινωνικής υπηρεσίας με κύριο αποδέκτη το συνάνθρωπο ως αδελφό. Όλα τα προαναφερθέντα έχουν το γνώρισμα της αμοιβαιότητας για να είναι αποτελεσματικά και ωφέλιμα.

γ) Η πληρότητα της ζωής σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο

Εφόσον ο άνθρωπος θεωρείται και είναι ψυχοβιολογική οντότητα, αντίστοιχες είναι και οι ανάγκες και οι επιθυμίες του. Επομένως, η πληρότητα της ζωής του επιτυγχάνεται όταν ικανοποιεί όλες τις ανάγκες και τις επιθυμίες του• αυτές δηλαδή που αποσκοπούν στη διατήρηση του βιολογικού υποστρώματος της ζωής του και την επιβίωση, αλλά και εκείνες που σχετίζονται με την πνευματική του υπόσταση. Είναι γεγονός ότι η

Όλοι οι άνθρωποι είναι αδέρφια. Έργο του Ν. Χούτου. Φορητή τοιχογραφία.

προσπάθεια αυτή είναι διαρκής και συναρτάται άμεσα με αντικειμενικές συνθήκες και δυνατότητες. Μέσα στα πλαίσια του ορθόδοξου ήθους και ανθρωπισμού γίνεται αξιολογική ιεράρχηση των αναγκών και των επιθυμιών του ανθρώπου. Ο χριστιανός επιδιώκει την πληρότητα της ζωής, έχοντας ως βασικό και ουσιαστικό κριτήριο την αξιολογική προτεραιότητα της ψυχής : «τί γάρ ώφελείται άνθρωπος εάν τόν κόσμον όλον κερδήση, τήν δέ ψυχήν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. 16, 26). Δεν περιορίζει, όμως, το στόχο του στα ατομικά πλαίσια, αλλά τον επεκτείνει και στο κοινωνικό επίπεδο, όπου συναντά το συνάνθρωπο του. Τον αντικρίζει ως αδελφό και συναγωνιστή στην προσπάθεια για την πληρότητα της ζωής.

Ο χριστιανός έχει τη βεβαιότητα ότι η αναζήτηση της πληρότητας αυτής μέσα στα πλαίσια της εγκόσμιας ζωής έχει τα γνωρίσματα της παροδικότητας και της ανεπάρκειας. Γι' αυτό ζει με τη βάσιμη ελπίδα ότι η πληρότητα της ζωής συντελείται μέσα στο χώρο της Εκκλησίας, όπου ο άνθρωπος εξυψώνεται και εξαγιαάζεται φτάνοντας μέχρι τα κρᾶσπεδα της θείας μεγαλειότητας. Εκεί ο άνθρωπος και ο συνάνθρωπος, υπό το βλέμμα του Θεού της αγάπης, συνεργάζονται για τη συγκρότηση της θεανθρώπινης κοινωνίας. Η σύγχρονη κοινωνία, ως σύνολο ατόμων, πάσχει από έλλειψη αδελφικής αγάπης. Η Εκκλησία, ως κοινωνία προσώπων, καλεί όλους τους ανθρώπους να συμμετάσχουν στην ανακαινιστική προσπάθεια. Η ενότητα των πιστών μεταξύ τους και με το Χριστό προϋποθέτει την κάθετη και οριζόντια διάσταση της αγάπης. Όλα αυτά είναι και προσωπική μας υπόθεση.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ὁ γάρ ἄνθρωπος οὐ μόνον πολιτικόν, ἀλλά καί οικονομικόν ζῶν... ἀλλά κοινωνικόν ἄνθρωπος ζῶν πρὸς οὓς φύσει συγγένειά ἐστίν».
(Αριστοτέλη, Ηθικά Ευδήμεια, 1242^α22).
2. « Οὐδέν γάρ οὕτως ἴδιον τῆς φύσεως ἡμῶν, ὡς τό κοινωνεῖν ἀλλήλοις καί χρήζειν ἀλλήλων καί ἀγαπᾶν το ὁμόφυλον».
(Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατά πλάτος 3, 1 P.G. 31, 917).

Γιατί τίποτε άλλο δεν είναι πιο ξεχωριστό γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης, ὅπως το να επικοινωνούμε μεταξύ μας, να έχουμε ανάγκη ο ένας τον άλλο και να αγαπάμε τον συνάνθρωπο μας.

3. “Άδελφοί μέν ήμεΐς πάντες ώς ένός δεσπότου και ποιητοϋ, όν και πατέρα κατά τοϋτο κεκτήμεθα κοινόν... ήμεΐς δέ άλλήλων έσμέν άδελφοί, ώς έξ ένός γηγενοϋς τοϋ Άδάμ όντες άπαντες και κατ’ είκόνα μόνοι γεγονότες Θεοϋ...μάλιστα δέ πάντες ώς κοινήν πλουτοϋντες μητέρα τήν ιεράν Εκκλησίαν και τήν εύσέβειαν, ής άρχηγός και τελειωτής Χριστός ό τοϋ Θεοϋ γνήσιος Υίος, ός ήμῶν οϋ Θεός μόνον, αλλά και άδελφός ηϋδόκησεν είναι».

(Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία 1, Ρ.Γ. 151,9).

Εμεΐς όλοι λοιπόν είμαστε αδέλφια γιατί έχουμε έναν Κύριο και δημιουργό, που γι' αυτό το λόγο τον θεωρούμε κοινό πατέρα μας... Ακόμη είμαστε αδέλφια μεταξύ μας επειδή όλοι καταγόμαστε από ένα γήινο Αδάμ και είμαστε οι μόνοι που δημιουργηθήκαμε κατ' είκόνα Θεού... μάλιστα δε όλοι νιώθουμε πλούσιοι επειδή έχουμε κοινή μητέρα την ιερή Εκκλησία και την πίστη, της οποίας αρχηγός και τελειωτής είναι ο Χριστός, ο γνήσιος Υιός του Θεού, ο οποίος θέλησε να είναι όχι μόνο ο Θεός μας, αλλά και ο αδελφός μας.

4. «Η οικονομική και υλική ζωή δεν είναι αντίθετη στην πνευματική ζωή, ούτε μπορεί να είναι ξεκομμένη πλήρως από αυτή και αφηρημένη. Η δυαλιστική κοινωνιολογία, η οποία αποσπά τη μία από την άλλη, το πνεύμα και την ύλη στην κοινωνική ζωή, είναι λαθεμένη και απατηλή. Ολόκληρη η υλική ζωή δεν είναι παρά εκδήλωση της πνευματικής, όπου βρίσκονται οι ρίζες της».

(Ν. Μπερντιάεφ, Για την κοινωνική ανισότητα, μτφρ. Ε. Νιάνιου, Θεσ/νίκη 1984, σελ. 317).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- 1. Ποια είναι η έννοια της κοινωνικότητας από χριστιανική άποψη;**
- 2. Γιατί η χριστιανική κοινότητα είναι πρότυπο κοινωνικής συγκρότησης;**
- 3. Πώς επιτυγχάνεται η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου στα πλαίσια της χριστιανικής κοινότητας;**
- 4. Ποια είναι η ουσία και τα γνωρίσματα του ορθόδοξου ανθρωπισμού;**
- 5. Ποια είναι η χριστιανική άποψη για την πληρότητα της ζωής;**

Ακρυλικό σε ξύλο. Έργο Νικολάου Α. Χούτου 1999.

18. Το χριστιανικό ήθος ως υπέρβαση των προκαταλήψεων του κόσμου - Σύγχρονες θεολογικές ζυμώσεις

Πολλές φορές στην καθημερινή μας ζωή κρίνουμε τους συνανθρώπους μας και δίνουμε χαρακτηρισμούς γι' αυτούς, χωρίς να τους γνωρίζουμε κατά βάθος, με αποτέλεσμα η κρίση μας αυτή να είναι άδικη. Κατά τα τελευταία χρόνια που έχει αυξηθεί η εγκληματικότητα, διαπιστώνουμε ότι για την αύξησή της θεωρούνται υπεύθυνοι οι αλλοδαποί, χωρίς τα ανάλογα στατιστικά στοιχεία να επιβεβαιώνουν απόλυτα αυτήν την άποψη. Έχουμε, δηλαδή, προκατάληψη γι' αυτούς. Τι στάση πρέπει να κρατήσει ο χριστιανός απέναντι σ' αυτό το φαινόμενο που λέγεται προκατάληψη;

α) Η προκατάληψη ως φαινόμενο

Προκατάληψη ονομάζεται η άποψη που διαμορφώνει κανείς για πρόσωπα, ιδέες ή καταστάσεις χωρίς προηγουμένως να έχει πλήρη ενημέρωση και γνώση, χωρίς να έχει χρησιμοποιήσει τη λογική και την κριτική σκέψη. Η προκατάληψη διαμορφώνει στερεότυπα που καταλήγουν να δικαιολογούν συμφέροντα και αδικίες. Τέτοια φαινόμενα παρουσιάστηκαν στο παρελθόν, όταν παγιώθηκαν συγκεκριμένες φυλετικές προκαταλήψεις που οδήγησαν σε διωγμούς και διακρίσεις. Αυτό συνέβη κυρίως εναντίον των εγχρώμων στην Αμερική και εναντίον των Ιουδαίων στην Ευρώπη. Μέχρι σήμερα πολλοί λαοί διαμορφώνουν στερεότυπα για άλλους λα-

ούς (π.χ. ότι ο τάδε λαός είναι εκ φύσεως βάρβαρος ή πολιτισμένος κτλ.), για διαφορετικές φυλές (π.χ. ότι η μαύρη φυλή είναι εκ φύσεως κατώτερη διανοητικά), διαφορετικές θρησκείες, κοινωνικές ομάδες ή φύλα. Στην τελευταία περίπτωση ανήκει και η από παλαιά εδραιωμένη κοινωνική διάκριση εις βάρος της γυναίκας από τη μεριά του άνδρα.

Όλοι οι άνθρωποι παιδιά του Ίδιου Πατέρα

Τα αποτελέσματα είναι γνωστά. Ρατσιστικοί νόμοι και οικονομική εκμετάλλευση ακολουθούν την προκατάληψη απέναντι στους θεωρούμενους «κατώτερους» ή «απολίτιστους». Επίσης, η προκατάληψη συμβάλλει στην περιθωριοποίηση και την πολιτιστική υπανάπτυξη κοινωνικών ή εθνικών μειονοτήτων επειδή σε κάθε χώρα λίγοι ενδιαφέρονται για να κατοχυρωθούν ίσες εκπαιδευτικές ή επαγγελματικές ευκαιρίες στους κάθε φορά «διαφορετικούς από μας».

β) Ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός απέναντι στην προκατάληψη

Ο Χριστιανισμός από την εμφάνισή του έθεσε νέα κριτήρια για την αξιολόγηση όλων των ανθρώπων: Οι άνθρωποι ως παιδιά του ίδιου Πατέρα βασανίζονται από τον κοινό εχθρό, τη φθορά και το θάνατο, και σώζονται με την Ενανθρώπηση του Ιησού Χριστού. Ο Χριστός ενώνει τους ανθρώπους στο Σώμα Του και οι διακρίσεις ανάμεσά τους παύουν. «Σ' αυτήν τη νέα κατάσταση δεν υπάρχουν πια εθνικοί και Ιουδαίοι... βάρβαροι, Σκύθες, δούλοι, ελεύθεροι· του Χριστού είναι όλα και ο Χριστός είναι σε όλα» διακηρύττει ο απόστολος Παύλος (Κολ. 3, 11). Έτσι, μέσα στην Εκκλησία αρχίζει ο αγώνας για μια νέα κοινωνία. Βέβαια, ο Χριστιανισμός δεν επεδίωξε θεαματική ή βίαιη αλλαγή στο σύνολο της κοινωνίας (π.χ. γενική κατάργηση της δουλείας ή νομοθετική αλλαγή της θέσης της γυναίκας). Διαμόρφωσε όμως, σταδιακά τις συνειδήσεις με το να δίνει το παράδειγμα για την υπέρβαση των προκαταλήψεων μέσα στο δικό του χώρο. Στο ευχαριστιακό τραπέζι, στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, στα κοινόβια μοναστήρια αργότερα, πλούσιοι και φτωχοί, δούλοι και ελεύθεροι αντιμετώπιζονταν όμοια και ισότιμα, ενώ και οι γυναίκες ανέλαβαν ενεργότερο ρόλο στη θρησκευτική και κοινωνική ζωή.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία συνέχισε την οργάνωση της ζωής της γύρω από την Ευχαριστία ξεπερνώντας αυστηρά τους κοινωνικούς και εθνικούς διαχωρισμούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολύ αργότερα, το 19ο αιώνα, όταν παρουσιάστηκαν οι εθνικισμοί στις διάφορες χώρες των Βαλκανίων και επιδιώχθηκε να δημιουργηθούν ενορίες και επισκοπές χωριστά ανά έθνος σε μια περιοχή, το Οικουμενικό Πατριαρχείο με μια ιστορική του

απόφαση καταδίκασε ως αίρεση τον εθνοφυλετισμό* που διασπούσε το ενιαίο σώμα του Χριστού.

Με τα παραπάνω δεν πρέπει να εννοήσει κανείς ότι στο Χριστιανισμό όλα είναι τέλεια. Η Εκκλησία αποτελείται και από το ανθρώπινο στοιχείο που διακρίνεται από αδυναμία και αμαρτωλότητα. Έτσι, πολλές φορές, παρατηρούνται αδικίες και προκαταλήψεις και ανάμεσα στους χριστιανούς. Γι' αυτό πρέπει να εκδιώκουν διαρκώς από τη ζωή τους και τις σχέσεις τους την προκατάληψη μιμούμενοι το Θεάνθρωπο Χριστό, που θυσιάστηκε για όλους τους ανθρώπους χωρίς εξαίρεση.

γ) Σύγχρονες θεολογικές ζυμώσεις

Ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός με την ανάπτυξη της δημοκρατίας και της επιστήμης από τη μια αλλά και των γενοκτονιών, των παγκόσμιων πολέμων και της οικονομικής εκμετάλλευσης από την άλλη, αντιμετώπισε ένα στάσιμο θεολογικά Χριστιανισμό. Ο δυτικός Χριστιανισμός μετά το 17ο αιώνα περιορίστηκε σ' έναν αντιδραστικό ρόλο προσπαθώντας να διατηρήσει τα κερκτημένα του. Η Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν για πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους ανίκανη να αντιδράσει ουσιαστικά. Έτσι, ο αγώνας για μια καινούργια κοινωνία χωρίς διακρίσεις, αδικίες και προκαταλήψεις αναλήφθηκε από τα διάφορα κοινωνικά και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα και φάνηκε να εγκαταλείπεται από το Χριστιανισμό.

Μπροστά σ' αυτές τις εξελίξεις πολλοί σύγχρονοι δυτικοί θεολόγοι μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο προσπάθησαν να βγάλουν το Χριστιανισμό από το τέλμα. Έτσι, αναπτύχθηκαν θεολογικά ρεύματα που ανανέωσαν τον αγώνα ενάντια στην αδικία και την προκατάληψη. Τότε διαμορφώθηκε στην Ευρώπη η «πολιτική

Ο πάστορας Martin Luther King (1929-1968) πρωτοστάτησε στον αγώνα κατά των προκαταλήψεων εναντίον των μαύρων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

θεολογία» που έδινε ιδιαίτερη σημασία στον ενεργό ρόλο του χριστιανού στα κοινά. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η **«Θεολογία της απελευθέρωσης»** που αναπτύχθηκε κατά τη δεκαετία του '60 στη Λατινική Αμερική με βασικούς εκπροσώπους τον Γκουσταύο Γκουτιέρρεζ, τον Ντον Χέλντερ Καμάρρα και τον Καμίλο Τόρρες. Η θεολογία αυτή στράφηκε στην έρευνα της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και οργάνωσε θεωρητικά και πρακτικά την αντίσταση των φτωχών τάξεων εναντίον της. Παράλληλα, στην Αμερική ο μαύρος πάστορας Μάρτιν Λούθερ Κινγκ πάλεψε ενάντια στην προκατάληψη κατά των μαύρων και στους ρατσιστικούς αμερικανικούς νόμους αλλά δολοφονήθηκε το 1968. Μετά τη δεκαετία του '70 αναπτύχθηκε η **«θεολογία της ελπίδας»** με κυριότερο εκφραστή το Γιούργκεν Μόλτμαν που έδωσε έμφαση στο άνοιγμα της Εκκλησίας στο εσχατολογικό μέλλον, ένα άνοιγμα που δίνει ελπίδα για αλλαγή της κοινωνίας προς το καλύτερο. Επίσης, η **«υπαρξιακή θεολογία»** αξιοποίησε τις αναφορές της υπαρξιακής φιλοσοφίας στη σχέση Θεού - ανθρώπου.

Τέλος, η «φεμινιστική θεολογία» αγωνίζεται για μια γλώσσα και πρακτική που θα αποκαθιστά τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία και στο Χριστιανισμό, ενώ η «μαύρη θεολογία» κάνει το ίδιο για τους μαύρους.

Παρά τις υπερβολές αυτών των θεολογικών τάσεων, που παρουσιάζονται τόσο στη ρωμαιοκαθολική όσο και στην προτεσταντική θεολογία, υπάρχουν αναζητήσεις που υπενθυμίζουν ότι ο Χριστιανισμός έχει υποχρέωση να μην αγνοεί την προκατάληψη και την αδικία ως ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα και να παλεύει για τη λύση του. Έτσι, η ορθόδοξη θεολογία παρακολουθεί με ενδιαφέρον τις σύγχρονες θεολογικές κινήσεις και διαλέγεται γόνιμα μ' αυτές στο δικό της ιστορικό χώρο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Αδελφοί μου, την πίστη σας στον Κύριο της δόξας, τον Ιησού Χριστό, να μην την εκδηλώνετε με μεροληπτικές πράξεις προς τους συνανθρώπους σας. Για παράδειγμα: Έρχεται στη σύναξή σας κάποιος με χρυσά δαχτυλίδια και πολυτελή ενδύματα. Κι έρχεται κι ένας φτωχός με λερωμένα ρούχα. Αν δώσετε σημασία στον καλοντυμένο λέγοντάς του: «κάθισε σε παρακαλώ, εδώ στην καλή θέση», και στο φτωχό πείτε: «εσύ στάσου εκεί ή κάθισε εδώ κάτω, δίπλα στο σκαμνί που βάζω τα πόδια μου», δε μεροληπτείτε και δε γίνεστε κριτές, κάνοντας πονηρές σκέψεις; Ακούστε αγαπητοί μου αδελφοί. Ο Θεός διάλεξε αυτούς που για τον κόσμο είναι φτωχοί να γίνουν πλούσιοι στην πίστη και να κληρονομήσουν τη Βασιλεία του, αυτήν που υποσχέθηκε σ' όσους τον αγαπούν».

(Ιακ. 2,1-5).

2. Η θεολογία της ελπίδας στηρίζει την αλλαγή της κοινωνίας στην ελπίδα για τον ερχομό του Χριστού: «Ο Χριστός είναι η ελπίδα μας επειδή ο Χριστός είναι το μέλλον μας. Αυτό σημαίνει: αναμένουμε και ελπίζουμε τη Δευτέρα Του Παρουσία και προσευχόμαστε: έρχου Κύριε Ιησού, έλα στον κόσμο, έλα σε μας! Όπως η πίστη στην ανάσταση θεμελιώνει την ελπίδα, έτσι και η Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου αποτελεί τον Ορίζοντα αυτής της ελπίδας. Χωρίς την αναμονή της Δευτέρας Παρουσίας του Χριστού δεν υπάρχει καμιά χριστιανική ελπίδα, γιατί χωρίς αυτήν την αναμονή η ελπίδα δεν εγγυάται μια ριζοσπαστική εναλλακτική λύση για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται αυτός ο κόσμος. Δε σημάδεψε την αστικοποίηση του Χριστιανισμού ακριβώς το ότι απενεργοποιήθηκε η προσμονή της Παρουσίας; το ότι αυτή μετατοπίστηκε στο θρησκευτικό υπέδαφος της αστικής κοινωνίας, στις λεγόμενες σέκτες*»;».

(J. Moitmann, *Hoffnung, Angst, Mystik*, Munchen 1979, σ. 23).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αναφέρετε περιπτώσεις προκατάληψης στην καθημερινή σας ζωή. Τι αποτελέσματα έχουν;
2. Γιατί και πώς εκδηλώθηκαν οι σύγχρονες θεολογικές ζυμώσεις;
3. Ποια πρέπει να είναι η στάση της Ορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στην προκατάληψη και αδικία; Ποιες συγκεκριμένες πρωτοβουλίες μπορεί να αναλάβει η Εκκλησία;

19. Η χριστιανική κοινότητα μέσα σ' έναν πλουραλιστικό κόσμο

Είναι αυτονόητο ότι οι χριστιανοί στελεχώνουν κάθε κοινωνική ομάδα, συμμετέχουν στη δόμηση των θεσμών και υπηρετούν κάθε ιδιωτικό ή κρατικό-διακρατικό και διεθνή θεσμό. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν οι χριστιανοί λειτουργούν με το όραμα μιας ανοιχτής και εξελισσόμενης κοινωνίας ή μιας κλειστής και στατικής. Η αποστολή της Εκκλησίας ήταν και είναι πάντα σωτηριολογική, γι' αυτό και στο σύγχρονο κόσμο, που χαρακτηρίζεται ως πλουραλιστικός, κύριο μέλημά της είναι να λειτουργεί ως κοινωνία προσώπων ενωτικά.

α) Πλουραλισμός στο σύγχρονο κόσμο

Ο πλουραλισμός (από τη λατινική λέξη pluralis = πληθυντικός) είναι σύγχρονος κοινωνιολογικός όρος που εκφράζει μια συγκεκριμένη θέση. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή η ευρύτερη κοινωνία αποτελείται από διάφορες ομάδες με ιδιαίτερες ιδεολογικές αποχρώσεις και ποικίλους στόχους. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας πλουραλιστικής κοινωνίας είναι η ειρηνική συνύπαρξη και η αμοιβαία ανοχή των ποικίλων ομάδων. Στα πλαίσια της έννοιας αυτής τα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά συστήματα θεωρούνται ότι έχουν συγκροτηθεί από μια πολλαπλότητα αυτόνομων, αλλά αλληλένδετων ομάδων. Είναι ευνόητο ότι καθεμία από τις κοινωνικές ομάδες μπορεί να διατηρεί τη δική της ιδεολογία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποκλείονται κάποιες διαφοροποιήσεις ή και αντιθέσεις μεταξύ τους.

Κοινός στόχος τους πάντως είναι η εξασφάλιση της οικονομικής, ηθικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της κοινωνίας.

Πού οφείλεται όμως το φαινόμενο του πλουραλισμού; Είναι βέβαιο ότι η αλματώδης ανάπτυξη του τεχνολογικού πολιτισμού έχει επηρεάσει έντονα όλες τις πτυχές και εκφάνσεις της ατομικής και κοινωνικής ζωής. Η καταπληκτική πρόοδος στον τομέα της πληροφορικής έχει δημιουργήσει εντελώς νέες και απροσδόκητες δυνατότητες επικοινωνίας και πληροφόρησης. Η διεθνοποίηση των μέσων επικοινωνίας και συγκοινωνίας, σε συνδυασμό με τη διεύρυνση των πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ των λαών, έχει δημιουργήσει μια «νέα τάξη πραγμάτων» σε οικουμενική κλίμακα.

Σημαντικό ρόλο στην επικράτηση του πλουραλισμού διαδραματίζουν και οι μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί, οι οποίοι αποσκοπούν στη διασφάλιση της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών, στη δημιουργία ευνοϊκών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών όρων και συνθηκών και στην πρόληψη ή επίλυση προβλημάτων που ανακύπτουν μεταξύ των κρατών. Αναφέρουμε μερικούς από αυτούς τους διεθνείς οργανισμούς: Διεθνής Ερυθρός Σταυρός (1893), Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε. 1945), με πολλά επιμέρους τμήματα, Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (1945), Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (1945), Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών (1948), Βορειοατλαντική Συμμαχία (ΝΑΤΟ, 1949), Διεθνής Αμνηστία (1961), Κίνηση των Αδεσμεύτων (1961), Αραβικός Σύνδεσμος, Ερυθρά Ημισέληνος, Ευρωπαϊκή Ένωση (αρχικά ως Ε.Ο.Κ, 1958) κ.ά. Η προσφορά τους είναι μεγάλη και αξιόλογη. Αν και το έργο τους είναι σημαντικό, οι διεθνείς οργανισμοί παρουσιάζουν κάποιες ατέλειες και αδυναμίες που οφείλονται κυρίως στην επι-

δίωξη επιβολής της θέλησης των ισχυρών κρατών στα ασθενέστερα.

β) Ο πλουραλισμός στο Ευαγγέλιο

Σε μια ευαγγελική περικοπή παρουσιάζεται ένας διάλογος του Χριστού με το μαθητή Του Ιωάννη, που μπορεί να μας βοηθήσει να καθορίσουμε τη στάση μας απέναντι στο σύγχρονο πλουραλιστικό κόσμο. Σε κάποια στιγμή ο Ιωάννης απευθύνεται στο Χριστό λέγοντας: «Διδάσκαλε, είδαμε κάποιον που δεν είναι δικός μας να βγάζει δαιμόνια επικαλούμενος το όνομά σου και τον εμποδίσαμε, γιατί δεν είναι δικός μας. Και ο Ιησούς του απάντησε• μην τον εμποδίζετε, γιατί δεν μπορεί κανείς, αφού χρησιμοποιήσει το όνομά μου για να κάνει θαύμα, αμέσως μετά να μιλήσει άσχημα για μένα.

Όπως η ποικιλία των οργάνων παράγει αρμονία έτσι και η ετερότητα μπορεί να συμβάλλει στη συνεργασία. Μικρογραφία 1998. Χειρ. Νικολάου.

Ὅποιος, λοιπόν, δεν είναι εναντίον μας, είναι με το μέρος μας» (Μάρκ. 9, 38-40). Η απάντηση του Χριστού αποτελεί σαφή προτροπή στους μαθητές Του να ανέχονται και να θεωρούν συνεργάτες τους ακόμη και όσους δεν ανήκουν εξολοκλήρου στον κύκλο τους οι λόγοι, όμως, και τα έργα τους δείχνουν ότι δεν είναι αντίθετοι στο λυτρωτικό έργο του Χριστού. Οι χριστιανοί έχουν χρέος να απευθύνουν προς όλους τους ανθρώπους την κλήση για προσωπική γνωριμία και σχέση με το Χριστό, σύμφωνα με την πρόσκληση του Φιλίππου προς τον Ναθαναήλ: «ἔρχου και ἴδε» (Ιωαν., 1. 47). Η πρόσκληση αυτή απευθύνεται σε κάθε άνθρωπο και εμπεριέχει τις εξής αρχές:

α) το σεβασμό της προσωπικής ετερότητας και της ελευθερίας της συνείδησης

β) την αγάπη του άλλου ως «εικόνας του Θεού» και

γ) την προσωπική ευθύνη που έχει ο χριστιανός, όταν προσκαλεί τον άλλον, για την επαλήθευση της αλήθειας του Χριστού στη ζωή του.

Βασική θέση του Χριστιανισμού είναι η πίστη ότι στο πρόσωπο του θεανθρώπου Χριστού αποκαλύφθηκε η αλήθεια σύμφωνα με τη διαβεβαίωσή Του: «ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια και ἡ ζωή» (Ιωάν. 14, 6). Κάθε άνθρωπος, όμως, ως μοναδική και ανεπανάληπτη προσωπικότητα επιθυμεί και αναζητεί την αλήθεια στα πλαίσια των υποκειμενικών δυνατοτήτων και των αντικειμενικών συνθηκών. Αυτό σημαίνει, ότι διάφορα εσωτερικά και εξωτερικά εμπόδια ανακόπτουν αυτήν την προσπάθεια με συνέπεια την πολυμορφία της αλήθειας, η οποία δεν ταυτίζεται με κανένα ιδεολογικό σύστημα. Επομένως, η μονόπλευρη προσέγγιση και σύλληψη της αλήθειας, καθώς και η προσπάθεια επιβολής της στους άλλους με τη βία, είναι μια απαράδεκτη ενέργεια. Οι χριστιανοί γνωρίζουν και αναγνωρίζουν την «εν Χριστώ» αποκαλυφθείσα αλήθεια, αποφεύγουν, όμως, να

την επιβάλουν με τη βία. Δέχονται και εκτιμούν την πολλαπλότητα των ενεργειών και των προσπαθειών για την επισήμανση του καλού και της αλήθειας από άτομα ή συστήματα. Γνωρίζουν ακόμη ότι η ορθή σχέση με το Χριστό αποκτάται μόνο μέσα στην Εκκλησία, αλλά βλέπουν με συμπάθεια όσους τηρούν θετική στάση απέναντι Του, έστω κι αν δεν κατορθώνουν πάντοτε να φτάσουν στην ορθή πίστη.

γ) Η στάση της Εκκλησίας στο σύγχρονο πλουραλιστικό κόσμο

Από τα προηγούμενα συνάγεται ότι η Εκκλησία είναι πραγματικά πολυσυλλεκτική κοινότητα, στην οποία καλούνται όλοι να συμμετάσχουν στην αναγκαία προσπάθεια της ανακαίνισης του κόσμου. Γι' αυτό το λόγο η στάση της Εκκλησίας στο σύγχρονο πλουραλιστικό κόσμο είναι διαλεκτική και κριτική. Αυτό σημαίνει ότι δε βρίσκεται στο περιθώριο των κοινωνικών εξελίξεων δεν τηρεί αρνητική στάση απέναντι στα ιδεολογικά, κοινωνικοπολιτικά και φιλοσοφικά συστήματα, αλλά ούτε και ταυτίζεται με αυτά. Κι αυτό, γιατί η Εκκλησία, ως θεανθρώπινη κοινωνία, δεν είναι ιδεολογία με στόχο την αναγκαστική επιβολή των άρθρων της πίστης της. Συνεργάζεται με κοινωνικά συστήματα, τα οποία σέβονται την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Σε περιπτώσεις, όμως, που κάποια συστήματα τηρούν εχθρική στάση απέναντι στην Εκκλησία και την αποστολή της, τότε είναι υποχρεωμένη να αναλάβει το έργο της υπεράσπισης των αληθειών και του έργου της. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιεί τον μετά πειθούς λόγο, την έμπρακτη αγάπη, την προσευχή, το μαρτύριο. Δέχεται κάθε καλοπροαίρετη πρόσκληση για συνεργασία με διάφορες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες έχουν ως στόχο τη βελτίωση των όρων της προσωπικής και κοινωνικής

ζωής. Ο χριστιανός συμμετέχει στις αγωνιστικές προσπάθειες που αποβλέπουν στην άρση της κοινωνικής ανισότητας και στην επικράτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Τη συμπεριφορά του και τις σχέσεις του με τους συνανθρώπους του ρυθμίζει με βάση την άποψη του Απ. Παύλου: «τοῖς πᾶσι γέγονα τά πάντα ἵνα πάντως τινά σώσω». (Ι. Κορ. 9, 22). Ο σύγχρονος κόσμος έχει ανάγκη όχι τόσο από σοφούς και τεχνοκράτες, αλλά από αγίους, δηλαδή αληθινούς χριστιανούς. Η πρόσκληση αυτή απευθύνεται προς όλους μας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. « Χριστιανοί γάρ οὔτε γῆ, οὔτε φωνῆ, οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γάρ πού πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν, οὔτε διαλέκτῳ τινί παρηλλαγμένη χρῶνται... Ἐν σαρκί τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ σάρκαν ζῶσιν. Ἐπί γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὠρισμένοις νόμοις καί τοῖς ἰδί-οις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. Ἀγαπῶσι πάντας καί ὑπό πάντων διώκονται... Ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοί κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσι, ὡς ζωοποιούμενοι... Ἀπλῶς δ' εἶπεῖν, ὅπερ ἐστίν ἐν σώματι ψυχῆ, τοῦτ' εἰσιν ἐν κόσμῳ χριστιανοί...»

(Επιστολή προς Διόγνητον, 5-9, ΒΕΠΕΣ 2,253-254).

Γιατί οι χριστιανοί δε διαφέρουν από τους άλλους ανθρώπους ούτε ως προς τον τόπο που κατοικούν, ούτε ως προς τη φωνή, ούτε ως προς τον τρόπο ζωής. Γιατί δεν κατοικούν σε ξεχωριστές πόλεις, ούτε χρησιμοποιούν κάποια παραλλαγμένη διάλεκτο. Φέρουν

σάρκα, αλλά δε ζουν κατά τις επιθυμίες της σάρκας. Στη γη μένουν, αλλά είναι πολιτογραφημένοι στον ουρανό. Υπακούουν στους καθορισμένους νόμους και με τον ιδικό τους τρόπο ζωής υπερβαίνουν τους νόμους. Όλους τους αγαπούν, αλλά από όλους διώκονται... Ενώ ευεργετούν, τιμωρούνται σαν να είναι κακοί άνθρωποι• τιμωρούμενοι, όμως, χαίρουν επειδή αναζωογονούνται... με λίγα λόγια, ό,τι είναι η ψυχή για το σώμα, αυτό είναι και οι χριστιανοί για τον κόσμο.

2. «Ὡσπερ γάρ πολλοί τῶν ἡμετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὓς ὁ βίος ἀλλοτριῶ τοῦ κοινοῦ σώματος· οὕτω πολλοί τῶν ἔξωθεν πρὸς ἡμῶν, ὅσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φθάνουσι καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, το ἔργον ἔχοντες» (= ὅπως ακριβῶς πολλοί από τους δικούς μας δεν είναι μαζί μας, γιατί η ζωή τους τους αποξενώνει από το κοινό σώμα (την Εκκλησία), ἔτσι πολλοί από αυτούς που βρίσκονται ἔξω από αυτό, είναι μαζί μας. Αυτοί είναι όσοι με τον τρόπο της ζωής τους προσεγγίζουν την πίστη και τους λείπει μόνο το ὄνομα (του πιστού), γιατί ἔχουν ἔργα).

(Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 38, 6, P.G. 35, 992B).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια είναι η έννοια και το περιεχόμενο του πλουραλισμού;
2. Πώς αιτιολογείται ο πλουραλισμός από χριστιανική άποψη;
3. Ποια είναι η στάση της Εκκλησίας στο σύγχρονο

πλουραλιστικό κόσμο;

4. Ποια είναι η δική μας στάση στο ζήτημα αυτό;

20. Η χριστιανική θεώρηση του κράτους και της πολιτικής

α) Κράτος και πολιτική στην ανθρώπινη ιστορία

Η προσπάθεια του ανθρώπου για ανάπτυξη και οργάνωση της κοινωνίας αποσκοπούσε στη δημιουργία καλύτερων όρων για την επιβίωσή του. Το κράτος απέκτησε κάποιες εξουσίες, που η άσκησή τους σκοπό έχει την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας προς το συμφέρον των πολιτών της. Το σύνολο των ιδεών και των ενεργειών, που σχετίζονται με τον τρόπο άσκησης της εξουσίας από το κράτος, αποτελεί αυτό που ονομάζουμε πολιτική.

Η εξουσία που ασκείται από το κράτος οφείλει να κινείται με βάση κάποιους κανόνες δεοντολογίας. Πρέπει να σέβεται την ελεύθερη βούληση των μελών της κοινωνίας και να ασκείται με βάση τους νόμους και τους θεσμούς που η ίδια η κοινωνία έχει αποδεχθεί. Σε διαφορετική περίπτωση η εξουσία μετατρέπεται σε τυραννία. Μολονότι η διάκριση ανάμεσα σε νόμιμη εξουσία και τυραννία υπήρχε πάντα στην ιστορία, στη νεότερη ιστορία η έννοια του κράτους δικαίου και των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών, που χαρακτηρίζουν ένα δημοκρατικό κράτος, δημιουργήθηκε μετά το Διαφωτισμό (18ος αιώνας). Όταν καταλύεται το κράτος του νόμου και του δικαίου, τότε το κράτος και η άσκηση της εξουσίας έχουν χαρακτήρα απολυταρχικό και ολοκληρωτικό. Το απολυταρχικό κράτος, ως υπέρτατη και ανεξέλεγκτη αρχή, επεμβαίνει στην προσωπι-

κή ζωή και συνείδηση των πολιτών, χωρίς να αφήνει σ' αυτούς περιθώρια ελεύθερης επιλογής.

Ο σύγχρονος πολίτης μπορεί και πρέπει να αντιστέκεται στον ολοκληρωτισμό με το να μαθαίνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, να απαιτεί και να εφαρμόζει την ισονομία και να αγωνίζεται συνειδητά για μια ευνομούμενη και δημοκρατική πολιτεία αντιστεκόμενος σε κάθε μορφή τυραννίας. Αυτό μπορεί να γίνει με την πολιτική συνειδητοποίηση και το ενδιαφέρον όλων των πολιτών για τα κοινά, καθώς και με τον αγώνα για τη διεύρυνση των κοινωνικών δικαιωμάτων, όταν αυτά δεν αντιστρατεύονται το ευρύτερο συμφέρον της κοινωνίας.

Η πρώτη μορφή κρατικής εξουσίας που αντιμετώπισε ο Χριστιανισμός ήταν η μορφή του Ρωμαίου Καίσαρα.

β) Ορθόδοξος χριστιανός και κρατική εξουσία

Η Ορθόδοξη Εκκλησία από την αρχή της ύπαρξής της βρέθηκε αντιμέτωπη με μια εχθρική κρατική εξουσία και αναγκάστηκε να πάρει μια συγκεκριμένη θέση, που εμπνεόταν από τη στάση του Χριστού, ο οποίος όταν ρωτήθηκε αν πρέπει οι Ιουδαίοι να πληρώνουν φόρο στον αυτοκράτορα, απάντησε: «δώστε στον αυτοκράτορα ό,τι ανήκει στον αυτοκράτορα, και στο Θεό ό,τι ανήκει στο Θεό» (Ματθ. 22, 21). Αυτό σημαίνει ότι η Εκκλησία αντιλαμβάνεται την πολιτική και την οργανωμένη κοινωνία, το κράτος, ως δώρο του Θεού στον άνθρωπο με στόχο να οργανώσει τη ζωή του και τη ζωή της κοινωνίας και να βελτιώσει τις συνθήκες της. Μια κρατική εξουσία που θα προσπαθεί για μια ειρηνική και πολιτισμένη κοινωνία, που θα σέβεται τις ελευθερίες των πολιτών της και θα έχει επίγνωση των ορίων της, κινείται μέσα στα πλαίσια του ιδανικού που η Εκκλησία θέλει να

πραγματοποιήσει, της Βασιλείας του Θεού. Όταν, όμως, η κρατική εξουσία υπερβαίνει τα όριά της, απολυτοποιεί τον εαυτό της και απαιτεί από το χριστιανό να πράξει αντίθετα από τη διδασκαλία του Χριστού, χωρίς σεβασμό προς τον άνθρωπο, χωρίς αγάπη και ελευθερία, τότε ο χριστιανός δεν την υπακούει. Σ' αυτήν την περίπτωση η εξουσία μετατρέπεται σε είδωλο (όπως στην αρχαία Ρώμη) και ο χριστιανός έχει επίγνωση ότι δεν έχει πολλά περιθώρια επιλογών, καθώς γνωρίζει ότι «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πρ. Απ. 5, 29).

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ακόμη ότι η Εκκλησία δεν επιδιώκει και δεν περιμένει απλά την καλυτέρευση του κόσμου, αλλά τη μεταμόρφωσή του. Η τέλεια πολιτεία θα είναι η Βασιλεία του Θεού και στόχος του χριστιανού η προετοιμασία της. Στην προοπτική της προετοιμασίας της Βασιλείας του Θεού η εξουσία πρέπει:

- να έχει τα χαρακτηριστικά διακονίας (υπηρεσίας) του λαού και να θυσιάζεται γι' αυτόν
- να κατευθύνει όχι στον εαυτό της αλλά στο Θεό
- να σέβεται τις συνειδησιακές επιλογές του λαού
- να υπερασπίζεται τον αδύνατο, τον καταπιεσμένο και τον διωκόμενο, συμβάλλοντας στην κοινωνική ευημερία και ισορροπία.

γ) Σύγχρονα προβλήματα πολιτικής λειτουργίας

1. Οι αντιρρησίες συνείδησης. Σε πολλά σύγχρονα κράτη η στράτευση δεν είναι υποχρεωτική σε όσους δηλώνουν ότι είναι αντίθετοι προς την ύπαρξη στρατού. Στην Ελλάδα το Σύνταγμα προβλέπει στράτευση υποχρεωτική για όλους τους άρρενες πολίτες. Όμως, το αίτημα για απαλλαγή από αυτήν την υποχρέωση έχει κατά καιρούς τεθεί κυρίως από θρησκευτικές ομάδες, όπως οι Μάρτυρες του Ιεχωβά και σε κάποιο βαθμό από διάφορες ιδεολογίες.

Εδώ πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι ο Χριστιανισμός είναι αντίθετος στη βία και στον πόλεμο, εξαιτίας του οποίου υπάρχει ο στρατός. Κανένας χριστιανός δεν είναι υπέρ της αφαίρεσης ζωής, έστω και στον πόλεμο, τον οποίο θεωρεί ως αναγκαίο κακό. Ωστόσο, η άρνηση στράτευσης και όταν ακόμη προέρχεται από ειλικρινείς προθέσεις είναι ένα αίτημα ουτοπικό: αν όλα τα κράτη δεν αποστρατιωτικοποιηθούν, δεν είναι δυνατό να διασφαλίσει κανείς τα αγαθά μιας κοινωνίας που απολαμβάνει σε μια χώρα (παιδεία, υπηρεσίες, θεσμοί κτλ.) χωρίς στρατό. Την ύπαρξη του στρατού, άλλωστε, την υποστηρίζει ένας πολίτης μέσα από τη συνολικότερη κοινωνική του ένταξη, αφού πληρώνει φόρους (μέρος των οποίων πηγαίνει στους εξοπλισμούς), εκλέγει κυβερνήσεις κτλ. Επομένως και χωρίς νόημα και ουτοπικό είναι να περιμένει κανείς με την άρνηση στράτευσης να απαλλαγεί από την ευθύνη για την ύπαρξη στρατού.

Παρά ταύτα, η πολιτεία ορθά διέγνωσε ότι υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν οι αντιρρησίες σε προσφορά εργασίας, που τώρα γίνεται από το στρατό σε ειρηνικές περιόδους (δασοπυρόσβεση, κοινωνική προσφορά κτλ.) μέσα από κατάλληλη διαδικασία. Η Εκκλησία αποδέχεται την ελευθερία των προσωπικών επιλογών, όταν αυτές δεν αντιστρατεύονται την ελευθερία του συνόλου. Από την άλλη, έχει συναίσθηση ότι το ενδεχόμενο του πολέμου είναι μια τραγική πραγματικότητα που δεν είναι δυνατό να ξεπεραστεί, αν δεν επικρατήσει στον κόσμο η ειρήνη του Χριστού.

2. Λειτουργία των κομμάτων και Εκκλησία. Στη σύγχρονη κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι απαραίτητος ο θεσμός των κομμάτων. Είναι συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας, που επιβεβαιώνει τη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής των πολιτών.

Η Εκκλησία ως ενοποιό στοιχείο σε μια κοινωνία αποδέχεται την ύπαρξη κομμάτων χωρίς να ταυτίζεται

με ένα από αυτά, επειδή δεν πρέπει να δημιουργούνται αντιθέσεις και αντιπαλότητες μεταξύ των πιστών που ανήκουν σε διάφορα κόμματα. Είναι βέβαιο, ότι η Εκκλησία έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει τις συνειδήσεις και δεν έχει την πολυτέλεια ούτε να αδιαφορεί για την πολιτική προκειμένου να εκπληρώσει το σκοπό της (τον εξαγιασμό του κόσμου και την προετοιμασία της Βασιλείας του Θεού), ούτε να δημιουργεί με τη στάση της ρήξη στο σώμα του Χριστού, την Εκκλησία. Οφείλει να επιδοκιμάζει την υπεύθυνη ανάμειξη στα κοινά και την υγιή πολιτικοποίηση και να εκδηλώνει την έντονη αντίθεσή της σε κάθε παρέκκλιση από τους προσδιορισμένους στόχους της. Κι αυτό γιατί έργο της Εκκλησίας είναι η ανακαίνιση και μεταμόρφωση όλου του κόσμου, επομένως και της πολιτικής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἀγαθόντες αὐτούς (τους αποστόλους) ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Καί ἐπηρώτησεν αὐτούς ὁ ἀρχιερεὺς λέγων· οὐ παραγγελία παρηγγείλαμεν ὑμῖν μη διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καί ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν, καί βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τό αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον· πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις».

(Πρ. Απ. 5, 27-29)

Τους ἔφεραν λοιπόν (τους αποστόλους) και τους ἔβαλαν να σταθούν μπροστά στο συνέδριο. Ο αρχιερέας τους ρώτησε: «Δε σας διατάξαμε να μη διδάσκετε για τον άνθρωπο αυτόν; Εσείς γεμίσατε την Ιερουσαλήμ με τη διδασκαλία σας, και θέλετε να ρίξετε πάνω μας το

κρίμα για το θάνατο αυτού του ανθρώπου!». Ο Πέτρος, όμως, και οι άλλοι απόστολοι είπαν: «Πιο πολύ πρέπει να υπακούμε στο Θεό παρά στους ανθρώπους...».

2. «Έπαρχε, μπορεί κατά τα άλλα να είμαστε διαλλακτικοί και πιο ταπεινοί από οποιονδήποτε άλλον, επειδή αυτό μας ορίζει η εντολή (τον Χριστού)• και να μη σηκώνουμε τα μάτια από ταπεινωση όχι μόνο μπροστά σε τέτοια ισχυρή εξουσία αλλά ούτε και σε οποιονδήποτε τυχαίον άνθρωπο. Όταν, όμως, διακινδυνεύεται και τίθεται ως θέμα ο ίδιος ο Θεός, τότε περιφρονούμε τα υπόλοιπα και κοιτάμε μόνο αυτό. Και φωτιά, ξίφος ή θηρία ή νύχια που σκίζουν τις σάρκες μάς είναι μάλλον διασκέδαση παρά φόβος. Γι' αυτό βρίσε, απείλησέ μας, κάνε ό,τι θέλεις κι ό,τι επιτρέπει η εξουσία σου. Ας τ' ακούσει, όμως, κι ο βασιλιάς ότι δεν πρόκειται ούτε να μας υποχρεώσεις ούτε να μας πείσεις να συγκατατεθούμε στην ασέβεια, ακόμη κι αν απειλείς χειρότερα» Απάντηση του Μεγάλου Βασιλείου στον έπαρχο Μόδεστο, όταν ο τελευταίος του ζήτησε να ασπαστεί το κρατικό θρησκευτικό δόγμα που ήταν η αίρεση του Αρειανισμού.

(Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγοι 43, 50, P.G. 36, 557C).

3. «Οι Χριστιανοί ευεργετούν τις πατρίδες τους περισσότερο απ' ό,τι οι υπόλοιποι άνθρωποι, επειδή διαπαιδάζουν τους πολίτες και τους διδάσκουν να σέβονται τον προστάτη της πόλης Θεό, μεταφέροντας σε μια θεία και ουράνια πόλη όσους ζουν σωστά στις μικρές πολιτείες».

(Ωριγένους, Κατά Κέλσου, Η ' 74, ΒΕΠΕΣ 10, σ. 230, 23).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- 1. Πώς μπορεί ο χριστιανός να αντισταθεί στην αυθαιρέ-
σία ενός κράτους απολυταρχικού;**
- 2. Κατά την άποψή σας επιτρέπεται στην Εκκλησία να
ασχολείται με την πολιτική;**
- 3. Γνωρίζετε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι χριστιανοί
αντιστάθηκαν στις επιλογές της κρατικής εξουσίας;**

21. Φανατισμός και ανεξιθρησκία

α) Το φαινόμενο του φανατισμού και τα αίτιά του

Φανατισμός (fanum=ιερό) γενικά ονομάζεται η αποκλειστική και με πάθος προσπάθεια επιβολής των ιδεών ενός ατόμου ή μιας ιδεολογίας. Ο φανατικός δεν ανέχεται αντίθετες απόψεις και είναι πρόθυμος να χρησιμοποιήσει βία για να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του. Σχεδόν συνώνυμη είναι και η μισαλλοδοξία (μίσος για τις απόψεις του άλλου). Ο φανατισμός μπορεί να βρει πρόσφορο έδαφος στις πολιτικές, εθνικιστικές, θρησκευτικές ιδεολογίες, ή ακόμη και στην υποστήριξη αθλητικών ομάδων. Το σημαντικότερο, όμως, πεδίο όπου εκδηλώνεται είναι οι θρησκευτικές ιδέες, όπως συμβαίνει σε πολλές χώρες της Μ. Ανατολής, Ινδίας, Β. Ιρλανδίας κ.α.. Πρέπει να διακρίνουμε το θρησκευτικό φανατισμό από την αγωνιστικότητα για την αληθινή πίστη και να επισημάνουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιούνται οι θρησκευτικές ιδέες για να φανατιστούν τα πλήθη, με σκοπούς καθαρά πολιτικούς.

Ο θρησκευτικός φανατισμός έχει πολλές μορφές: εμφανίζεται με τη μορφή της θρησκοληψίας (σχολαστικής τήρησης θρησκευτικών εντολών με δεισιδαιμονικά και ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά), του πουριτανισμού (άκριτης αυστηρότητας στην ηθική καθαρότητα), του συντηρητισμού (προσκόλλησης στο παρελθόν) ή του προσηλυτισμού (στρατολόγησης οπαδών με δόλια μέσα). Σε μεγάλες κοινωνικές ομάδες μπορεί να πάρει μορφές, όπως η θεοκρατία (διοίκηση του κράτους με θρησκευτικούς νόμους) ή ο θρησκευτικός επεκτατισμός

(με κάθε μέσον προσπάθεια επέκτασης μιας θρησκείας, όπως συνέβη με τον Ισλαμισμό).

Έδαφος για να ριζώσει ο φανατισμός είναι κυρίως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων, η άγνοια, η έλλειψη δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης και διαμόρφωσης δημοκρατικής συνείδησης (άρνηση της άλλης άποψης) και η μειωμένη κριτική ικανότητα.

Τα αίτια του θρησκευτικού, αλλά και κάθε φανατισμού, τοποθετούνται καταρχήν στο ψυχολογικό επίπεδο (πρώτιστα στην ατομική και κατόπιν στην ομαδική ψυχολογία). Πρόκειται για ποικιλία νευρώσεων (συμπλέγματα, άγχη, ατελής διαμόρφωση ταυτότητας), που οδηγούν το άτομο να αναζητά φανταστικούς εχθρούς στα διαφορετικά άτομα και να προβάλλει τα προβλήματά του επάνω τους. Σε συλλογικό επίπεδο η κάθε ομαδική πλέον νεύρωση τροφοδοτείται από την ψυχολογία της μάζας, την έκρηξη του συναισθήματος και άλλους μηχανισμούς που φαίνονται γενικά στις εξεγέρσεις. Μια δεύτερη κατηγορία αιτίων είναι τα πολιτικά και κοινωνικά. Όταν υπάρχουν προβλήματα κοινωνικής σταθερότητας ή οικονομικά, αναζητούνται εχθροί που εντοπίζονται στους διαφορετικούς από εμάς. Οι πολιτικές ηγεσίες τροφοδοτούν το μίσος αυτό και για πολιτικούς λόγους. Τέτοιο παράδειγμα είναι ο αντισημιτισμός που χαρακτήριζε τη ναζιστική Γερμανία την περίοδο 1933-1945. Τέλος, είναι τα θρησκευτικά αίτια, που προέρχονται από την ίδια τη θρησκεία. Ο φανατισμός ανάγεται σε αρετή και η βία είναι το μέσον για την εξάπλωση και επικράτηση των ιδεών ή μιας θρησκείας (επέκταση του Ισλαμισμού, άρνηση σε άλλες θρησκείες να αναπτυχθούν παράλληλα στον ίδιο χώρο).

β) Θρησκευτικός φανατισμός και ανεξιθρησκία στην ιστορία

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ο θρησκευτικός φανατισμός εμφανίστηκε με ένταση σε μερικές φάσεις της ιστορίας. Οι διωγμοί κατά των χριστιανών στην αρχαία Ρώμη (1ος - 4ος αιώνας μ.Χ.) αλλά και οι βίαιες συγκρούσεις στο εσωτερικό του Χριστιανισμού με τις αιρέσεις λίγο αργότερα είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στο Μεσαίωνα έχουμε τους διωγμούς βυζαντινών αυτοκρατόρων κατά αιρετικών, τους διωγμούς του Ισλάμ κατά των χριστιανών της Μέσης Ανατολής και αργότερα των Βαλκανίων. Πριν από την πτώση του Βυζαντίου έχουμε τις Σταυροφορίες των Δυτικών χριστιανών κατά των ορθόδοξων χριστιανών και μουσουλμάνων από τον 11ο έως το 15ο αιώνα, με τις γνωστές επιδιώξεις της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αλλά και τον αντισημιτισμό αργότερα (μίσος κατά των Ιουδαίων), που αναπτύχθηκε σ' όλη τη Δυτική Ευρώπη. Επίσης, τις δίκες της Ιεράς Εξέτασης, το «κυνήγι μαγισσών» στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική. Τέλος, από τις χειρότερες

Κάψιμο βιβλίων: Μια φανατική αντιμετώπιση του διαφορετικού (Α. Τάσσοσ. Αναφορά στον Γκόγια, 1973 Ξυλογραφία).

ενδείξεις θρησκευτικού φανατισμού (με πολιτικά αίτια) υπήρξαν οι θρησκευτικοί πόλεμοι μεταξύ Προτεσταντών και Ρωμαιοκαθολικών στην Ευρώπη από το 16ο έως το 18ο αιώνα.

Όλη αυτή η βιαιότητα οδήγησε τους πιο φωτισμένους ανθρώπους να θέτουν το αίτημα της ανεξιθρησκίας, του σεβασμού δηλαδή από το κράτος, αλλά και από κάθε άνθρωπο των θρησκευτικών πεποιθήσεων του καθενός. Παρά τις μεμονωμένες στιγμές, όπως το διάταγμα του Μ. Κωνσταντίνου (313 μ.Χ.), η υπόθεση της ανεξιθρησκίας προωθήθηκε κυρίως με το Διαφωτισμό στη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» της Γαλλικής Επανάστασης (1789). Παρά τις διάφορες αντιδράσεις, καθιερώθηκε παγκοσμίως το 1948 στην «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (άρθρο 18). Από τότε έγινε μέρος των συνταγμάτων πολλών κρατών, αν και πολλές φορές έμεινε στα χαρτιά.

γ) Ο Χριστιανισμός απέναντι στο φανατισμό και τους αλλόδοξους

Ο Χριστιανισμός ως θρησκεία της αγάπης και της ελευθερίας δεν μπορεί παρά να αρνείται το φανατισμό. Αυτό φαίνεται στη ζωή και το έργο του Ιησού Χριστού που χαρακτηρίστηκε από την αγάπη και το σεβασμό στον άνθρωπο. Το ίδιο και στη συμπεριφορά των Αποστόλων, ενώ στα κείμενα της Καινής Διαθήκης δεν αναφέρεται πουθενά εντολή για χρήση βίας στη διάδοση του Χριστιανισμού. Στην πορεία, βέβαια, της ιστορίας πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στην ουσία του Χριστιανισμού και στα λάθη μερικών χριστιανών, που δεν αντιλήφθηκαν σωστά το χριστιανικό μήνυμα της ελευθερίας ή για αλλότριους προς την πίστη σκοπούς χρησιμοποίησαν βία στην αντιπαράθεσή τους να επιβάλουν

Η ανεξιθρησκία στην Ευρώπη προήλθε από την ανάγκη να σταματήσουν οι θρησκευτικοί πόλεμοι. Στον πίνακα βλέπουμε τον ηγεμόνα της Πρωσίας Φρειδερίκο Γουλιέλμο Α' να δίνει καταφύγιο στους κυνηγημένους Γάλλους Προτεστάντες (Ουγενότους) στις αρχές του 18ου αιώνα.

την άποψη τους. Βλέπουμε, όμως, μερικά βασικά σημεία που λειτουργούν ως κριτήρια στην Ορθόδοξη Εκκλησία:

- η Εκκλησία καταδίκασε το λεγόμενο «εισπηδητικό μαρτύριο», την απρόκλητη δηλαδή επιδίωξη χριστιανών να μαρτυρήσουν μόνοι τους, χωρίς να υποχρεωθούν, καταδικάζοντας έτσι τον «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» ζήλο.
- η Ορθόδοξη Εκκλησία αρνήθηκε την έννοια του «ιερού πολέμου» σε όλες τις φάσεις της ιστορίας της.
- η ιεραποστολή της ορθόδοξης Εκκλησίας, παρότι απευθύνεται σε αλλόθρησκους, διακρίνεται από σεβασμό προς τη θρησκεία των ανθρώπων στους οποίους

απευθύνεται και προς τον πολιτισμό τους και προσπαθεί να τους προσελκύσει με έργα αγάπης και πραγματικού ενδιαφέροντος.

Με βάση τα παραπάνω η θέση του χριστιανού απέναντι στους αλλόθρησκους και αλλόδοξους πρέπει να χαρακτηρίζεται από σεβασμό και ανοχή των ιδεών τους, χωρίς να προδίδει τις δικές του αρχές και πεποιθήσεις. Η χριστιανική πίστη δεν έχει τίποτε να φοβηθεί από την πιθανή αντιπαράθεση με την πίστη και τις ιδέες των άλλων, γιατί ο πιστός γνωρίζει ότι κατέχει την αλήθεια του Χριστού και όχι μια οποιαδήποτε αλήθεια. Διαλέγεται και σέβεται τα πρόσωπα που πρεσβεύουν διαφορετικές πεποιθήσεις και δε φοβάται να μαρτυρήσει για την αλήθεια, όταν προκληθεί.

δ) Η ανεξιθρησκία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η ανεξιθρησκία διακηρύχθηκε ήδη από το 1827 στο Σύνταγμα της Τροιζήνας. Στο σημερινό Σύνταγμα (άρθρο 13) προβλέπεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης. Εκεί, διακηρύσσεται η προστασία της θρησκευτικής συνείδησης και της θρησκευτικής λατρείας κάθε γνωστής θρησκείας με τον όρο να μην προσβάλλει τα χρηστά ήθη και να μην ασκεί προσηλυτισμό. Βέβαια, επειδή η Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρείται «επικρατούσα θρησκεία» (άρθρο 3), αφού εκφράζει τη συντριπτική πλειοψηφία του λαού (97%), προστατεύεται από κάθε είδος προσηλυτισμού και επιβάλλεται σεβασμός προς αυτήν και τα μέσα που χρησιμοποιεί (ιερείς, μυστήρια, τελετές). Επίσης, η πολιτεία ακολουθεί τις αργίες και το εορτολόγιο της ορθόδοξης Εκκλησίας και πολιτειακοί παράγοντες εκπροσωπούν την πολιτεία στις εορταστικές και επετειακές της εκδηλώσεις. Αυτή η ιδιαίτερη μεταχείριση δε σημαίνει ότι δεν προστατεύονται και οι άλλες θρησκείες ή ομολογίες, αφού στο άρθρο 13 ορίζεται ότι οι λειτουργοί των γνωστών

θρησκείων υφίστανται την ίδια εποπτεία της Πολιτείας με εκείνη που υφίστανται οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. Οι χριστιανοί πρέπει να διαφυλάξουν το καθεστώς ανεξιθρησκίας στην Ελλάδα και να συμβάλουν στην εμβάθυνσή του, αφού η ανεξιθρησκία είναι η θεσμική έκφραση του σεβασμού στο συνάνθρωπο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Να αγωνίζεσαι για τη δικαιοσύνη, την πίστη, την αγάπη, την ειρήνη, μαζί μ' εκείνους που ομολογούν με καθαρή καρδιά ότι ανήκουν στον Κύριο. Μην παίρνεις μέρος στις ανόητες κι ανώφελες συζητήσεις, γιατί ξέρεις καλά ότι καταλήγουν σε φιλονικίες. Κι ο δούλος του Κυρίου δεν πρέπει να φιλονικεί, αλλά να είναι ήπιος απέναντι σε όλους, πρόθυμος να διδάξει, ανεκτικός. Πρέπει να παιδαγωγεί με πραότητα τους αντιθέτους, για να τους δώσει κάποτε ο Θεός μετάνοια να καταλάβουν την αλήθεια και να συνέλθουν, ξεφεύγοντας από την παγίδα του διαβόλου, που τους είχε αιχμαλωτίσει να κάνουν το θέλημά τον».

(2 Τιμ. 2, 22-25).

2. «Ὁ παρῶν κανὼν λέγει: ὁποῖος Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἢ Διάκονος κτυπᾷ τοὺς χριστιανούς ἐκείνους ὅποῦ σφάλλουν εἰς αὐτόν, ἢ τοὺς ἀπίστους, ὅποῦ ἠθελαν ἀδικήσῃ ἄλλους, καὶ θέλει τάχα, ὅτι μέ τά τοιαῦτα κτυπήματα, νά κάμη νά τόν φοβοῦνται οἱ λοιποί, προστάζομεν νά καθαίρηται ὁ τοιοῦτος. Διότι ὁ Κύριος εἰς κανένα μέρος τοῦ Εὐαγγελίου δέν μᾶς ἐδίδαξε τοῦτο νά κάμνωμεν· μάλιστα δέ ὅλο τό ἐναντίον μᾶς ἐδίδαξε μέ τό παράδειγμά του. Ἐπειδὴ δερνόμενος ἀπὸ τοὺς στρατιώτας καὶ Ἰουδαίους, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, δέν ἐσήκωσε χέρι νά τοὺς

δείρη καί αὐτός. Κατηγορούμενος καί ὕβριζόμενος, δέν ὕβριζεν, οὔτε ἐκατηγόρει. Καί πάσχων ἐπάνω εἰς τόν σταυρόν, δέν ἐφοβέριζε νά τοῦς παιδεύσῃ, ἀλλά παρεκάλει τόν Πατέρα του νά τοῦς συγχωρήσῃ.».

(Πηδάλιο, Ερμηνεία του Νικόδημου Αγιορείτη στον 27ο Αποστολικό Κανόνα).

3. «Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας• στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία τον ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών».

(Οικουμενική διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, άρθρ. 18).

4. «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως είναι απαραβίαστος. Η απόλαυσις των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται εκ των θρησκευτικών εκάστου πεποιθήσεων.
2. Πάσα γνωστή θρησκεία είναι ελευθέρα και τα της λατρείας αυτής τελούνται ακωλύτως υπό την προστασίαν των νόμων. Η άσκησης της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει την δημοσίαν τάξιν ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.
3. Οι λειτουργοί όμως των γνωστών θρησκειών υπόκεινται εις την αυτήν εποπτείαν της Πολιτείας και εις τας αυτάς έναντι ταύτης υποχρεώσεις, ως και οι της επικρατούσης θρησκείας.
4. Ουδείς δύναται ένεκα των θρησκευτικών αυτού πε-

ποιθήσεων να απαλλαγεί της εκπληρώσεως των προς το Κράτος υποχρεώσεων ή να αρνηθεί την συμμόρφωσίν του προς τους νόμους ».

(Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρο 13).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- 1. Αίτια και μορφές θρησκευτικού φανατισμού.**
- 2. Ποια η θέση του Χριστιανισμού απέναντι στο φανατισμό;**
- 3. Αναφέρετε παραδείγματα θρησκευτικού φανατισμού σε σύγχρονα κράτη.**
- 4. Πώς εκφράζεται η ανεξιθρησκία στην Ελλάδα;**
- 5. Ποια η άποψή σου για την ίδρυση μουσουλμανικού τεμένους στην Αθήνα;**

Δίκη και καταδίκη του Γαλιλαίου.

Πώληση συγχωροχαρτιών.

22. Πόσο δίκαιη είναι η κριτική κατά του Χριστιανισμού;

Το θέμα αυτό είναι πάντα επίκαιρο. Εξάλλου και στην εποχή μας διατυπώνονται αρνητικές απόψεις για το Χριστιανισμό. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν έχουμε το δικαίωμα να τον κρίνουμε και μάλιστα ως θρησκεία εξ αποκαλύψεως. Εάν ισχύει αυτό, τότε με ποιες προϋποθέσεις πρέπει να γίνεται; Τελικά μήπως πρέπει να διατυπώσουμε το θέμα κάπως διαφορετικά; Μήπως δηλαδή στην πραγματικότητα είναι μια κριτική που αφορά στις αδυναμίες των χριστιανών; Με το μάθημα αυτό θα επιχειρήσουμε να δώσουμε κάποιες απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα.

α) Προϋποθέσεις αληθινής κριτικής

Για να δοθεί σωστή και αντικειμενική απάντηση στον τίτλο του μαθήματος, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε τις βασικές προϋποθέσεις μιας αληθινής κριτικής:

- 1) Κριτική ασκήθηκε και ασκείται σε όλα τα μεγάλα πνευματικά δημιουργήματα του ανθρώπου (επιστημονικά, φιλοσοφικά, καλλιτεχνικά, θρησκευτικά κ.ά.). Είναι κάτι αναγκαίο και ωφέλιμο. Ο Χριστιανισμός δεν αποτέλεσε εξαίρεση.
- 2) Βασική προϋπόθεση για μια τίμια και αντικειμενική κριτική είναι η πλήρης και έγκυρη ενημέρωση για το κρινόμενο αντικείμενο.
- 3) Είναι λάθος απαράδεκτο να χρεώνονται τα λάθη των χριστιανών στην ουσία του Χριστιανισμού.

4) Επιβάλλεται να υπάρχουν γνήσια κίνητρα κριτικής χωρίς ιδεολογικές παρωπίδες και φανατισμούς.

5) Τελικός σκοπός της κριτικής πρέπει να είναι η αποκατάσταση της αλήθειας σχετικά με το κρινόμενο αντικείμενο και η ωφέλεια όλων.

β) Οι κατηγορίες εναντίον των χριστιανών

Κατά καιρούς εκτοξεύτηκαν διάφορες κατηγορίες εναντίον των χριστιανών δίκαια ή άδικα, από άγνοια, σκοπιμότητα ή αντιπαλότητα. Οι σπουδαιότερες είναι οι επόμενες:

1) Σοβαρή κατηγορία με αρνητικές συνέπειες είναι η ασυμφωνία λόγων και έργων, πίστης και ζωής μερικών ή αρκετών χριστιανών άλλοτε και τώρα. Είναι η γνωστή υποκρισία, την οποία ο Χριστός καυτηρίασε στο πρόσωπο των Φαρισαίων (Ματθ. 23, 13-33).

2) Η προσαρμογή του υψηλού περιεχομένου του Ευαγγελίου στα «μέτρα» κάποιων χριστιανών ή ομάδων.

3) Περιορισμός της χριστιανικής διδασκαλίας στα θεωρητικά πλαίσια (ακαδημαϊκή θεολογία), που δεν εγγίζει τα προβλήματα και τις πνευματικές ανάγκες του λαού.

4) Η παρερμηνεία, σκόπιμη ή μη, βασικών σημείων της χριστιανικής διδασκαλίας (π.χ. στο περί Θεού ζήτημα, σχετικά με την αξία του σώματος, τη θέση της γυναίκας, τη γενετήσια ζωή κ.ά.).

5) Η χρησιμοποίηση της πνευματικής εξουσίας της Εκκλησίας ως μέσου επιβολής κοσμικής εξουσίας.

6) Η προσπάθεια εξαφάνισης των «αιρετικών», που ζητούσαν την κάθαρση της Εκκλησίας από τον κοσμικό και αυταρχικό της χαρακτήρα (Ιερά Εξέταση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία).

7) Ο φραγμός στην επιστημονική γνώση (Γαλιλαίος) και η φήμωση θαρραλέων επιστημονικών χριστιανικών φωνών.

8) Οι χριστιανοί όλων των αποχρώσεων δεν ένωσαν τις δυνάμεις τους για την αντιμετώπιση και τον περιορισμό του πολύμορφου κακού και για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων κάθε εποχής.

9) Στις ιδεολογικές, πολιτικές, οικονομικές και άλλες αντιθέσεις αρκετοί ανέμειξαν και το Χριστιανισμό, προσδίδοντας θρησκευτικό χαρακτήρα σ' αυτές.

10) Άλλοι συνέδεσαν άρρηκτα το Χριστιανισμό με τον παχύλο συντηρητισμό με συνέπεια να θεωρείται ως μουσειακό είδος που ενδιαφέρει μόνο τους ηλικιωμένους.

Έχουν διατυπωθεί και άλλες κατηγορίες εναντίον των χριστιανών, οι οποίες στηρίζονται σε ιστορικά δεδομένα (π.χ. σταυροφορίες, οι λεγόμενοι θρησκευτικοί πόλεμοι κ.ά.). Το ζητούμενο όμως σήμερα είναι η ατομική και συλλογική προσπάθεια των χριστιανών για τον περιορισμό και την εξάλειψη των αιτίων που εγείρουν αυτές τις κατηγορίες. Τότε θα λάμψει ολόκληρη η χριστιανική αλήθεια και θα φωτίσει τις καρδιές των ανθρώπων, οι οποίες διψούν για αλήθεια, αγάπη και δικαιοσύνη.

γ) Η θετική χριστιανική προσφορά

Η έννοια της δικαιοσύνης επιβάλλει να αναφερθούν και τα θετικά στοιχεία της προσφοράς των χριστιανών, όπως αυτά διαπιστώνονται από τη μελέτη της εκκλησιαστικής ιστορίας. Εξάλλου αρκετά από αυτά αναφέρθηκαν στις διδακτικές ενότητες για τη Βασιλεία του Θεού και το δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού. Άλλα θα παρουσιαστούν στη διδακτική ενότητα «Χριστιανισμός και Πολιτισμός». Είναι ανάγκη όμως να επισημάνουμε και τα επόμενα στοιχεία, τα

Διακοσμητική μακέτα «δια χειρός» Νικόλαου Χούτου.

οποία αποδεικνύουν τη θετική και ουσιαστική συμβολή του στην ανάπτυξη και έκφραση όλων των πτυχών της κοινωνικής ζωής και του πολιτισμού:

- Καταρχήν έγινε τομή της παγκόσμιας ιστορίας με τη γέννηση του θεανθρώπου Χριστού, που αποτελεί αφερτηριακό σταθμό της παγκόσμιας χρονολόγησης, με λυτρωτικές συνέπειες για τον άνθρωπο·
- η χριστιανική διδασκαλία επέδρασε αποφασιστικά στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής, στο δίκαιο, στις διαπροσωπικές σχέσεις·
- πολλοί χριστιανοί σε διάφορες εποχές, σε συνεργασία με άλλες προσωπικότητες, αγωνίστηκαν για την κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών
- το χριστιανικό μήνυμα συνέβαλε στην κάθαρση του περιεχομένου του ηθικού κώδικα και έδωσε νέα πνοή και ύφος στις τέχνες
- επήλθε αλλαγή του κοσμοειδώλου και απομυθοποίηση του φυσικού σύμπαντος και της φύσης, με συνέπεια την ανάπτυξη της επιστήμης

- προβλήθηκε μια υψηλότερη αξιολόγηση για τον άνθρωπο, που είναι «εικόνα» του Θεού
- η διακήρυξη ότι ο χαρακτήρας της πίστης είναι σταυρικός. Δεν είναι μόνο ατομική - υποκειμενική αλλά και κοινωνική-ιστορική υπόθεση του ανθρώπου-
- Έχει γίνει παραδεκτό από αντικειμενικούς μελετητές το γεγονός της αγωνιστικής προσπάθειας των χριστιανών, των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, για την επικράτηση του πλουραλισμού των ιδεών, της ισοτιμίας των δύο φύλων, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της κοινωνικής δικαιοσύνης
- Γενικά θεωρείται σημαντική η συμβολή του Χριστιανισμού στην εμφάνιση των μεγάλων πνευματικών κινήματων της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού

δ) Ποια είναι η κατάσταση σήμερα;

Τα «κατηγορώ» δεν απαλείφθηκαν βέβαια, αλλά μερικά παραμερίστηκαν ή αποδυναμώθηκαν. Εξάλλου η θετική χριστιανική προσφορά παρουσιάζει μια συνέχεια διαμέσου των αιώνων, η οποία φτάνει ως την εποχή μας. Κανείς δεν αμφισβητεί τη διαπίστωση ότι σε όλα τα θρησκευτικά, κοινωνικά, πολιτιστικά συστήματα υπάρχουν ανάξιοι φορείς και εκπρόσωποι τους. Τα λάθη και οι αδυναμίες πρέπει να χρεώνονται σ' αυτούς και όχι σ' εκείνα. Οι χριστιανοί δέχονται και σήμερα επιθέσεις και κάποτε οξύτατη κριτική εκ μέρους εκείνων που αγνοούν, παραποιούν ή και απορρίπτουν προκαταβολικά την ουσία του Χριστιανισμού. Όλα τα μέλη της Εκκλησίας, που ζουν και συμμετέχουν στην όλη ζωή της, γνωρίζουν ότι δυστυχώς συχνά βρίσκονται στο στόχαστρο των άθεων και των υλιστών. Αυτό, όμως, δεν μπορεί να αποτελέσει αιτία ηττοπάθειας, αλλά κίνητρο για συνεργασία και δραστηριοποίηση όλων των χριστιανικών δυνάμεων της εποχής μας. Οι χριστιανοί, που μεταφράζουν το Ευαγγέλιο στη γλώσσα της καθημερινής

ζωής, δε λησμονούν τους λόγους του Χριστού: «Εί ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, ὅτι ἐμέ πρῶτον μεμίσηκεν... εἰ ἐμέ ἐδίωξαν καί ὑμᾶς διώξουσιν...» (Ιωάν. 15, 18, 20). Αντλούν ὁμως δύναμη και αισιοδοξία από την πηγή της δύναμης και της αλήθειας ενθυμούμενοι τους λόγους του Χριστού: «μακάριοί ἐστέ ὅταν ὄνειδίσωσιν ὑμᾶς καί διώξωσι καί εἴπωσι πᾶν πονηρόν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἔνεκεν ἐμοῦ» (Ματθ. 5, 11). Ιδιαίτερα στην εποχή μας αυτό είναι απαραίτητο, για να μπορέσουν οι σωστοί χριστιανοί να αντιμετωπίσουν τις οργανωμένες και συστηματικές επιθέσεις εναντίον του Χριστιανισμού από εκείνους που εκπροσωπούν τα ποικίλα παραθρησκευτικά κινήματα και τις ὑπουλες αιρέσεις. Η κριτική κατά του Χριστιανισμού ουσιαστικά και αντικειμενικά είναι άδικη, ενώ δίκαιη εν μέρει είναι η κριτική κατά των ανάξιων εκπροσώπων του. Χρέος μας σήμερα είναι να γνωρίζουμε σε βάθος και να βιώνουμε λυτρωτικά τη γνήσια χριστιανική διδασκαλία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Πᾶσαν χαράν ἠγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες ὅτι τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονή ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καί ὀλόκληροι, ἐν μηδενί λειπόμενοι... Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν, ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τόν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν».

(Ιακ. 1,2-4, 12)

Αδελφοί μου, να χαίρεστε, όταν δοκιμάζεστε από πολλούς και διαφόρους πειρασμούς. γιατί πρέπει να ξέρετε ότι μέσα από τη δοκιμασία της πίστεώς σας γεν-

νιέται η υπομονή. Η υπομονή σας, όμως, πρέπει να κρατήσει ως το τέλος, για να γίνεστε τέλειοι και ολοκληρωμένοι και να μην υστερείτε σε τίποτε... Μακάριος ο άνθρωπος που δέχεται με υπομονή τις δοκιμασίες! Γιατί, αν τις υποστεί με επιτυχία, θα κερδίσει το βραβείο της αιώνιας ζωής, που υποσχέθηκε ο Θεός σ' όσους τον αγαπούν.

2. «Μηδέποτε αποφαίνεσθαι, πρὶν ἂν αὐτοῖς παραγενώμεθα τοῖς πράγμασιν».

(Ιωάν. Χρυσόστομος, Εἰς Ματθαῖον Ομιλία, 2, 3, P.G. 58, 705).

Ποτέ να μην εκφέρουμε κρίση προτού γνωρίσουμε από κοντά τα πράγματα (δηλ. τα γεγονότα ή μια κατάσταση).

3. «Ὅταν γάρ ἡ κρίσις χωρὶς πάθους γίνηται, ἀδέκαστός ἐστι καὶ καθαρὰ».

(Ιωάν. Χρυσόστομος, Εἰς Δανιήλ, κεφ. Β', 5, P.G. 56,205).

Γιατί όταν η κρίση γίνεται χωρίς πάθος, τότε είναι δίκαιη και καθαρή.

4. «Ποτέ θρησκεία δεν προδόθηκε τόσο όσο ο Χριστιανισμός από τους χριστιανούς... Υπήρξαν στιγμές και περιπτώσεις που η Εκκλησία δεν ήταν μόνο φυλακή του ανθρώπου, αλλά και φυλακή του Θεού».

(André Gide, 1869-1951, Γάλλος συγγραφέας και ποιητής, βραβείο Νόμπελ 1947).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- 1. Γιατί πρέπει να γίνεται διάκριση των λαθών των χριστιανών από την ουσία του Χριστιανισμού;**
- 2. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις μιας δίκαιης κριτικής;**
- 3. Πώς μπορούμε να αναιρέσουμε την κατηγορία κατά του Χριστιανισμού, ότι δεν έλυσε τα παγκόσμια προβλήματα μέχρι σήμερα;**
- 4. Ποια είναι -ή μπορεί να είναι- η συμβολή του Χριστιανισμού και των χριστιανών στην επίλυση των ποικίλων προβλημάτων του σύγχρονου ανθρώπου;**
- 5. Πώς μπορούμε εμείς να συμβάλλουμε στην παραπάνω προσπάθεια;**

23. Το φαινόμενο της αθεΐας

Από τότε που οι πρωτόπλαστοι αρνήθηκαν να υπακούσουν στο θέλημα του Θεού έκανε την εμφάνισή του το φαινόμενο της αθεΐας. Είναι γνωστό ότι εκτός από αυτούς που πιστεύουν σε κάποιο Θεό, υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι για διάφορους λόγους δεν αποδέχονται την ύπαρξη του Θεού. Είναι οι λεγόμενοι άθεοι ή άπιστοι. Το φαινόμενο της αθεΐας είναι πολυσύνθετο και πολυδιάστατο. Σε τελική ανάλυση φαίνεται ότι είναι καθαρά προσωπική υπόθεση, όπως και η πίστη. Είναι ανάγκη να το μελετήσουμε αντικειμενικά με στόχο να ενισχύσουμε την πίστη μας. Με το σημερινό μάθημα θα επιχειρήσουμε να επισημάνουμε τον ορισμό, τα αίτια και τις συνέπειες της αθεΐας- να παρουσιάσουμε τις σπουδαιότερες αθεϊστικές απόψεις καθώς και την κριτική θεώρησή τους.

α) Ορισμός, αίτια και συνέπειες της αθεΐας

Αθεΐα είναι η άρνηση της ύπαρξης θεών ή Θεού. Αθεϊστής λέγεται ο δεχόμενος αυτήν την άποψη και αθεϊσμός ονομάζεται η φιλοσοφική, θεωρητική θεμελίωση της αθεΐας. Άλλοτε είναι φανερή και άλλοτε συγκαλυμμένη. Άλλες φορές είναι επιθετική εναντίον της θρησκείας και ιδιαίτερα του Χριστιανισμού και άλλες φορές ενεργεί συγκαλυμμένα. Υπάρχουν διάφορες αποχρώσεις αθεΐας, όλες όμως συναντώνται στο κοινό σημείο της άρνησης του Θεού. Μπορούμε να επισημάνουμε και τις βαθμίδες της αθεΐας. Οι σπουδαιότερες είναι: ο δισταγμός αποδοχής θεοδίδακτων αρχών και αληθειών η αμφιβολία για την ύπαρξη μεταφυσικού κόσμου· ο αγνω-

στικισμός, που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει βεβαιότητα για την ύπαρξη υπεραίσθητου κόσμου και επομένως είναι αδύνατη η γνώση του. Άλλες μορφές του σύγχρονου αθεϊσμού είναι ο μηδενισμός, ο διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός, ο υπαρξιακός αθεϊσμός, ο νιτσεισμός, ο ορθολογικός θετικισμός κ.ά.

Τα κυριότερα αίτια της αθεΐας είναι τα επόμενα:

1. Ο εγωισμός του ανθρώπου, ο οποίος υπερηφανεύεται για τις δυνάμεις και τις δυνατότητές του.
2. Η άγνοια της διδασκαλίας της θρησκείας στα μεγάλα ζητήματα «Θεός, κόσμος, άνθρωπος».
3. Οι ατομικές επιλογές τρόπου ζωής που έρχονται σε αντίθεση με τις επιταγές της θρησκείας που θέτουν φραγμό επικοινωνίας του ανθρώπου με το Θεό.
4. Ο ορθολογισμός από την εποχή του Διαφωτισμού, που απορρίπτει τις υπέρ λόγον αλήθειες.
5. Η υλιστική θεώρηση του κόσμου, που δέχεται την προτεραιότητα και τη μοναδικότητα της ύλης, από την οποία προέρχονται και οι λεγόμενες πνευματικές ενέργειες (σκέψη, ιδέες, φαντασία κ.ά.).
6. Η αντιθρησκευτική παιδεία που παρέχεται στα ολοκληρωτικά καθεστώτα.
7. Η ασυνέπεια πίστης και ζωής μερικών εκπροσώπων της θρησκείας.

Οι συνέπειες της αθεΐας είναι πολλές και αξιοπρόσεκτες. Είναι κοινή παραδοχή η άμεση σχέση πίστης και ηθικής. Επομένως, η ποιότητα της δεύτερης εξαρτάται από την ποιότητα της πρώτης. Έτσι, στα πλαίσια της αθεϊστικής θεωρίας η ανυπαρξία του Θεού θα έδινε τη δυνατότητα στον άνθρωπο να συμπεριφέρεται χωρίς φραγμούς και ηθικές αναστολές και να εφαρμόζεται η άποψη του Καραμαζόφ στον Ντοστογιέφσκυ: «εάν δεν υπάρχει Θεός, όλα επιτρέπονται». Έχει επισημανθεί τεκμηριωμένα ότι η έλλειψη σωστής θρησκευτικής ζωής δημιουργεί το ψυχικό κενό και την υπαρξιακή αγωνία,

που χαρακτηρίζουν έντονα το σύγχρονο άνθρωπο. Στο βάθος του Θεού οι οπαδοί του υλιστικού ευδαιμονισμού και της ατομικής χρησιμοθηρίας τοποθετούν και λατρεύουν τα είδωλα της σαρκολατρίας και της ηδονιστικής εγωπάθειας. Οι αρνητικές και πολλές φορές καταστροφικές συνέπειες της πρακτικής αθεΐας επηρεάζουν έντονα τη νεαρή ηλικία, αλλά και πολλές πτυχές της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής. Ο σύγχρονος άνθρωπος καλείται να προβληματιστεί και να λάβει τις δέουσες αποφάσεις, αν επιθυμεί να επανεύρει τον ορθό προσανατολισμό του.

β) Οι σπουδαιότερες αθεϊστικές απόψεις

1. Η «ανθρωπιστική» αθεΐα του Λούντβιχ Φώυερμπαχ (1804-1872).

Αντώνη Μαλλιάρκη (Μαγο): «Οι αναζητητές», Ρώμη 1969.

Το αθεϊστικό του σύστημα ονομάστηκε «ανθρωποθεισμός», γιατί θέτει ως κέντρο της φιλοσοφικής θεωρίας του τον άνθρωπο, όπως είναι και φαίνεται και ζει σε σχέση με τους άλλους. Η έννοια του Θεού είναι πλασματική και νοείται ως αυτοπροβολή του ανθρώπου προς τα έξω. Ο λόγος για το Θεό είναι λόγος για τον άνθρωπο. Επομένως, λέγοντας Θεολογία εννοούμε την ανθρωπολογία. Κάθε θρησκεία για το Φώυερμπαχ είναι μια μορφή αυτολατρίας του ανθρώπου.

Κριτική θεώρηση. Η άποψη αυτή δεν έχει σοβαρά επιστημονικά και θρησκευολογικά ερείσματα. Στο μάθημα για τη θρησκεία δείξαμε ότι αυτή είναι πανανθρώπινο φαινόμενο. Επομένως, δε στέκει η άποψη του Φώυερμπαχ ότι η έννοια του Θεού και η θρησκεία είναι έκφραση και προβολή των υποκειμενικών επιθυμιών και τάσεων κάθε ανθρώπου. Η ταύτιση εξάλλου της Θεολογίας με την ανθρωπολογία είναι απαράδεκτη από χριστιανική άποψη, γιατί η χριστιανική Θεολογία ως αυτοαποκάλυψη του Θεού από το Θεάνθρωπο Χριστό, αποτελεί προϋπόθεση της αληθινής ανθρωπολογίας.

2. Η κοινωνικοπολιτική αθεΐα του Καρλ Μαρξ (1818-1883). Ο θεμελιωτής του επαναστατικού σοσιαλισμού (κομμουνισμού) με τη διδασκαλία και τα συγγράμματα του (με σπουδαιότερο «το Κεφάλαιο») επιδίωξε την κοινωνική μεταβολή και την επικράτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης με την επανάσταση των λαϊκών μαζών. Η αθεϊστική διδασκαλία του Κ. Μαρξ πηγάζει από το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, που δέχεται ότι η ιστορική και η κοινωνική πορεία του ανθρώπου ακολουθεί το εγγελιανό σχήμα «θέση - αντίθεση - σύνθεση». Αυτό σημαίνει ότι ο επαναστατικός σοσιαλισμός ως αντίθεση στο κατεστημένο, τη θέση, θα οδηγήσει στην αταξική κοινωνία, μετά από σφοδρή σύγκρουση και πάλη των τάξεων, στην κατάκτηση της κοινωνικής ισότητας, δικαιοσύνης και ευτυχίας των λαών. Η θρησκεία, έγγρα-

φε, είναι συνέπεια μόνο της κοινωνικοοικονομικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου και των αντίστοιχων με αυτές συνθηκών ζωής• είναι δημιούργημα της αυταπάτης του ανθρώπου, που εκφράζει τη δυστυχία και την αθλιότητά του. Η θρησκεία είναι το όργανο εκμετάλλευσης των φτωχών και αδυνάτων από τους πλούσιους και δυνατούς. Την ονόμασε «όπιο του λαού», ο οποίος, όταν εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις της ευτυχίας του με τη δημιουργία της αταξικής κοινωνίας, θα διαγράψει αυτόματα και τη θρησκεία από τη ζωή του. Η θρησκεία, δίδαξε ο Μαρξ, εμποδίζει την απελευθέρωση του ανθρώπου και την κατάκτηση της ευτυχίας του. Τη θέση της πρέπει να πάρει η επιστήμη, η οποία με τα επιτεύγματά της θα επιλύσει όλα τα προβλήματα του ανθρώπου.

Κριτική θεώρηση. Ίσως ο Μαρξ να είχε κάποιο δίκιο, όταν έγραφε ότι η θρησκεία είναι το «όπιο των λαών», γιατί είχε υπόψη του τα δεδομένα της εποχής του, τη θρησκευτική κατάσταση στη Δύση, στην οποία η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία είχε τον απόλυτο έλεγχο της ζωής των ανθρώπων, και η έντονη κληρικοκρατία είχε ωθήσει το λαό στο περιθώριο. Οι υποσχέσεις ή οι απειλές για την άλλη ζωή, με τον τρόπο που στην ιστορική πραγματικότητα παρουσιάστηκαν, έδιναν το δικαίωμα στους κάθε λογής άθεους να επιτίθενται συνολικά στη θρησκεία. Είναι λαθεμένη, όμως, η γενίκευση να απορρίπτει παντελώς τη θρησκεία και πολύ περισσότερο το Θεό, εξαιτίας των αρνητικών φαινομένων, που οφείλονται σε ανθρώπινα λάθη. Ο Μαρξ δεν έλαβε υπόψη του το κοινωνικό κήρυγμα του Χριστιανισμού για αδελφότητα και ισότητα, ούτε τη δράση της Εκκλησίας στις περιπτώσεις που λειτούργησε σύμφωνα με το πνεύμα της διδασκαλίας του Χριστού για την αγάπη, όπως π.χ. στην περίπτωση των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας. Άλλωστε και η μέχρι τώρα ιστορική πείρα έδειξε ότι ό-

που εφαρμόστηκαν οι αθεϊστικές ιδέες δεν οδήγησαν τους ανθρώπους στη δικαιοσύνη και την ευτυχία. Παρόλο που η θρησκεία πολεμήθηκε, στα συστήματα που εφαρμόστηκαν οι θεωρίες του Μαρξ, δεν κατορθώθηκε να ξεριζωθεί η πίστη από τις ψυχές των ανθρώπων. Αντίθετα, παρατηρήθηκε, μετά την πτώση των καθεστώτων αυτών, μια αναζωπύρωση του θρησκευτικού συναισθήματος των λαών και μια συγκλονιστική επανασύνδεσή τους με τις γνήσιες πηγές της πίστης τους, δηλαδή την Ορθοδοξία. Αυτό σημαίνει ότι «όπιο των λαών» δεν ήταν η θρησκεία, αλλά η επίσημη διδασκαλία της αθεΐας. Εξάλλου η άποψη του Κ. Μαρξ ότι η θρησκεία είναι παράγωγο μόνο της κοινωνικοοικονομικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου θεωρείται μονομερής και θρησκευτοϊστορικά αθεμελίωτη. Από σύγχρονους μαρξιστές διατυπώθηκε η άποψη ότι «υπήρξε λάθος του Μαρξ, που είπε ότι η θρησκεία είναι το όπιο των λαών» (βλ. το συλλογικό έργο: *Μαρξισμός και Ορθοδοξία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1984, σελ. 82).

3. Βιταλιστική - μηδενιστική αθεΐα με εκπρόσωπο το μηδενιστή φιλόσοφο Φρ. Νίτσε (1844-1900), που είχε επηρεαστεί από το Φώουερμπαχ και το φιλόσοφο της απαισιοδοξίας Αρθ. Σοπενχάουερ (1788-1860). Βαθύς μελετητής και καθηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της Βασιλείας της Ελβετίας, την τελευταία δεκαετία της ζωής του ήταν σε κατάσταση παραφροσύνης. Αφετηρία της θεωρίας του είναι ο μηδενισμός, ο οποίος αρνείται την ύπαρξη του Θεού και των ηθικών αξιών. Ο Νίτσε ήταν σφοδρός πολέμιος του Χριστιανισμού, γιατί διακήρυττε ότι ήταν θρησκεία των αδυνάτων και των ταπεινών. Στη θέση του Θεού τοποθέτησε τον «υπεράνθρωπο», γιατί πίστευε ότι αυτός είναι ο ιδανικός τύπος ανθρώπου που θα επικρατήσει με τη δύναμή του. Η διδασκαλία του για τον «υπεράνθρωπο» στηρίζεται στο βιολογικό υλισμό και στην έννοια της επικράτησης του βιολογικά ισχυρού. Ο «υπεράνθρωπος», επομένως, είναι ο άνθρωπος της δύναμης, που επικρατεί επί των αδυνάτων χωρίς οίκτο, που πολεμά ό,τι είναι αδύναμο ή μέτριο. Στα πλαίσια της φιλοσοφίας του «υπερανθρώπου» περιφρονούνται όλες οι αρετές, γιατί φανερώνουν αδυναμία. Ο Νίτσε έγραψε αξιόλογα συγγράμματα σχετιζόμενα με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, τον οποίο θαύμαζε. Χρειάζεται όμως προσεκτική μελέτη τους.

Κριτική θεώρηση. Ο Νίτσε καταφέρθηκε με πάθος εναντίον των εκπροσώπων του δυτικού Χριστιανισμού, οι οποίοι κατά την εποχή του δεν εξέφραζαν αξιόπιστα την αλήθεια και την ουσία του. Το ζήτημα του Θεού τον απασχόλησε βαθιά και έντονα, αλλά δε θέλησε να γνωρίσει ουσιαστικά και σωστά τη χριστιανική διδασκαλία. Εξάλλου το μηδενιστικό υπόβαθρο της θεωρίας του στερείται ισχυρών φιλοσοφικών ερεισμάτων. Μπορεί, άραγε, να αποδείξει επιστημονικά και φιλοσοφικά την ανυπαρξία του Θεού; Φυσικά όχι. Ο στόχος της θεωρίας

του, δηλ. ο υπεράνθρωπος, όπως τον περιγράφει στο βιβλίο του «Τάδε έφη Ζαρατούστρα» (1885), είναι μια σύλληψη τερατώδης, αν εφαρμοστεί στην κοινωνία μας. Είναι γνωστό ότι αποτέλεσε το θεωρητικό υπόβαθρο του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού, τον οποίο εφαρμόσε ο Χίτλερ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με τα γνωστά τραγικά επακόλουθα. Μπορούμε να φανταστούμε μια κοινωνία όπου όλοι θα προσπαθούν με κάθε τρόπο να επιτύχουν τον τύπο του υπερανθρώπου, ως μια κοινωνία ζούγκλας. Μια γεύση βέβαια παίρνει κανείς και από τη σύγχρονη κοινωνία, μετά τις νέες δυνατότητες που δόθηκαν στον άνθρωπο για να αυξήσει τη δύναμή του με τη βοήθεια της τεχνολογίας.

4. Ψυχαναλυτική αθεΐα. Εισηγητής της είναι ο ψυχαναλυτής Σίγκμουντ Φρόυντ (1856-1939). Ήταν ένας από τους θεμελιωτές της ψυχολογίας του βάθους. Συνέβαλε αποφασιστικά στη διερεύνηση του υποσυνειδήτου και στην ψυχαναλυτική ερμηνεία των ονείρων. Δεχόταν ότι η ψυχανάλυση δεν έχει ως συνέπεια την αθεΐα, αλλά ο ίδιος διακήρυττε ότι ήταν άθεος. Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία του η θρησκεία πηγάζει από την ανάγκη του ανθρώπου να αμυνθεί απέναντι στις υπέρτατες δυνάμεις της φύσης και της μοίρας, τις οποίες προσωποποιεί. Λόγω αδυναμίας αντιμετώπισης τους δημιουργεί δεσμούς εξάρτησης και υποσυνείδητα τους δίνει τη δεσπόζουσα μορφή του αυστηρού πατέρα της πρωτόγονης περιόδου της ανθρωπότητας. Έτσι η μορφή του πατέρα, κατά το Φρόυντ, έγινε το πρότυπο, σύμφωνα με το οποίο οι μετέπειτα γενεές σχημάτιζαν την εικόνα τους για το Θεό. Όποιος, λοιπόν, πιστεύει στο Θεό, σε όλη τη ζωή του παραμένει εξαρτημένος, βρίσκεται σε μόνιμη νηπιακή κατάσταση. Για να ωριμάσει, οφείλει να απεξαρτηθεί απορρίπτοντας την πίστη στο Θεό.

Κριτική θεώρηση. Η ψυχολογική ερμηνεία γένεσης της θρησκείας δεν αναιρεί την ύπαρξη του Θεού ως πραγματικότητας. Η αρρωστημένη αντίληψη για το Θεό, τιμωρό πατέρα, δεν είναι σοβαρό επιχείρημα για να αναιρέσει κανείς την πίστη στην ύπαρξη του Θεού. Άλλωστε υπάρχει και η υγιής αντίληψη του πατέρα της αγάπης. Η πίστη δεν μπορεί να εννοηθεί ως υπόθεση νηπιακής κατάστασης, αφού βιώθηκε πειστικά από μεγάλα πνεύματα της ιστορίας αλλά και σύγχρονα. Η ερμηνεία του Φρόυντ πάσχει από έλλειψη αντικειμενικότητας και πληρότητας, όπως έδειξαν οι έρευνες των δύο άλλων θεμελιωτών της ψυχολογίας του βάθους (Α. Άντλερ, 1870-1937, Καρλ Γιουγκ, 1875-1961) και νεότερων ψυχαναλυτών. Πρέπει να ομολογήσουμε πάντως ότι η φροϋδική θεωρία για τη θρησκεία και το Θεό έγινε αφορμή αυτοκριτικής των χριστιανών, ενώ παράλληλα παραμερίστηκαν κάποιες μορφές θρησκοληψίας και δεισιδαιμονίας.

5. Στα ευρύτερα πλαίσια της σύγχρονης αθεΐας θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τους επόμενους φιλοσόφους και λογοτέχνες: α) Ζαν- Πωλ Σαρτρ (1905-1980)• Γάλλος φιλόσοφος και λογοτέχνης, εκπρόσωπος του άθεου υπαρξισμού. Έργα του: Το είναι και το μηδέν, Ναυτία κ.ά. β) Αλμπέρ Καμύ (1913-1960)• Γάλλος υπαρξιστής και μυθιστοριογράφος, ο οποίος δεν εκφράζεται ανοιχτά υπέρ της αθεΐας, αλλά προβληματίζεται έντονα σχετικά με το ζήτημα της ύπαρξης του Θεού. Έργα του: Πανούκλα, Ξένος, Ο επαναστατημένος άνθρωπος, Ο μύθος του Σισύφου κ.ά.

ΚΕΙΜΕΝΑ

- 1.** «Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἔστι Θεός»
(Ψαλμ. 13, 1).

2.«Η θρησκεία είναι ο στεναγμός της καταπιεσμένης πλάσης, η καρδιά ενός άκαρδου κόσμου, καθώς και το πνεύμα απνευματικών συνθηκών... Είναι το όπιο του λαού».

(Καρλ Μαρξ, Από την κριτική της Εγγελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου, 1844).

3.«Ο Θεός είναι νεκρός. Εμείς οι χριστιανοί τον σκοτώσαμε... Τι είναι αγαθό; Αυτό που ανυψώνει στον άνθρωπο τη δίψα της δύναμης και τον κάνει ισχυρό στη θέληση για να αποκτήσει δική του δύναμη. Τι είναι κακό; Αυτό που προέρχεται από την αδυναμία. Γι' αυτό οι αδύνατοι και οι δυστυχισμένοι πρέπει να εξαφανίζονται. Αυτό πρέπει να είναι το πρώτο αξίωμα για την αγάπη του ανθρώπου προς τους ομοίους τον. Μονάχα έτσι ανυψώνεται ο άνθρωπος σε υπεράνθρωπο, που έχει προορισμό να εξαφανίσει όλους τους αδύνατους και μάλιστα χωρίς οίκτο και έλεος» .

(Απόσπασμα από τον «Υπεράνθρωπο» του Νίτσε).

4. «Πάσχισα, Θεέ μου, να σε αρνηθώ
καθώς το πνεύμα μου βυθιζόταν
μέσα στους κόσμους της άρνησης.
Το μεγάλο μηδέν έβλεπα πάντα σαν τέρμα
σε κάθε πορεία μου και την ψυχή μου
κατέθλιβε το άγχος της μάταιης ώρας.
Μα δεν μπορώ, Θεέ μου,
να κλείσω την πόρτα μου
στην αόρατη παρουσία σου.
Γιατί είναι τόσα πολλά
που μου μιλάνε για Σένα,
όλα αυτά που συνθέτουν
την αρμονία του σύμπαντος».

(Γιάννη Καμαρινάκη, «Δρόμοι της γης», 1966)

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- 1. Ποια είναι τα αίτια και ποιες οι συνέπειες της αθεΐας;**
- 2. Πώς κρίνετε την «ανθρωπιστική» αθεΐα του Λ. Φώ-
υερμπαχ;**
- 3. Πώς κρίνετε την κοινωνικοπολιτική αθεΐα του Κ.
Μαρξ;**
- 4. Πώς κρίνετε τη μηδενιστική αθεΐα του Φ. Νίτσε;**
- 5. Πώς σχολιάζετε το κείμενο υπ' αριθμ. 3;**
- 6. Πώς κρίνετε την ψυχαναλυτική θεωρία του Σ. Φρόυντ;**
- 7. Πώς σχετίζεται με το θέμα του μαθήματος η αναφώ-
νηση του Απ. Θωμά: «Ο Κύριος μου και ο Θεός μου»;
(Ιωάν. 20,28)**

24. Πίστη και επιστήμη: αλληλοαποκλειόμενα ή αλληλοσυμπληρούμενα;

Η πίστη και η επιστήμη είναι δυο μεγάλα και σημαντικά πνευματικά μεγέθη, τα οποία συνθέτουν την ουσία του πολιτισμού. Θρησκεία και επιστήμη, πίστη και γνώση, είναι δυο βασικές και ουσιαστικές εκφάνσεις του ανθρώπινου πνεύματος, που κινούνται σε διαφορετικά επίπεδα, παράλληλα ή τεμνόμενα, αλλ' όχι ταυτιζόμενα. Το σπουδαίο αυτό θέμα θα εξετάσουμε σήμερα, για να δείξουμε ότι η πίστη και η επιστήμη είναι έννοιες αλληλοσυμπληρούμενες και απαραίτητες για κάθε άνθρωπο.

α) Έννοια και περιεχόμενο της χριστιανικής πίστης

Αρχικά λέγοντας πίστη εννοούμε την εμπιστοσύνη σε κάποιον και τη βεβαιότητα για κάτι, οι οποίες στηρίζονται σε αξιόπιστες μαρτυρίες. Αυτή η έννοια της πίστης διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο σε όλες τις δραστηριότητες και τις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων. Σε δεύτερο επίπεδο η πίστη παρατηρείται σε όλες τις θρησκείες και αποτελεί το συνδετικό κρίκο του πιστού με το Θεό. Η θρησκευτική πίστη είναι βασικό στοιχείο της πνευματικής ζωής και του πολιτισμού των λαών. Σε ένα άλλο επίπεδο τοποθετείται η χριστιανική πίστη, η οποία εννοιολογικά και ουσιαστικά υπερβαίνει τα δύο προηγούμενα. Κι αυτό γιατί προϋποθέτει δύο πρόσωπα εκείνο του πιστού χριστιανού, ο οποίος νοείται ως «εικόνα» του Θεού και εκείνο «του Θεού του ζώντος» (Μαθ. 16, 16).

Καταρχήν, η χριστιανική πίστη δεν είναι θεωρητική γνώση ή πεποίθηση για κάποια αφηρημένη θρησκευτι-

κή αλήθεια. Είναι απόλυτη και χωρίς δισταγμούς βεβαιότητα για τις αλήθειες που διδάσκει η Εκκλησία. Κατά τον Απ. Παύλο είναι η ακλόνητη πεποίθηση για την πραγματική και βέβαιη ύπαρξη αγαθών που ελπίζουμε να αποκτήσουμε κάποτε και η βεβαιότητα γι' αυτά που δε βλέπουμε: «Ἔστι δέ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» (Εβρ. 11,1). Τελικά η χριστιανική πίστη είναι μια προσωπική συνάντηση και σχέση πιστού και Θεού• μια σχέση ανεπιφύλακτης εμπιστοσύνης όμοια με τη σχέση παιδιού και γονιού. Η συνάντηση αυτή άλλοτε πραγματοποιείται αιφνίδια (π.χ. Απ. Παύλος) και άλλοτε βαθμιαία (π.χ. άγιος Αυγουστίνος). Το περιεχόμενο της χριστιανικής πίστης είναι τα «δόγματα», δηλαδή οι υπέρ λόγον αλήθειες, που πηγάζουν από την Αγία Γραφή και την Ιερά Παράδοση. Οι αλήθειες αυτές περιέχονται συνοπτικά στο Σύμβολο της Πίστεως και τις αναλύσαμε στα πρώτα μαθήματά μας. Αναφέρονται στον τριαδικό Θεό, στο Θεάνθρωπο Χριστό, στη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου με κύριο σκοπό τη σωτηρία του από τις συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος και στην έσχατη πραγματικότητα την ανάσταση των νεκρών και τη μέλλουσα Βασιλεία του Θεού. Είναι ευνόητο ότι η χριστιανική πίστη προϋποθέτει την ανθρώπινη ελευθερία, στην οποία και απευθύνεται ο Χριστός: «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἄράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθεῖτω μοι» (Μαρκ. 8, 34).

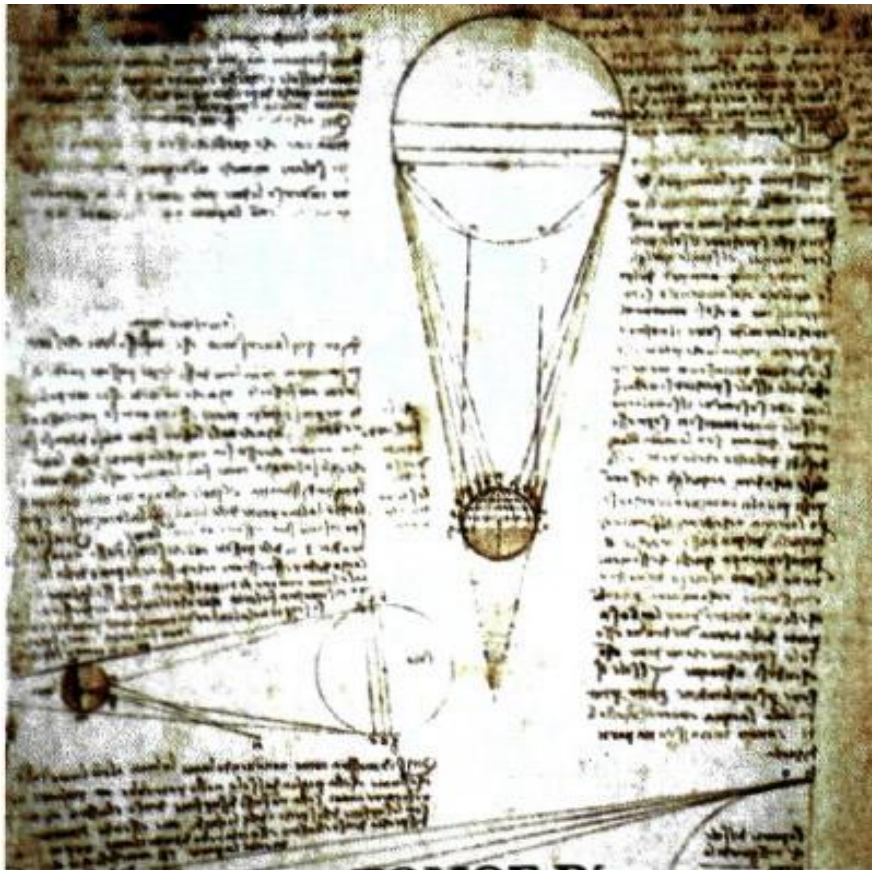
β) Ἐννοια, μέθοδος και σκοπός της επιστήμης

Επιστήμη ονομάζεται η συστηματική και ενδεδειγμένη μελέτη και έρευνα φαινομένων, γεγονότων και αντικειμένων που σχετίζονται με τον φυσικό κόσμο και με τον άνθρωπο ως ψυχοβιολογική οντότητα. Βασικό κίνητρο της επιστήμης είναι η έμφυτη επιθυμία του ανθρώπου

για τη γνώση της αλήθειας. Η γνώση ως δυνατότητα και δύναμη πνευματικής υφής είναι ιδιαίτερο προνόμιο του ανθρώπου, όπως επιγραμματικά διαπιστώνει ο Αριστοτέλης: «πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει» (Μετά τα Φυσικά Α, 980^α). Η γνωστική ικανότητα του είναι ενέργημα και προϊόν της λογικής του δύναμης, που έχει ως επακόλουθο τη δημιουργία της επιστήμης. Οι καθιερωμένες μέθοδοι της είναι η παρατήρηση, το πείραμα και ο μαθηματικός λογισμός. Επιμέρους σκοποί της επιστήμης είναι

- η επισήμανση των νόμων που διέπουν τη λειτουργία και τη σκοπιμότητα του μικρόκοσμου και του μακρόκοσμου
- η γνώση των μηχανισμών που ρυθμίζουν τις ποικίλες εκφάνσεις της ζωής στον κόσμο
- η ανακάλυψη μέσων και τρόπων αντιμετώπισης του φυσικού κακού, των ασθενειών, του πόνου.
- Στα πλαίσια του πολυδιάστατου σκοπού της επιστήμης είναι δυνατόν να ενταχθεί και η επιδίωξη της αποκατάστασης της ψυχικής ισορροπίας και υγείας ορισμένων ανθρώπων που για διάφορους λόγους την έχασαν.

Ανάλογα με το αντικείμενο έρευνας οι επιστήμες διακρίνονται σε φυσικές ή θετικές και θεωρητικές ή ανθρωπιστικές. Η αλματώδης πρόοδος της επιστήμης τα τελευταία χρόνια έχει ως συνέπεια την εξειδίκευση σε πολλούς επιμέρους κλάδους. Τα θαυμαστά επιτεύγματα της σύγχρονης τεχνολογίας και ιδιαίτερα στους τομείς της πληροφορικής, της γενετικής και της βιοϊατρικής έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην επίλυση σημαντικών προβλημάτων. Παράλληλα όμως, δημιουργούν άλλα ερωτήματα ηθικής τάξης κυρίως, σχετιζόμενα με τον τρόπο και το σκοπό της χρησιμοποίησής τους.

Σχέδιο του Λεονάρντο Ντα Βίντσι.

γ) Σχέσεις πίστης και επιστήμης

Καταρχήν πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν υπάρχει θέμα αντίθεσης ή σύγκρουσης μεταξύ τους. Πίστη και επιστήμη είναι δυο μεγάλα πνευματικά μεγέθη αλληλοσυμπληρούμενα και όχι αλληλοαποκλειόμενα. Είναι δυο εκδηλώσεις του ανθρώπινου πνεύματος που κινούνται σε διαφορετικά επίπεδα. Επιστήμη και θρησκεία έχουν αυτόνομες περιοχές ενδιαφερόντων και έρευνας• ανταποκρίνονται σε διαφορετικές αξιολογικές ροπές και ανάγκες της ενιαίας ανθρώπινης ύπαρξης. Η επιστήμη ερευνά τα μυστήρια της δημιουργίας, ασχολείται με το επιστητό, ενώ η θρησκεία ασχολείται με το μυστήριο του Δημιουργού, το υπεραισθητό. Είναι δύο κύκλοι επαπτόμενοι ή και τεμνόμενοι, αλλ' όχι ταυτιζόμενοι ή συγκρουόμενοι. Επομένως, η σχέση πίστης και επιστήμης δεν μπορεί να είναι αντιθετική ή εχθρική, αλλά διαλεκτι-

κή. Κι αυτό γιατί έχουν κοινή αφετηρία την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου και ουσιαστικά στοχεύουν στην κατάκτηση της αλήθειας και την εξασφάλιση της ευτυχίας του. Κρίνονται όμως, μαζί ή χωριστά, από το κατά πόσον οδηγούν τον άνθρωπο στον εξανθρωπισμό του ή στον απανθρωπισμό του.

Όταν η καθεμιά περιορίζεται στο χώρο της αρμοδιότητάς της, δεν υπάρχει θέμα σύγκρουσης ή αντίθεσης. Αν παλαιότερα παρουσιάστηκαν κάποιες περιπτώσεις αντιπαράθεσης, αυτό οφείλεται σε ιδεολογικές προκαταλήψεις ορισμένων επιστημόνων, οι οποίοι υπερέβησαν τα όρια της επιστήμης και ασχολήθηκαν με υπερφυσικά ζητήματα. Άλλοι πάλι στην περίοδο του Διαφωτισμού θεοποίησαν το λογικό, ενώ άλλοι απέρριψαν εκ των προτέρων ό,τι σχετίζεται με θέματα μεταφυσικής. Πιθανόν επίσης κάποιοι χριστιανοί να αντιμετώπισαν με δυσπιστία και καχυποψία τις επιστημονικές θεωρίες και ανακαλύψεις, νομίζοντας ότι κινδυνεύει η πίστη τους.

Με όλα τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η πίστη και η επιστήμη δε συγκρούονται, γιατί:

1) Η επιστήμη ερευνά τον αισθητό, το φυσικό κόσμο, ενώ η θρησκεία «περιγράφει» τον υπεραισθητό, τον υπερφυσικό κόσμο.

2) Η επιστήμη ερευνά το πώς έγινε ο κόσμος καθώς και τους φυσικούς νόμους που ρυθμίζουν τη λειτουργία του, ενώ η θρησκεία ασχολείται με το ποιος και γιατί δημιούργησε τον κόσμο. Εφόσον απαντούν σε διαφορετικά ερωτήματα, επόμενο είναι ότι δε δικαιολογείται αντίθεση ή σύγκρουση, αλλά μάλλον συνεργασία.

3) Η επιστήμη χρησιμοποιεί αποκλειστικά τους νόμους της λογικής, την παρατήρηση και το πείραμα. Στη ζωή και τις αναζητήσεις της πίστης συμμετέχουν, μαζί με τη νόηση και τη λογική, και οι άλλες δυνάμεις του ανθρώπου: η φαντασία, η βούληση και το συναίσθημα. Σπου-

Στήβεν Χώκιν: Ένα σύμβολο της σύγχρονης επιστήμης.

δαία θέση έχουν σ' αυτή οι εμπειρίες και τα βιώματα.

4) Η επιστήμη βοηθεί τον άνθρωπο στην υλική πρόοδο (τεχνολογικός πολιτισμός), ενώ η θρησκεία τον βοηθεί στην ψυχική του καλλιέργεια (πνευματικός πολιτισμός).

5. Ο χριστιανός δεν υποτιμά, αλλ' ούτε και υπερτιμά την ανθρώπινη γνώση. Δεν αρνείται την επιστήμη, αλλά και δεν αρκείται μόνο σ' αυτήν.

6. Για την κατάκτηση της γνώσης και της αλήθειας ο άνθρωπος δε διαθέτει μόνο τις αισθήσεις και το λογικό, αλλά και άμεσες πνευματικές εμπειρίες, προσωπικά βιώματα, ενόραση κ.ά. Πολλοί επιστήμονες διεθνούς κύρους υπήρξαν και πιστοί χριστιανοί.

7. Η σωστή σχέση πίστης και γνώσης εκφράζεται με την επιγραμματική θέση: «γινώσκουσα πίστη και πιστεύουσα γνώση».

8. Η συνεργασία τους είναι αναγκαία και απαραίτητη για την αληθινή πρόοδο και ευδαιμονία του ανθρώπου.

Επιστήμονες και πιστοί τελικά συναντώνται έκθαμβοι στα βάθη του μικρόκοσμου και στην απεραντοσύνη του μακρόκοσμου, για να θαυμάσουν και να υμνήσουν τη δύναμη και τη σοφία του δημιουργού τους, αναφωνώντας μαζί με τον ψαλμωδό: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τά ἔργα Σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας». (Ψαλμ. 103, 24).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. « καί ἐνέπλησα αὐτόν πνεῦμα θεῖον σοφίας καί συνέσεως καί ἐπιστήμης ἐν παντί ἔργῳ διανοεῖσθαι»
(Εξ. 31, 3).

2. «Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καί τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, ἀλλ' οὐ σοφία, φαίνεται».
(Πλάτων).

3. «Τίς σοφός καί ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν, δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τά ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας».
(Ιακ. 3, 13).

Ὅποιος ἀπό σας ἰσχυρίζεται πως εἶναι σοφός και συνετός, ας δείξει τα ἔργα της καλῆς του διαγωγῆς με τον ἡρεμο τρόπο της αληθινῆς σοφίας.

4. «Ἀπάντων πραγμάτων ἡ πίστις προηγείται... Ποίαν δέ τέχνην ἢ ἐπιστήμην δύναται τις μαθεῖν, ἐάν μὴ πρῶτον ἐπιδῶ ἑαυτόν καὶ πιστεύσῃ τῷ διδασκάλῳ;».

(Θεόφιλος Ἀντιοχείας, Ρ. Γ. 6, 1036).

Σε όλα τα πράγματα προηγείται η πίστη... Ποια τέχνη ή επιστήμη μπορεί κάποιος να μάθει, εάν πρώτα δεν αφοσιωθεί σ' αυτή και δείξει εμπιστοσύνη στο δάσκαλο του;

5. « Οὔτε ἡ γνῶσις ἄνευ πίστεως, οὔθ' ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως».

(Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς).

6. «Υπάρχουν λοιπόν βαθμίδες στην πίστη• προχωράει κανείς από λιγότερη σε περισσότερη πίστη. Και αυτή η πρόοδος μοιάζει να είναι μια ατελείωτη πορεία. Όσο ολοκληρωμένη κι αν εμφανίζεται μια πίστη, υπάρχουν πά-

ντοτε περιθώρια αύξησης και ωριμότητας. Είναι μια δυναμική, πάντοτε «ατέλεστη τελειότητα»... Αν θέλουμε να γνωρίσουμε το Θεό της βιβλικής παράδοσης, το Θεό της Εκκλησίας, πρέπει να τον αναζητήσουμε από το σωστό δρόμο, το δρόμο της πίστης».

(Χρ. Γιανναρά, Το αλφαβητάρι της πίστης, Αθήνα 1984, σ. 27-28).

7. «Πίστη και Επιστήμη είναι διάφοροι, αλλά όχι αδιάφοροι μεταξύ τους... Διαφέρουν στη μέθοδο, στα μέσα, στους σκοπούς, αλλά δεν αδιαφορούν η μία για την άλλη, ούτε παραμένουν αδιάφορες για τον άνθρωπο και την ιστορία ούτε πάλι είναι άσχετες με τον Πολιτισμό μας».

(Μ. Μπέγζου, Μεταξύ απολογητικής και αποκαλυπτικής - Πίστη και Επιστήμη σε ορθόδοξη θεολογική προοπτική, «Σύναξη» τ. 17, (1986) σ. 44).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια είναι η έννοια και το περιεχόμενο της χριστιανικής πίστης;
2. Ποιος είναι ο ορισμός και οι σκοποί της επιστήμης;
3. Γιατί η πίστη και η επιστήμη είναι αλληλοσυμπληρούμενα πνευματικά μεγέθη;
4. Πώς μπορούμε να αιτιολογήσουμε τη μη σύγκρουση πίστης και επιστήμης;
5. Ποιες νομίζετε ότι είναι σήμερα οι σχέσεις πίστης και επιστήμης;

Γνώμες επιστημόνων, φιλοσόφων, λογοτεχνών

1. «Το τελευταίο βήμα της λογικής έγκειται στο να αναγνωρίσει ότι υπάρχουν άπειρα ζητήματα που υπερβαίνουν τις αντιληπτικές της ικανότητες». (Λ. Πασκάλ, μαθηματικός, φιλόσοφος, 1623-1662).
2. «Άκουε τους σοφούς, αλλά μόνο από το ένα αυτί- το άλλο ας είναι πάντοτε έτοιμο να δεχτεί τους ήχους του ουράνιου φίλου σου». (Α. Αμπέρ, φυσικός, μαθηματικός, 1775-1836).
3. «Ο Θεός είναι η πηγή της βεβαιότητας και η εγγύηση της επιστήμης». (Ρ. Καρτέσιος, μαθηματικός, φιλόσοφος, 1596-1650).
4. «Η κυριαρχούσα δύναμη για τη δημιουργία ενός κοινού πολιτισμού ανάμεσα στους λαούς, που έχουν ο καθένας το δικό του πολιτισμό, είναι η θρησκεία... Μιλώ για την κοινή παράδοση του Χριστιανισμού που διαμόρφωσε την Ευρώπη όπως είναι σήμερα...». (Τ. Σ. Έλιοτ, άγγλος ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, 1888-1965).
5. «Η θρησκεία μου έγκειται σ' έναν ταπεινό θαυμασμό προς το ανώτερο και απεριόριστο εκείνο πνεύμα, το οποίο αποκαλύπτεται στις πιο μικρές λεπτομέρειες που μπορούμε να συλλάβουμε με το αδύνατο και εύθραυστο πνεύμα μας». (Α. Αϊνστάιν, ατομικός φυσικός, Βραβείο Νόμπελ, 1879-1955).
6. «Ιδίως σε εκείνη την εποχή, κατά την οποία καταλύεται ο δεσμός με την παλιά θρησκεία, μεγαλώνει ο κίνδυνος να παραλάβουν δαίμονες την κυριότητα των θεών». (Β. Χάιζενμπεργκ, ατομικός φυσικός και φιλόσοφος, Βραβείο Νόμπελ, 1901-1976).

25. Ελληνισμός και Χριστιανισμός

Όταν ο Χριστιανισμός διαδόθηκε έξω από την Ιουδαία συνάντησε έναν από τους σπουδαιότερους πολιτισμούς, τον ελληνικό. Αυτός αρχικά συγκρούστηκε με το Χριστιανισμό, βαθμιαία όμως, συνδέθηκε τόσο πολύ μ' αυτόν, ώστε είναι δύσκολο να φαντασθούμε τη χριστιανική διδασκαλία χωρίς τον ελληνικό πολιτισμό. Τα στάδια της πορείας αυτής που έχει σημασία και για τη σημερινή ελληνική κοινωνία θα δούμε στο σημερινό μάθημα.

α) Η έννοια του Ελληνισμού

Από τον 3ο αιώνα π.Χ. έως τον 4ο αιώνα μ. Χ. και λίγο αργότερα η έννοια του Ελληνισμού δεν αναφερόταν σε μια συγκεκριμένη φυλή, αλλά στην παιδεία και τον πολιτισμό που χαρακτήριζε τη ζωή σχεδόν όλων των λαών της Μεσογείου. Στα μεγάλα φιλοσοφικά και θρησκευτικά ζητήματα ελληνικές θεωρούνταν οι απόψεις που είχαν σχηματισθεί με τη συμβολή της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και πολιτικής παράδοσης. Τέτοια θέματα ήταν:

- **Η σχέση Θεού και κόσμου:** Στον Ελληνισμό υπήρχε πολυθεΐα, μονοθεϊστική παράδοση των φιλοσόφων και μυστηριακά θρησκευόμενα. Για τους φιλοσόφους ο θεός ήταν μέρος του αιώνιου κόσμου (αγαθόν, κοσμική φωτιά για τους Στωικούς), για τους πολυθεϊστές οι θεοί εξέφραζαν όψεις της κοσμικής πραγματικότητας. Στα μυστηριακά θρησκευόμενα οι άνθρωποι προσπαθούσαν να ταυτιστούν με διάφορους κατά περίπτωση θεούς (π.χ. Διόνυσος στα διονυσιακά μυστήρια) και να έχουν μια καλύτερη μεταθανάτια τύχη. Σ' όλες τις περιπτώσεις τις

σχέσεις θείου και κόσμου τις κυβερνά ένας ανώτερος κοσμικός νόμος (Ειμαρμένη) και τις συνδέει υποχρεωτικά μεταξύ τους.

- **Η ανθρώπινη ύπαρξη:** Κατά την εποχή που εξετάζουμε έχει ιδιαίτερη διάδοση η μυστικιστική και φιλοσοφική αντίληψη για τον άνθρωπο (Ορφικοί, Πυθαγόρειοι, Πλατωνισμός). Σύμφωνα μ' αυτήν ο άνθρωπος αποτελείται από δύο αντιθετικά στοιχεία, το σώμα και την ψυχή.

Η ψυχή είναι φυλακισμένη μέσα στην ύλη και το σώμα, το οποίο είναι τάφος της, και για να σωθεί πρέπει να απελευθερωθεί από τα δεσμά του.

- **Η ανθρώπινη ιστορία:** Η ιστορία είχε για τους Έλληνες πορεία κυκλική και επαναλαμβανόμενη και συνήθως υποταγμένη στους ρυθμούς της φύσης ή της τύχης.

- **Η οργάνωση της κοινωνίας:** Οι Έλληνες προσπάθησαν με αρκετή δυσκολία να συνδυάσουν την παλιά δημοκρατική παράδοση με τα νέα μοναρχικά καθεστώτα των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου και της Ρώμης. Η ενασχόληση όμως, των πολιτών με τα κοινά αποτελούσε πια παρελθόν.

β) Πώς επέδρασε ο Χριστιανισμός στον Ελληνισμό

Ο Χριστιανισμός έδωσε νέες προοπτικές στα ζητήματα που αναφέραμε παραπάνω:

- **Στο θέμα της σχέσης Θεού και κόσμου** η Χριστιανική Αποκάλυψη υποστήριξε ότι ο κόσμος δεν είναι χωρίς αρχή και τέλος. Είναι δημιούργημα του Θεού και κάτι τελείως διαφορετικό από το Θεό. Ο Θεός επεμβαίνει και σώζει τον κόσμο και την ιστορία με τον Ιησού Χριστό, χωρίς να υπόκειται σε καμιά αναγκαιότητα (Ειμαρμένη) αυτή η επέμβαση.

- **Στην αντίληψη περί ανθρώπου** ο Χριστιανισμός δίδαξε ότι ο άνθρωπος είναι ενιαίος, η υλική του υπόσταση δεν είναι κάτι κακό, και η σωτηρία αφορά και το σώ-

Ο ευλογών. Φορητή εικόνα 40x50 εκ. Χειρ Νικολάου

μα του (Ανάσταση νεκρών).

- Η ιστορία δεν έχει κυκλική αλλά ευθύγραμμη πορεία προς το τέλος της Βασιλείας του Θεού, επομένως, τα ιστορικά γεγονότα έχουν ένα μοναδικό χαρακτήρα
- Στην οργάνωση της κοινωνίας ο Χριστιανισμός ανανέωσε το παλιό κύτταρο δημοκρατίας, την Εκκλησία του δήμου, τροποποιώντας την σε Εκκλησία Χριστού. Έτσι μετέτρεψε την ανθρωποκεντρική πολιτεία σε θεανθρωποκεντρική, που θα ολοκληρωθεί στο μέλλον (Βασιλεία Θεού).

γ) Τι παρέλαβε από τον Ελληνισμό ο Χριστιανισμός

Η χριστιανική σκέψη κράτησε ανόθευτες τις παραπάνω απόψεις ως πυρήνα του βασικού της κηρύγματος. Ταυτόχρονα όμως, φρόντισε να χρησιμοποιήσει στοιχεία από τον Ελληνισμό και να επενδύσει αυτό το βασικό πυρήνα με μια γλώσσα που θα τον έκανε κατάνοητό. Η πορεία αυτή χρήσης του Ελληνισμού άρχισε με τον απόστολο Παύλο, ο οποίος στην ομιλία του προς τους Αθηναίους στον Άρειο Πάγο προσπάθησε να χρησιμοποιήσει στοιχεία της ελληνικής φιλοσοφίας, για να μιλήσει για το Χριστό. Συνεχίστηκε με τους συγγραφείς τον 2ου και 3ου αιώνα μ. Χ. που υπερασπίζονταν το Χριστιανισμό απέναντι στους μορφωμένους ειδωλολάτρες και λέγονταν Απολογητές και ολοκληρώθηκε με τους μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας με γνωστότερους, βέβαια, τους τρεις Ιεράρχες, 4ος αι. μ.Χ.

Τι χρησιμοποίησε η Εκκλησία από τον Ελληνισμό; Κυρίως τη γλώσσα, με την οποία διατύπωσε την Αποκάλυψή της στα κείμενα της Καινής Διαθήκης και τα έργα των μεγάλων Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων. Επίσης χρησιμοποίησε την ελληνική φιλοσοφία, από την οποία δανείστηκε έννοιες και όρους, για να διατυπώσει τα δόγματά της. Παράδειγμα οι όροι φύσις,

πρόσωπο, ουσία, ενέργεια και πολλές άλλες. Η φιλοσοφία και η επιστήμη έδωσαν επιχειρήματα για να υπερασπίσει η Εκκλησία το κήρυγμά της απέναντι στην ειδωλολατρική σκέψη (παράδειγμα οι Απολογητές), ενώ οι ηθικές αξίες του Ελληνισμού ήταν ένα στοιχείο επαφής με τις αρχές της χριστιανικής αγάπης και αρετής. Η ελληνιστική τέχνη ήταν ένα άλλο στοιχείο που χρησιμοποίησε η Εκκλησία, αφού εξέφρασε τη θεολογία της τόσο με τις εικαστικές τέχνες και την αρχιτεκτονική, όσο και με τη λογοτεχνία.

δ) Ορθόδοξη Εκκλησία και νεοελληνική ταυτότητα

Ο Χριστιανισμός προσέλαβε ως «ιστορική σάρκα» του τον Ελληνισμό τόσο επιτυχημένα, ώστε σήμερα να είναι πολύ δύσκολο να διαχωριστούν τα δύο αυτά μεγέθη. Παρά ταύτα, δεν πρέπει να συγχέουμε τον Ελληνισμό που είναι ένα πολιτιστικό μέγεθος με εγκόσμια κατεύθυνση, με το έργο του Θεού μέσα από το Χριστό που σώζει τον κόσμο με μια σειρά από πράξεις (Θεία Οικονομία) με προοπτική αιώνια. Αν ενώσουμε άκριτα τις ιδέες του Ελληνισμού με το έργο της σωτηρίας, θα πέσουμε είτε στις αρχαίες αιρέσεις είτε σε μια ιδεολογία που θα υπηρετεί στόχους άσχετους προς τη σωτηρία του ανθρώπου.

Για το σύγχρονο Έλληνα, πάντως, που η ορθόδοξη πίστη του εκφράσθηκε με την παιδεία που βρίσκεται στη ρίζα της δικής του σύγχρονης νεοελληνικής παιδείας είναι ιδιαίτερα σημαντική η σύνθεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού. Η σύνθεση αυτή μπορεί να εμπνέει και να δίνει κατευθύνσεις στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, ενώ στην ενωμένη Ευρώπη και τη διεθνή κοινότητα μπορεί να δίνει λύσεις στα ουσιαστικά προβλήματα του ανθρώπου. Πράγματι τα σύγχρονα προβλήματα του πολιτισμού και τα υπαρξιακά του σύγχρονου ανθρώπου είναι σε μεγάλο βαθμό παρόμοια με τα προβλήμα-

Οι τρεις ιεράρχες που
συνδύασαν Ελληνισμό
και Χριστιανισμό
θαυμάσια.

τα που επέλυσε η συνάντηση Χριστιανισμού και Ελληνισμού κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Όλα αυτά είναι για τους ορθόδοξους Έλληνες τιμή αλλά και ευθύνη να μη μείνουν σε μια προγονόπληκτη παθητική αποδοχή του παρελθόντος, αλλά να συνεχίσουν να παράγουν νέες μορφές πολιτισμού γνωρίζοντας και βιώνοντας τις αξίες της ελληνορθόδοξης παράδοσης, αντιμετωπίζοντας έτσι τις σύγχρονες προκλήσεις.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Τον Θεό που εσείς λατρεύετε χωρίς να τον γνωρίζετε, αυτόν εγώ τώρα σας τον κάνω γνωστό. Είναι ο Θεός που δημιούργησε τον κόσμο κι όλα όσα υπάρχουν σ' αυτόν. Ως Κύριος του ουρανού και της γης, δεν κατοικεί

σε χειροποίητους ναούς, ούτε υπηρετείται από χέρια ανθρώπινα σαν να 'χε ανάγκη από κάτι, αφού αυτός δίνει σε όλα ζωή και πνοή και τα πάντα. Από έναν άνθρωπο έκανε όλα τα έθνη των ανθρώπων, για να κατοικούν πάνω σ' όλη τη γη, και όρισε πόσον καιρό θα υπάρχουν και σε ποια σύνορα θα κατοικούν. Θέλησε να ζητούν τον Κύριο και να προσπαθούν να τον βρουν ψηλαφώντας στο σκοτάδι, αν και δεν είναι μακριά από τον καθένα μας. Γιατί μέσα σ' αυτόν ζούμε και κινούμαστε και υπάρχουμε, όπως λένε και μερικοί απ' τους δικούς σας ποιητές: «δική του γενιά είμαστε». Αφού, λοιπόν, είμαστε γενιά του Θεού, δε θα πρέπει να νομίζουμε ότι η θεότητα είναι κάτι όμοιο με χρυσάφι ή ασήμι ή πέτρα, δηλαδή με γλυπτό έργο της τέχνης ή της φαντασίας του ανθρώπου. Ο Θεός παρέβλεψε τα χρόνια της άγνοιας• τώρα όμως, απαιτεί απ' όλους τους ανθρώπους σε κάθε τόπο να μετανοήσουν, γιατί καθόρισε μια μέρα που θα κρίνει την οικουμένη με δικαιοσύνη, μέσω ενός ανδρός που τον όρισε γι' αυτό. Κι έδωσε βέβαιη απόδειξη σε όλους, ότι αυτός θα είναι ο κριτής, ανασταίνοντάς τον από τους νεκρούς» . Όταν άκουσαν για ανάσταση νεκρών, άλλοι κορόιδευαν κι άλλοι είπαν «θα μας τα ξαναπείς μian άλλη φορά».

(Πρ. Απ. 17, 23-32).

2. «Οι δικές μας απόψεις των Χριστιανών φαίνονται λοιπόν μεγαλειωδέστερες από κάθε ανθρώπινη διδασκαλία, επειδή ο Χριστός που φανερώθηκε για μας έγινε συνολικά λογικός, και σώμα και λογική και ψυχή. Όσα από πάντα καλά διακήρυξαν και βρήκαν αυτοί που φιλοσόφησαν ή νομοθέτησαν τα διαμόρφωσαν με εύρεση και θεωρία που έγινε με τμήμα του λόγου. Κι επειδή δεν είχαν γνωρίσει το σύνολο του λόγου, που είναι ο Χριστός, γι' αυτό και πολλές φορές είπαν και πράγματα αντιφατικά μεταξύ

τους. Και οι προγενέστεροι τον Χριστού που αποπειράθηκαν διά τον λόγου με ανθρώπινο τρόπο να θεωρήσουν και να ελέγξουν τα πράγματα μεταφέρθηκαν στα δικαστήρια ως ασεβείς και περίεργοι. Κι ο πιο άξιος απ' όλους στο θέμα αυτό, ο Σωκράτης, κατηγορήθηκε για τα ίδια που κατηγορούμαστε κι εμείς. Γιατί είπαν ότι έφερε νέα δαιμόνια και ότι δεν πιστεύει τους θεούς που δέχεται η πολιτεία. Αυτός όμως αφού έβγαλε από την πολιτεία τον Όμηρο και τους άλλους ποιητές, δίδαξε να παραιτηθούν οι άνθρωποι από τους φαύλους δαίμονες και όσους έπραξαν αυτά που έλεγαν οι ποιητές. Προέτρεψε τους ανθρώπους στην επίγνωση του άγνωστου σ' αυτούς Θεού μέσα από την αναζήτηση δια τον λόγου λέγοντας «τον Πατέρα και δημιουργό των πάντων ούτε να τον βρει κανείς είναι εύκολο, ούτε αφού τον βρει είναι ασφαλές να τον ανακοινώσει σε όλους». Αυτά ο δικός μας Χριστός τα έκανε με δική τον δύναμη».

(Ιουστίνου μάρτυρος, Β Απολογία, 10, 1-8, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Ιουστίνος, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 219-220)

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Τι πήρε ο Χριστιανισμός από τον Ελληνισμό και πόσο αυτό ήταν αναγκαίο;
2. Μερικές φορές χρησιμοποιείται ο όρος Ελληνοχριστιανισμός. Τον κρίνετε επιτυχημένο ή όχι και γιατί;
3. Τι γνωρίζετε για την προσφορά των Τριών Ιεραρχών στην προσέγγιση μεταξύ Χριστιανισμού και Ελληνισμού;

4. Ποια είναι η θέση μας απέναντι στην ελληνοχριστιανική μας παράδοση;

26. Χριστιανισμός και πολιτισμός

Από την αρχή της ύπαρξής του στη γη το ανθρώπινο είδος προσπάθησε να ξεφύγει από την κατάσταση του ζώου και να δημιουργήσει πολιτισμό. Ο άνθρωπος με το λογικό και το αυτεξούσιο επικοινωνεί με το συνάνθρωπο του χρησιμοποιώντας το λόγο, μεταδίδει γνώσεις, επιλέγει το καλύτερο για τη ζωή του και χρησιμοποιεί τη φύση για να βελτιώσει τις συνθήκες της ζωής του. Αφού προσπαθήσουμε να ορίσουμε τι είναι πολιτισμός, θα δούμε στη συνέχεια τη σχέση του Χριστιανισμού με την οικοδόμηση του πολιτισμού.

α) Τι είναι πολιτισμός

Μπορούμε γενικά να ορίσουμε τον πολιτισμό ως την κοινωνική κληρονομιά τον συνόλου των γνώσεων, των πεπιοθήσεων και των τεχνικών επιτευγμάτων καθώς και των προτύπων συμπεριφοράς μιας ομάδας (ή όλου του ανθρώπινου γένους). Πολλοί επιστήμονες διακρίνουν ανάμεσα στον τεχνικό ή υλικό πολιτισμό, που περιλαμβάνει τα τεχνολογικά επιτεύγματα και τον πνευματικό πολιτισμό (κουλτούρα) που περιλαμβάνει τις γνώσεις, τις κοινωνικές σχέσεις κτλ. Πολλή συζήτηση γίνεται για το αν μπορούμε να μιλήσουμε για εξέλιξη και στάδια πολιτισμού ανώτερα ή κατώτερα ή αν πρέπει να αντιμετωπίζουμε τους διάφορους πολιτισμούς ως ανεξάρτητα μεγέθη ίδιας αξίας. Στην εποχή μας κυριαρχεί ιδιαίτερα η έννοια της προόδου¹ και ο πολιτισμός μας

---

¹ Η έννοια της προόδου που είναι προϊόν του Διαφωτισμού* ορίζεται ως η βελτίωση των όρων ζωής στην οι-

θεωρείται ο πιο εξελιγμένος σε σύγκριση με τους προηγούμενους.

Ανάμεσα στους διάφορους παράγοντες διαμόρφωσης πολιτισμού (πολυπλοκότητα κοινωνικών σχέσεων, υλικές μορφές παραγωγής κτλ.) οι θρησκείες αποτέλεσαν και αποτελούν ένα πολύ σημαντικό στοιχείο.

Εφ' όσον η θρησκεία συμβάλλει στον ορισμό του τι είναι καλό και τι κακό, είναι φανερό ότι συμβάλλει ιδιαίτερα και στον πολιτισμό. Αυτό φαίνεται τόσο στα θετικά επιτεύγματα όπως π.χ. στη θρησκευτική τέχνη, η οποία σε κάποιους πολιτισμούς είναι η μόνη ή η σημαντικότερη μορφή τέχνης, όσο και στα αρνητικά (π.χ. θρησκευτικοί πόλεμοι). Είναι γνωστό ότι ο Αραβικός πολιτισμός, του οποίου η παρουσία μαρτυρείται μέχρι σήμερα σ' όλη τη Μέση Ανατολή και τη Β. Αφρική, σφραγίστηκε από τη θρησκεία του Ισλάμ. Πάμπολλες όψεις του πολιτισμού της Άπω Ανατολής θα ήταν ακατανόητες χωρίς τη βαθιά επίδραση του Βουδδισμού, των κινεζικών και ιαπωνικών θρησκειών, στην κουλτούρα, την τέχνη και τον τρόπο ζωής των χωρών αυτών. Το ίδιο συμβαίνει στη Λατινική Αμερική με το μείγμα Ρωμαιοκαθολικισμού και γηγενών θρησκευμάτων που επιδρά βαθιά στον ψυχισμό και την τέχνη των κατοίκων.

β) Η συμβολή του Χριστιανισμού

Ο Χριστιανισμός ως θρησκεία, έχει συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση του πολιτισμού. Ο κόσμος των ιδεών πολλών κοινωνιών εμπλουτίστηκε με βασικές χριστιανικές αντιλήψεις, όπως η ένωση Θεού και ανθρώπου με την Ενανθρώπιση, το πέρασμα της ανθρωπίνης φύσης από το θάνατο στη ζωή, η αγάπη χωρίς ό-

---

κονομία, την πολιτική και την τεχνική σε σχέση με προγενέστερες ιστορικά φάσεις τον πολιτισμού και της κοινωνίας.

ρια, η αυτοθυσία του Χριστού. Όλες οι εκχριστιανισμένες κοινωνίες, με διάφορες παραλλαγές, οδηγήθηκαν να δώσουν νόημα στην ιστορία τους με βάση τη σχέση Θεού - ανθρώπου ή να δώσουν έμφαση στο ρόλο του ανθρώπου και της ιστορίας. Έτσι όσες κοινωνίες εκχριστιανίστηκαν, ενδιαφέρθηκαν για την πρόοδο των ανθρώπινων σχέσεων και διατύπωσαν αιτήματα για καλύτερη οργάνωση της κοινωνίας.

Μορφολογικά, μπορούμε να διακρίνουμε την επίδραση του Χριστιανισμού στην ελληνική Ανατολή, που δημιούργησε τον πολιτισμό του Βυζαντίου και επηρέασε τις γύρω χώρες (Αρμενία, Γεωργία), την επίδραση του Ορθόδοξου Χριστιανισμού στο Βορρά, που δημιούργησε τον πολιτισμό των σλαβικών χωρών και την επίδραση του Χριστιανισμού στη Λατινική Δύση, που οδήγησε στο δυτικό (Ευρωπαϊκό-αμερικανικό) πολιτισμό.

- Στην **Ανατολή** ο Βυζαντινός πολιτισμός έκανε πιο φιλόανθρωπη την εξουσία προς τον πολίτη, έθεσε ανθρωπιστικά αιτήματα στην κοινωνία (θέση γυναικών, δούλων κτλ.) και έδωσε νέο νόημα στο αίτημα για ένωση με το Θεό και μεταμόρφωση του κόσμου με την άσκηση. Στο πεδίο της σκέψης συμπλήρωσε ουσιαστικά το γόνημο προβληματισμό της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας για τον άνθρωπο και τον κόσμο. Στο χώρο της τέχνης και του υλικού πολιτισμού παρήγαγε ανυπέρβλητα επιτεύγματα, που εντυπωσιάζουν μέχρι σήμερα τον άνθρωπο (βυζαντινή εικονογραφία, μικροτεχνία, αρχιτεκτονική) και διατηρούνται ζωντανά και ακμαία (π.χ. Άγιον Όρος).

- Στους **σλαβικούς λαούς** ο Χριστιανισμός έδωσε τον άξονα για να οργανωθεί η εθνική ζωή και αυτοσυνειδησία, η γλώσσα (η γραπτή μορφή της ήλθε με την εργασία των πρώτων ιεραποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου) καθώς και θαυμάσιες μορφές εικαστικών τεχνών.

Άγγελος. Ψηφιδωτό από τη Μεταμόρφωση της Ιεράς Μονής του Σινά

Βυζαντινή αρχιτεκτονική. Η Παρηγορίτισσα της Άρτας.

Μπορεί να πει κανείς ότι οι περισσότεροι Σλαβικοί λαοί (Σέρβοι, Ρώσοι, Βούλγαροι) ήλθαν στο ιστορικό προσκήνιο και απέκτησαν αίσθηση του ρόλου τους ως εθνών μέσα από το Χριστιανισμό.

• Τέλος, στη Δύση ο Χριστιανισμός έδειξε την αξία του ατόμου και των δικαιωμάτων του (ιδιαίτερα ο Προτεσταντισμός), το ρόλο και την ευθύνη του ανθρώπου στην ιστορία και έτσι βοήθησε να αναπτυχθεί ο τεχνικός πολιτισμός με μεγάλα έργα που ξεκινούν από τους μεσαιωνικούς καθεδρικούς ναούς και φθάνουν στα μεγάλα σημερινά τεχνολογικά επιτεύγματα. Η συνέχεια όμως, του δυτικού πολιτισμού διαστρέβλωσε τα χριστιανικά στοιχεία, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

γ) Ο πολιτισμός σήμερα και ο Χριστιανισμός

Στη σημερινή εποχή όλοι οι ανθρώπινοι πολιτισμοί επηρεάζονται και σχεδόν κυριαρχούνται από τον Δυτικό πολιτισμό. Αυτή, όμως, η κυριαρχία αφενός στερεί από την παγκόσμια κοινωνία την πραγματική πολυμορφία και αφετέρου χαρακτηρίζεται από υπερανάπτυξη του τεχνικού πολιτισμού εις βάρος του πνευματικού και του ατόμου εις βάρος της κοινωνίας. Αυτά επιβεβαιώνονται από το ότι ο άνθρωπος δίνοντας απόλυτη έμφαση στην τεχνική ανάπτυξη αύξησε ανεξέλεγκτα τις αυτοκαταστροφικές δυνατότητές του (παγκόσμιοι πόλεμοι, πυρηνική απειλή), δεν περιορίσε αλλά αύξησε τη μόλυνση του περιβάλλοντος, σήμερα εξαφανίζει διαρκώς τους φυσικούς πόρους κ.ά.

Από την άλλη ο σύγχρονος άνθρωπος κατανοεί πλέον τα αδιέξοδα της κυριαρχίας ενός μόνο πολιτισμού και προσπαθεί (έστω και καθυστερημένα) να αναγνωρίσει ίση αξία και σε άλλους πολιτισμούς και να ασκήσει την αυτοκριτική του για τις καταστροφές που προκάλεσε σ' αυτούς (π.χ. προκολομβιανοί πολιτισμοί της Αμερικής). Έτσι, κατακτά διαρκώς έδαφος η έννοια

Έργο του Νικόλαου Χούτου, 1998.

της «πολυπολιτισμικής» κοινωνίας, στην οποία περισσότεροι πολιτισμοί καλούνται να συνυπάρξουν ισότιμα και αρμονικά.

Απέναντι στα παραπάνω ο Χριστιανισμός, και ειδικά η Ορθόδοξη Εκκλησία, έχει πολλά να προσφέρει. Η προσφορά αυτή συνίσταται στο ότι η Εκκλησία δεν αντιμετωπίζει τον υλικό κόσμο ως απλό χώρο κυριαρχίας του ατόμου ή μέσον επιβίωσης, με αναπόφευκτο αποτέλεσμα την υπερτροφία της τεχνολογίας, αλλά ως το χώρο όπου ο άνθρωπος θα αγωνιστεί για να συμμετάσχει στην εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού. Κατά

το Χριστιανισμό, ο άνθρωπος δεν έρχεται για να κυριαρχήσει στον κόσμο ή να τον «βελτιώσει» απλώς με τις δικές του ατομικές δυνάμεις. Κάτι τέτοιο είναι ουτοπικό* και γι' αυτό είναι αναποτελεσματικό. Εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού σημαίνει πλήρη μεταμόρφωση του κόσμου και όχι απλή βελτίωσή του. Πρόκειται για μεταμόρφωση που καταργεί το θάνατο μέσα από πρωτοβουλία του ίδιου του Θεού, που ήρθε ως άνθρωπος, για να σταυρωθεί και να αναστηθεί. Καθώς ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργάζεται στο έργο αυτό του Θεού ξεπερνά το στείορο ατομικισμό, οικοδομεί έναν μεταμορφωτικό, αναστάσιμο πολιτισμό και αναδεικνύει με τον ουσιαστικότερο τρόπο την αξία του ίδιου του ανθρώπου: οδηγεί στη θέωση τόσο την ανθρώπινη φύση όσο και τα έργα της.

ΚΕΙΜΕΝΑ

«Οι χριστιανοί οφείλουν είτε να βγουν από τον κόσμο, τον οποίο κυβερνά ένας άλλος κύριος εκτός από το Χριστό (οποιοδήποτε όνομα κι αν έχει αυτός ο κύριος: Καίσαρας ή Μαμωνάς ή οποιοδήποτε άλλο), και να αρχίσουν μια χωριστή κοινωνική ζωή, είτε, πάλι, οφείλουν να μεταμορφώσουν τον εξωτερικό κόσμο και να τον ξαναχτίσουν σύμφωνα με τον νόμο του Ευαγγελίου. Πάντως το σπουδαίο είναι πως ακόμη κι εκείνοι που βγαίνουν έξω από τον κόσμο δεν μπορούν να απαλλαγούν από το κύριο πρόβλημα. Γιατί οφείλουν παρά ταύτα να οικοδομήσουν κι αυτοί μια κοινωνία και δεν μπορούν γι' αυτό να κάνουν χωρίς το βασικό αυτό στοιχείο του κοινωνικού πολιτισμού. Ο «αναρχισμός», εν πάση περιπτώσει, αποκλείεται από το Ευαγγέλιο. Ούτε κι ο μοναχισμός σημαίνει ή συνεπάγεται καταδίκη του πολιτισμού.

Για αρκετό διάστημα τα μοναστήρια ήταν τα πλέον δυναμικά κέντρα της πολιτιστικής δραστηριότητας ενός υγιούς και βασισμένου στην πίστη προσανατολισμού, μέσα σε μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση.

Οι χριστιανοί δεν αρνούνται τον πολιτισμό ως πολιτισμό. Είναι όμως αυστηροί για κάθε υπάρχουσα πολιτιστική κατάσταση και την κρίνουν με τα μέτρα του Χριστού. Γιατί οι Χριστιανοί είναι οι υιοί της αιωνιότητας, δηλαδή οι μελλοντικοί πολίτες της ουράνιας Ιερουσαλήμ. Ακόμη προβλήματα κι ανάγκες «του αιώνας τουτου» δεν μπορούν ν' αποπεμφθούν ή να παραθεωρηθούν σε καμιά περίπτωση και κατά καμιά έννοια, αφού οι Χριστιανοί καλούνται να εργασθούν και να υπηρετήσουν ακριβώς «σ' αυτόν τον κόσμο» και «σ' αυτόν τον αιώνα». Μόνο που πρέπει όλες αυτές οι ανάγκες, οι σκοποί και τα προβλήματα να θεωρηθούν μ' αυτήν τη νέα κι ευρύτερη προοπτική που αποκαλύπτεται από τη χριστιανική αποκάλυψη και φωτίζεται από το φως της» .

(Γ. Φλωρόφσκυ, Πίστη και πολιτισμός, μετάφ. Ν. Πουρναρά, στον τόμο Γ. Φλωρόφσκυ, Έργα 2, Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 38-39).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια είναι η συμβολή του Χριστιανισμού στη διαμόρφωση του πολιτισμού;
2. Ανάφερε τομείς της σημερινής πραγματικότητας (ιδέες, τέχνη) στους οποίους ο Χριστιανισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο.
3. Ο σημερινός πολιτισμός ικανοποιεί τελικά το σύγχρονο άνθρωπο;

4. Τι μπορεί να προσφέρει η Ορθοδοξία στο σημερινό πολιτισμό;

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «Διατίθεται με τιμή πώλησης». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων/ ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

